

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»
Κατεύθυνση: Διακυβέρνηση**

**Η διακύμανση της εκλογικής επιρροής της Νέας
Δημοκρατίας στις εθνικές εκλογές του 2000, 2004, 2007,
2009, 2012 και η πτώση του ΠΑΣΟΚ.
Οι παράγοντες, τα γεγονότα και οι λόγοι.**

**Επιβλέπων Καθηγητής: Εμ. Παπάζογλου
Φοιτητής: Αναστάσιος Λυμπερίου**

Κόρινθος, Μάιος 2014

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«International relations and policies»
Specialization: «Governance»

**The fluctuating electoral influence of Nea Dimokratia in
the Nationals elections 2000,2004,2007,2009 and 2012 and
the fall of PASOK. Factors, events and reasons.**

Supervising Professor: Em. Papazoglou
Student: Anastasios Limperiou

Corinth, May 2014

Η διακύμανση της εκλογικής επιρροής της Νέας Δημοκρατίας στις εθνικές εκλογές του 2000, 2004, 2007, 2009, 2012 και η πτώση του ΠΑΣΟΚ. Οι παράγοντες, τα γεγονότα και οι λόγοι.

Σημαντικοί Όροι: εκλογική επιρροή, εκλογές, Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ

Περίληψη

Η μεταπολιτευτική δημοκρατία είναι η πιο γνήσια μορφή δημοκρατίας που γνώρισε η Ελλάδα στη περιπετειώδη πολιτική και συνταγματική της ιστορία από τον 19^ο αιώνα έως σήμερα. Το μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα διακρίνεται από μια διαρκή εσωτερική σταθερότητα που δεν κλονίζεται από ταραχές και πολιτικές αναταράξεις, όπως προκαλούσε η έκβαση των εκλογικών αποτελεσμάτων και η εναλλαγή των κόμματος στην εξουσία. προδικτατορικά¹.

Από το 1974 η πολιτική ομαλότητα αποκαταστάθηκε, οι διαχωρισμοί και οι εντάσεις αμβλυνθήκαν. Η επάνοδος του Καραμανλή αποτέλεσε εχέγγυο της μετάβασης, όπως και η αλλαγή στη διακυβέρνηση της χώρας το 1981 με την οκταετία του Ανδρέα Παπανδρέου.

Η εποχή αυτή σηματοδοτεί μια νέα εποχή διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ που θα διατηρηθεί για τα επόμενα 20 περίπου χρόνια, με μια παρένθεση της κυβέρνησης Μητσοτάκη την περίοδο 1990-93.

Το ΠΑΣΟΚ από το 1981 με αρχηγό ένα χαρισματικό ηγέτη θα κυριαρχήσει στη πολιτική ζωή του τόπου και θα δημιουργήσει ένα πλειοψηφικό κοινωνικό ρεύμα με βαθιές ρίζες. Η κοινωνική επιρροή του ΠΑΣΟΚ ήταν τόσο μεγάλη που ακόμα και τη περίοδο Σημίτη, όπου το κόμμα μετεξελίχθηκε και έχασε το κοινωνικό του προφίλ, το βοήθησε σημαντικά να διατηρήσει τις εκλογικές του δυνάμεις στις εκλογές του 2000, κάτι το οποίο δεν συνέβη όμως στις εθνικές εκλογές του 2004 και του 2007 όπου τελικά έχασε με μεγάλη διαφορά από την Νέα Δημοκρατία.

Αντίστοιχα, στις εκλογές του 2009 το ΠΑΣΟΚ αναδείχθηκε νικητής από τις εθνικές εκλογές, ενώ η υπάρχουσα οικονομική κρίση και η είσοδος στο ΔΝΤ και τα Μνημόνια οδήγησε στην συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ έπειτα από τις διπλές εκλογές του 2012.

¹ Κοντιάδης, Ξ. & Ανθόπουλος, Χ. (2008). *Κρίση του πολιτικού συστήματος*; Αθήνα: Σιδέρη, σ.14.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποκρυσταλλώσουμε τον τρόπο με τον οποίο η Νέα Δημοκρατία μεθοδικά κατάφερε να αυξήσει την εκλογική της επιρροή από το 1997 έως την εκλογική της νίκη το 2004 και το 2007, αλλά και τους λόγους και τις αιτίες που οδήγησαν στην πτώση του ΠΑΣΟΚ.

Παράλληλα θα εξετάσουμε τα σημαντικότερα γεγονότα εκείνης της περιόδου που επηρέασαν την επιρροή των κόμματος εξουσίας, την εκλογή Καραμανλή στην ηγεσία της Ν.Δ, την εξέλιξη του σε ηγετική φυσιογνωμία, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους η πολιτική του μεσαίου χώρου αύξησε τη δυναμική της παράταξης. Συνδυαστικά θα μελετήσουμε, τη μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ και τις συνέπειες στην εκλογική του βάση, την αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ, ενώ τέλος με τη βοήθεια των δημοσκοπήσεων εκείνης της περιόδου θα επιχειρήσουμε μια αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος με βάση την εκλογική γεωγραφία, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τις συσπειρώσεις των κομμάτων, τις μετακινήσεις των ψηφοφόρων αλλά και γιατί κυριάρχησε και πάλι ο δικομματισμός.

Τέλος, θα αναπτύξουμε συνοπτικά την υπάρχουσα οικονομική και κοινωνική κατάσταση της Ελλάδας, την επιρροή της στο τέλος του δικομματισμού στην χώρα, καθώς και τις μεταβολές που επέφερε σε πολιτικό επίπεδο, μειώνοντας την εκλογική επιρροή των παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) και αυξάνοντας τα ποσοστά μικρότερων κομμάτων (όπως ο ΣΥΡΙΖΑ).

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Κατάλογος Πινάκων	8
Κατάλογος Διαγραμμάτων	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η πορεία προς τις Εθνικές Εκλογές του 2000

1.1 Η εκλογή Καραμανλή στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας	10
1.2 Η Μετεξέλιξη και οι διαφοροποιήσεις του ΠΑΣΟΚ	11
1.3 Τα σημαντικότερα γεγονότα και αύξηση της εκλογικής επιρροής της Ν.Δ.	12
1.4 Το στίγμα και η σύνθεση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές του 2000	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι Εθνικές Εκλογές του 2004

2.1 Η πορεία προς τις Εθνικές εκλογές. Τα σημαντικότερα γεγονότα	18
2.2 Η ρήξη με την Εκκλησία	19
2.3 Το Ασφαλιστικό και η σύγκρουση με τις δυνάμεις της εργασίας	20
2.4 Το κόμμα Αβραμοπούλου	21
2.5 Η αντεπίθεση ΠΑΣΟΚ με σκουριασμένα όπλα	22
2.6 Η αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ	24
2.7 Ο Καραμανλής, η Νέα Δημοκρατία και ο μεσαίος χώρος	25
2.8 Ο Μεσαίος Χώρος ως Ιδεολογία και πολιτική	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οι Εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004: Αποτίμηση του αποτελέσματος.

3.1 Οι τελευταίες δημοσκοπήσεις και η προβολή τους στο εκλογικό αποτέλεσμα	31
--	----

3.2 Οι μετακινήσεις ψηφοφόρων μεταξύ των δυο κομμάτων	35
3.3 Δημογραφικά Χαρακτηριστικά και Εκλογική Γεωγραφία. Εκλογές 2000-2004	39
3.4 Ο δικομματισμός μετά τις εκλογές της 7ης Μαρτίου	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Οι εκλογές στις 16 Σεπτεμβρίου 2007

4.1 Η Προκήρυξη εκλογών και η προεκλογική περίοδος (οι φωτιές τον Αύγουστο, οι δημοσκοπήσεις και η πολιτική ατζέντα)	47
4.2 Η πύρρειος νίκη του Καραμανλή και οι 152 έδρες. Οι Εσωκομματικές εξελίξεις στο ΠΑΣΟΚ και η υποψηφιότητα Βενιζέλου	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Οι εκλογές του 2009

5.1 Οι πρόωρες εκλογές και η κατάσταση στην οικονομία	56
5.2 Η προεκλογική περίοδος και η πολιτική ατζέντα (Από το Βατοπαίδι.....έως και τα λεφτά υπάρχουν)	57
5.3 Η νίκη του ΠΑΣΟΚ	58
5.4 Η αλλαγή σκυτάλης στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας	62
5.5 Ο Σαμαράς 7ος Πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας	63
5.6 Η νέα κυβέρνηση, το Μνημόνιο και οι επιπτώσεις στο πολιτικό και κομματικό σύστημα	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Οι διπλές εκλογές του 2012

6.1 Η κυβέρνηση Παπαδήμου	70
6.2 Η κόπωση του ΠΑΣΟΚ και η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ	72
6.3 Η Νέα Δημοκρατία τα Ζάπεια και η κυβερνητική πρόταση	73
6.4 Οι εκλογές του Μαΐου, τα διλήμματα της κάλπης	75

6.5 Ο απόηχος των εκλογών και η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης	78
6.6 Οι δεύτερες εκλογές και τα αποτελέσματα	80
6.7 Η συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ	82
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90

Κατάλογος Πινάκων

3.1 Πρόθεση ψήφου 2003-2004	33
3.2 Αξιολόγηση προεκλογικών εμφανίσεων	34
3.3 Αποτελέσματα δημοσκοπήσεων	35
3.4 Προέλευση μετακινήθων ψηφοφόρων	36
3.5 Το κόμμα που ψήφισαν το 2004 όσοι ψήφισαν διαφορετικό κόμμα το 2000.	37
3.6 Εκλογική συμπεριφορά στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς. Ποσοστά στο εκλογικό σώμα του 2004.	38
3.7 Δημογραφικά χαρακτηριστική και Εκλογική Γεωγραφία	39
3.8 Σύγκριση Εκλογών 2004 με τις Εκλογές 2000	41
3.9 Ποσοστά % των εγκύρων ψηφοδελτίων στις Βουλευτικές Εκλογές 2004.	42
3.10 Ποσοστιαία Διακύμανση των εγκύρων ψηφοδελτίων στις Βουλευτικές Εκλογές 2000 και 2004 ανά κόμμα.	43
4.1 Δημοσκοπήσεις Αυγούστου 2007	48
4.2 Εκλογικό αποτέλεσμα 2004 και 2007.	52
5.1 Αποτελέσματα εθνικών εκλογών 2009	59
5.2 Εκτίμηση εκλογικής επιρροής 2007-2009	61
6.1 Ο δικομματισμός στην Ελλάδα 2000 – 2009	76
6.2 Η εξέλιξη της αδιαφορίας για την πολιτική, 2000 - 2009	80

Κατάλογος Διαγραμμάτων

2.1 Εκλογικός χάρτης της Ελλάδας 2004	27
4.1 Εκλογικός χάρτης της Ελλάδας 2007	50
5.1 Εκλογικός Χάρτης Ελλάδας 2009	60
6.1 Εκλογικός χάρτης Ελλάδας 2012	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2000

1.1 Η εκλογή Καραμανλή στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας

Η εκλογή του Καραμανλή στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατία πραγματοποιήθηκε στις 24 Μαρτίου του 1997 έναντι του Γ. Σουφλιά, ενώ σηματοδότησε μια νέα εποχή για το κόμμα της φιλελεύθερης παράταξης.

Η εκλογή του Καραμανλή δεν ήταν και τόσο εύκολη, καθώς πέρασε από συμπληγάδες, έντονο παρασκήνιο και ρήξεις παρά το γεγονός ότι έφερε το όνομα του ιδρυτή της Νέας Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Καραμανλή. Στο πρώτο γύρο αντιμετώπισε την υποψηφιότητα του προέδρου της παράταξης Μιλτιάδη Έβερτ².

Ο Καραμανλικός πυρήνας κατέβηκε διασπασμένος στις κάλπες, καθώς ο κεντροδεξιός τύπος δεν τον υποστήριζε ενώ ο κομματικός μηχανισμός στην αρχή ήταν από αρνητικός έως επιφυλακτικός.

Από τη στιγμή, όμως, που επικοινωνιακά ο Καραμανλής έσπασε τα πλεονεκτήματα των αντίπαλων του και απέδειξε ότι ελέγχει την πλειοψηφία των εκλεκτόρων η νίκη του ήταν πανηγυρική με ποσοστό 69,16% έναντι 30,84% του Γιώργου Σουφλιά³.

Ο Καραμανλής από τη πρώτη στιγμή που ανέλαβε τα ηνία του κόμματος είχε να αντιμετωπίσει σοβαρά κομματικά ζητήματα, καθώς η παράταξη ήταν λαβωμένη από δυο συνεχόμενες ήττες, το ηθικό των οπαδών της πεσμένο, πολιτικά ήταν απομονωμένη, το ιδεολογικό της στίγμα εκείνη τη στιγμή θολό, αδύναμο να προσεγγίσει την ελληνική κοινωνία, ενώ την εικόνα της παράταξης προς τη κοινωνία μονοπωλούσαν οι εσωκομματικές ίντριγκες και έριδες.

Παράλληλα το ΠΑΣΟΚ και η κυβέρνηση Σημίτη είχε συσπειρώσει γύρω από το στόχο της ΟΝΕ και των Ολυμπιακών αγώνων ένα ευρύ φάσμα δυνάμεων τόσο της κοινωνίας όσο και

² [www.nd.gr/web/our history](http://www.nd.gr/web/our%20history) (πρόσβαση 27/3/2014)

³ www.sansimera.gr (πρόσβαση 28/3/2014)

της αγοράς.⁴ Η απειλή της ΝΔ ήταν αμελητέα ενώ το ΠΑΣΟΚ ουσιαστικά δεν είχε υπολογίσιμο αντίπαλο.

Η εικόνα αυτή της παράταξης παρέμεινε σχεδόν ίδια και τα επόμενα δυο χρόνια. Ενδεικτικές περιπτώσεις εσωστρέφειας ήταν οι συζητήσεις εκείνη την περίοδο από την ενδεχόμενη ίδρυση ενός νέου κόμματος από το δήμαρχο Αθηναίων, Δημήτρη Αβραμόπουλο, καθώς και οι εξελίξεις με πρωταγωνιστή το Στέφανο Μάνο ο οποίος τις παραμονές των εκλογών προχώρησε στην ίδρυση του κόμματος των Φιλελεύθερων⁵.

Εκείνη την περίοδο η ηγετική ομάδα της Νέας Δημοκρατίας ετοίμαζε το στρατηγικό της σχεδιασμό, καθώς αντιλαμβανόταν ότι η περίοδος ανάταξης της παράταξη ήταν μακρά και επίπονη.

1.2 Η Μετεξέλιξη και οι διαφοροποιήσεις του ΠΑΣΟΚ

Η Μετά-Παπανδρειακή εποχή στο ΠΑΣΟΚ συμβολοποιήθηκε στα πρόσωπα του Σημίτη και του Τσοχατζόπουλου. Έτσι, από τη μία πλευρά ο «νικητής» Σημίτης εμφανίστηκε να υιοθετεί απόψεις μιας ανανεωμένης ευρώ – αριστεράς, συσπειρώνοντας μια νέα γενιά στελεχών (εκσυγχρονιστές), ενώ από την άλλη πλευρά ο Τσοχατζόπουλος εξέφραζε τις τάσεις του παραδοσιακού τμήματος του κόμματος.

Παράλληλα η συζήτηση που άνοιξε εκείνη τη περίοδο έθεσε επί τάπητος και το ζήτημα του πλήρους ή μερικού διαχωρισμού μεταξύ της κομματικής και της κυβερνητικής ηγεσίας και τη μείωση της πρωθυπουργοκεντρικής εξουσίας. Η επικράτηση Σημίτη οδήγησε στην επιλογή του «μονισμού» και της συγκέντρωσης εξουσίας (πρωθυπουργία και ηγεσία κόμματος) στο ίδιο φυσικό πρόσωπο με το επιχείρημα των καθαρών λύσεων. Ο Τσοχατζόπουλος από την άλλη πλευρά επέμενε στο μοντέλο της δυαρχίας και των διακριτών ρολών⁶.

Η ανάδειξη Σημίτη εκφράζει στην ουσία τη πολιτικό –οργανωτική μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ, καθώς πλέον άρχισε να δρομολογείται πολιτικά και προγραμματικά δρομολογείται μια μονεταριστική πολιτική διακυβέρνηση. Οργανωτικά κυριαρχεί το αίσθημα της μη απώλειας της εξουσίας από μια κομματική δομή που διαπνέεται από τον κυβερνητισμό και

⁴ Mavrogordatos, G. (2000). Greece, *Journal of Political Research*, 38: 397-401, σ.399-400.

⁵ Μενδρινού Μ. (2000). *Η Εκλογική πολιτική στο ελληνικό Πολιτικό σύστημα. Εσωτερικοί Παραμετροί, 1974-2000*. Αθήνα: Παπαζήση, σ.130.

⁶ Μακρυδημήτρης, Α., Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (2003). *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων, Κόμμα-Διοίκηση-Πολιτική: ζητήματα διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 78-79.

ενσωματώνεται με ταχείς ρυθμούς στους κρατικό-κυβερνητικούς μηχανισμούς. Από την άποψη αυτή η ανάδειξη Σημίτη αποκαλύπτει και συμβολικά την διπλή αυτή μετεξέλιξη⁷.

Η ηγεσία του Σημίτη διέθετε το अपαράμιλλο πλεονέκτημα ότι η αλλαγή πολιτικής είχε πραγματοποιηθεί, επομένως και νομιμοποιηθεί, από την ιστορική ηγεσία του κόμματος, γεγονός που εξοικονομούσε σημαντικούς πολιτικούς πόρους για τη νέα ηγεσία, που σε διαφορετική περίπτωση θα διερχόταν μία κρίσιμη φάση εσωκομματικής προσαρμογής.⁸

Πάντως οι αντιπαραθέσεις στο ΠΑΣΟΚ εκείνης της εποχής είχαν οδηγήσει ως ένα βαθμό σε αποστασιοποίηση της εκλογικής – κοινωνικής του βάσης, με αποτέλεσμα σε περιοχές όπου το ΠΑΣΟΚ είχε ψηλά ποσοστά να αρχίσουν να καταγράφονται κάποιες απώλειες (11% στη Β Πειραιά, 7,5% στη Β Αθήνας).

Η αλλαγή πολιτικής στη διακυβέρνηση της χώρας σήμαινε ταυτόχρονα και επιδίωξη από το κόμμα για στήριξη του πλέον από νέα μεσαία ανερχόμενα στρώματα και συνακόλουθα κυριαρχία του στον κεντρώο και κεντροδεξιό χώρο. Έτσι, το ΠΑΣΟΚ συνέχισε να στηρίζεται από τους μισθωτούς του ιδιωτικού και κυρίως του δημοσίου τομέα, ενώ προστέθηκαν σε αυτό και ψηφοφόροι από τα στρώματα της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας⁹.

Ήδη έρευνες της περιόδου αυτής αποδεικνύουν αυξανόμενη δυσαρέσκεια των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων λόγω ανεργίας, αποστασιοποίησης από την πολιτική και συντηρητικοποίηση σε κοινωνικά προβλήματα¹⁰.

1.3 Τα σημαντικότερα γεγονότα και η αύξηση της εκλογικής επιρροής της Ν.Δ.

Πρώτος εκλογικός στόχος της Νέας Δημοκρατίας ήταν οι Δημοτικές εκλογές του 1998 και οι Ευρωεκλογές του 1999. Ο Καραμανλής παράλληλα άρχισε να εξελίσσεται σε ηγετική φυσιογνωμία και να αποτελεί στη συνέχεια το «ισχυρό χαρτί» του κόμματος. Η δυναμική

⁷ Βερναρδάκης, Χ. (2005). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογες κόμματα, ομάδες συμφερόντων, χώρος κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 98.

⁸ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ.201.

⁹ Βερναρδάκης Χ. (2004). Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσόχου (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, 154-175, σ. 9-12

¹⁰ Μαυρή, Γ. (1999). Οι στάσεις της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στη διακυβέρνηση, *Έρευνα Διακυβέρνησης*, Αθήνα: ΙΣΤΑΜΕ, σ. 60.

παρουσία στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, οι συχνές περιοδείες του στην περιφέρεια αλλά και τα ανοίγματα στην αριστερά άρχισαν σταδιακά να δίνουν μια νέα δυναμική στο κόμμα της φιλελεύθερης παράταξης.¹¹

Στις δημοτικές – νομαρχιακές εκλογές, αντίστοιχα, η ΝΔ σε συνεργασία με την Πολιτική Άνοιξη θα κερδίσει 26 νομαρχίες μεταξύ των οποίων και τη μεγαλύτερη της χώρας (Αθηνών-Πειραιώς) με υποψήφιο το στέλεχος της ΕΔΑ Θ. Κατριβάνο.

Στο ΠΑΣΟΚ εκείνη την περίοδο παρά την ευφορία και το στόχο ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ είχαν φάνει και τα πρώτα σημάδια κόπωσης. Υπήρχε μια διάκριση ανάμεσα στο «Παπανδρεϊκό» ΠΑΣΟΚ και τον τότε Πρόεδρο του κόμματος, Κώστα Σημίτη, καθώς ο δεύτερος στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού και του «νέου» είχε αρχίσει να απομακρύνεται από το ιδεολογικό στίγμα του ιδρυτή του κόμματος. Ο ίδιος ενίσχυσε πολύ το προφίλ του, δημιουργώντας προσωπική σχέση με τους ψηφοφόρους και προβάλλοντας τον εαυτό του ως τον ασφαλέστερο διαχειριστή των οικονομικών της χώρας¹².

Εκείνη την εποχή εμφανίστηκε από τις εταιρείες δημοσκοπήσεων και το ερώτημα στις μετρήσεις: Ποιος είναι ο καταλληλότερος πρωθυπουργός; Με τη πλάστιγγα να γέρνει πάντα υπέρ του Σημίτη έναντι του νέου, τότε, Καραμανλή.

Παράλληλα όμως το ΠΑΣΟΚ άρχισε να χάνει την κοινωνική του ευαισθησία και το κοινωνικό του πρόσωπο, πολιτικές που του είχαν δώσει στο παρελθόν την υπέροχη. Έτσι, οι δημοσκοπήσεις του 1998 έδειχναν ότι οι ψηφοφόροι θεωρούν ότι η πολιτική του ΠΑΣΟΚ πλέον κινείται προς τα Δεξιά, ενώ η οικονομική του πολιτική ευνοούσε τους έχοντες και ισχυρούς, χωρίς, όμως, αυτό να επηρεάζει σημαντικά εκείνη τη στιγμή το πολιτικό σκηνικό¹³.

Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των δημοσκοπήσεων ευνοούσαν πάντα το ΠΑΣΟΚ ενώ παρά τη δυσφορία εναντίον του θεωρείτο ικανότερο οικονομικά να κυβερνήσει. Για πρώτη φορά όμως η ΝΔ από το 1990 κέρδιζε δυο ψηφοφόρους από το ΠΑΣΟΚ για κάθε έναν που έχανε.

¹¹ <http://www.kathimerini.gr/266956/article/epikairothta/politikh/oionei-voyleytikes-oi-nomarxiakes> (πρόσβαση 1/5/2014).

¹² <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=2014-01-05&s=analysh> (πρόσβαση 1/5/2014).

¹³ Research International, πανελλαδική δημοσκόπηση Μάρτιος- Απρίλιος 1998. Το 48% των ψηφοφόρων μιλούσε για δεξιά στροφή του ΠΑΣΟΚ και μόνο ένα 16% για κεντρώα. Το 26% θεωρούσε ότι είχε παραμείνει αμετακίνητο.

Το καλοκαίρι του 1999 στις Ευρωεκλογές η ΝΔ επικράτησε με 3% ¹⁴ πετυχαίνοντας μια καθαρή νίκη χωρίς όμως να καταρρίψει τα στρατηγικά πλεονεκτήματα του ΠΑΣΟΚ.

Το ΠΑΣΟΚ στο τέλος του 1999 προηγείτο και πάλι στις δημοσκοπήσεις, καθώς το πακέτο παροχών στη ΔΕΘ το Σεπτέμβριο¹⁵ (για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, αγρότες, παιδεία) και οι κινητοποιήσεις της κρατικής μηχανής για τους σεισμούς ενόησαν το ΠΑΣΟΚ.

Ένα σημαντικό επίσης εύρημα των δημοσκοπήσεων εκείνη την εποχή ήταν η κόπωση από τη μακρά διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στο εκλογικό σώμα¹⁶.

Η φούσκα του χρηματιστήριου και η λαϊκιστική επικοινωνιακή πολιτική του ΠΑΣΟΚ από τις Ευρωεκλογές του 1999 έως τις εκλογές του 2000 αποτέλεσε και πυροδότησε σειρά από αντιδράσεις και αντιπαραθέσεις επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τα εκλογικά αποτελέσματα¹⁷. Αυτό που στιγμάτισε όμως το ΠΑΣΟΚ σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις από εκείνη την εποχή έως σήμερα ήταν οι εξελίξεις στο Χρηματιστήριο, καθώς το Χρηματιστήριο κατέστη μηχανισμός φθηνής χρηματοδότησης των επιχειρήσεων, οι οποίες άντλησαν τεράστια κεφάλαια, τα οποία διοχετεύθηκαν εκεί από κεφαλαιούχους, αλλά και νοικοκυριά που έως τότε δεν είχαν καμία σχέση με τις χρηματιστηριακές επενδύσεις και τις αντιμετώπισαν ως εναλλακτική πηγή εισοδήματος.¹⁸

Η ΝΔ, έτσι, άρχισε να κερδίζει έδαφος χάρη στην πολύ καλή τηλεοπτική παρουσία του προέδρου της, ενώ παράλληλα εγκαινίασε με μεγαλύτερη τόλμη και καθαρότητα το άνοιγμα στον μεσαίο χώρο. Παράλληλα η Πολιτική Άνοιξη ανέστειλε τη λειτουργία της για να βοηθήσει τη ΝΔ στις επερχόμενες εκλογές κλείνοντας ουσιαστικά τη διαρροή ψηφοφόρων από τα Δεξιά της.

Ταυτόχρονα, το κόμμα των Φιλελευθέρων που ίδρυσε ο Στέφανος Μάνος στις 29 Απριλίου 1999 δεν κατέβηκε στις εκλογές και συνεργάστηκε τελικά με τη Νέα Δημοκρατία δίνοντας την αίσθηση στο εκλογικό σώμα και ιδιαίτερα στους ψηφοφόρους που τοποθετούνται κεντροδεξιά για επανένωση του χώρου¹⁹.

¹⁴ Από τον διαδικτυακό τόπο του ΥΠ.ΕΣ.:ΝΔ:36% ΠΑΣΟΚ:32,91%

¹⁵ Εφημερίδα Το Βήμα 22/08199, Το πακέτο του Σημίτη,

¹⁶ Στα τέλη του 1999 σύμφωνα με την MRB το 51% συμφωνούσε με την άποψη πως «το ΠΑΣΟΚ είχε κυβερνήσει πολλά χρόνια και χρειάζεται κυβερνητική αλλαγή», με μόνο το 30% να διαφωνεί.

¹⁷ Βερναρδάκης, Γ. (1999). Τέσσερις Μύθοι για το Κόμμα του Χρηματιστήριου, *Ρεύματα*, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1999.

¹⁸ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 203.

¹⁹ Ραβανός, Ά. (2012). Παιχνίδια στη πολυκατοικία, *Εφημερίδα Βήμα*, 13 Μαΐου 2012.

Τέσσερις μέρες πριν από τις εκλογές η ΝΔ σε όλες τις δημοσκοπήσεις είχε οριακό προβάδισμα. Δυο ήμερες πριν από τις εκλογές η κατάρρευση του ΔΗΚΚΙ²⁰ και η υποχώρηση του Συνασπισμού²¹ αποτέλεσε τη σωστική λέμβο για το ΠΑΣΟΚ, περνώντας οριακά μπροστά στις δημοσκοπήσεις, γεγονός που αποτυπώθηκε στις κάλπες.

Η μάχη δόθηκε στη δεξαμενή του μεσαίου χώρου όπου η ΝΔ βελτίωσε σημαντικά τη θέση της κερδίζοντας τη μάχη των μετακινούμενων ψηφοφόρων σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ.²²

Αναφορικά με την ανάλυση του αποτελέσματος των εθνικών εκλογών του 2000 η Μ. Μενδρινού υποστήριξε ότι: «η παρατεταμένη προεκλογική περίοδος με την ένταση του κομματικού ανταγωνισμού επαυξημένη από το ενδεχόμενο κυβερνητικής αλλαγής ανέπτυξε μια δυναμική αναδόμησης του κομματικού συστήματος. Παράλληλα η αναστροφή των τάσεων στο εκλογικό σώμα κατά τη προεκλογική περίοδο με έμφαση στη συσπείρωση και τη πόλωση που δημιούργησε, δρομολόγησαν αλλαγές και ανακατατάξεις. Τα γεγονότα που συνδέθηκαν με την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων τη βραδιά των εκλογών ήταν ενδεικτικά της αμφιρρέπιας του εκλογικού αποτελέσματος». Συμπλήρωσε επίσης ότι: «η αύξηση της πόλωσης και των ποσοστών των δυο κομμάτων ενίσχυσαν το στοιχείο του δικομματισμού το οποίο στις προηγούμενες εκλογές ήταν σε ύφεση»²³.

Πάντως οι εκλογές του 2000 αποτέλεσαν σταθμό για τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις. Η 10^η Απριλίου παρά την οριακή νίκη του ΠΑΣΟΚ βρήκε τη Νέα Δημοκρατία ενδυναμωμένη σημαντικά για τους λόγους που προαναφέραμε έχοντας αυξήσει τα ποσοστά της κατά 5% από τις εκλογές του 1996 συγκεντρώνοντας το 42,7% των ψηφοφόρων. Το προφίλ και η εσωκομματική κυριαρχία του Καραμανλή ενισχύθηκαν ενώ τα αποτελέσματα έδειχναν και έπειθαν ότι η Νέα Δημοκρατία είχε μπει στη τελική ευθεία, με το ΠΑΣΟΚ να δείχνει έντονα τα σημάδια κόπωσης από την εικοσαετή κυριαρχία.

1.4 Το στίγμα και η σύνθεση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές του 2000

Όπως παρατηρήσαμε από το 1996 και μετά το ΠΑΣΟΚ μετασημάτισε το ιδεολογικό και πολιτικό του στίγμα σε σχέση με την ιδρυτική του διακήρυξη και την πολιτική του πορεία τη

²⁰ Από τον διαδικτυακό τόπο 2,69% ΥΠΕΣ -1,74% με τις εκλογές του 1996

²¹ Από τον διαδικτυακό τόπο 3,20% -1,92% ΥΠ.ΕΣ

²² <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=223548> (πρόσβαση 1/5/2014).

²³ Μενδρινού, Μ. (2000). *Η Εκλογική πολιτική στο ελληνικό Πολιτικό σύστημα. Εσωτερικοί Παραμετροί, 1974-2000*. Αθήνα: Παπαζηση, σ. 132.

δεκαετία του 1980 και την περίοδο 93-96 με αρχηγό τον Ανδρέα Παπανδρέου. Αυτό αποτυπώθηκε και στις εκλογές του 2000 με το ΠΑΣΟΚ να εμφανίζει ορατές διαφορές από το ιστορικό εκλογικό του σώμα.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Μ. Γκίβαλου το ΠΑΣΟΚ του 2000 αποτελούνταν από δυο κόμματα: «το ιστορικό ΠΑΣΟΚ μια ιδεολογικό-πολιτική συγχώνευση που παραπέμπει στη κοινωνική συμμαχία των λαϊκών τάξεων της μεταπολίτευσης και στο νέο ΠΑΣΟΚ, μια ιδεολογικό-πολιτική συγχώνευση νέων μικροαστικών και αστικών κομμάτων που διαμορφώθηκε κυρίως τη δεκαετία του '90»²⁴.

Έτσι, σταδιακά το ΠΑΣΟΚ άρχισε στη πραγματικότητα να απομακρύνεται από την κοινωνική του βάση και τις δυνάμεις που παραδοσιακά στηριζόταν.

Σχετικά, η μελέτη της VPRC για την πολιτικό-ιδεολογική του γεωγραφία του ΠΑΣΟΚ το 2000²⁵ εκθέτει τα παρακάτω ευρήματα:

Ένα ποσοστό 18% περίπου του εκλογικού σώματος του 2000 ανήκει σε αυτό που θα ονομαζόταν «αριστερά». Τοποθετείται υπέρ του κοινωνικού κράτους όσο και υπέρ ενός πλαισίου ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ένα ποσοστό της τάξεως του 2% ανήκει σε αυτό που θα ονομαζόταν με την απόλυτα τυπική έννοια «δεξιά». Το κομμάτι αυτό του εκλογικού σώματος του ΠΑΣΟΚ τοποθετείται σταθερά υπέρ της ελεύθερης αγοράς.

Το υπόλοιπο 80% του εκλογικού σώματος του ΠΑΣΟΚ κινείται επί της ουσίας σε ένα ενδιάμεσο πεδίο θέσεων σε ένα μεσαίο χώρο. Αλλού είναι υπέρ της ελεύθερης αγοράς και αλλού είναι υπέρ του ρυθμιστικού ρόλου του κράτους.

Αντίστοιχα, από τα δύο μεγάλα κόμματα (Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ), στις εκλογές του 2000 η Νέα Δημοκρατία είχε κατά 6% πιο αυξημένα ποσοστά στις αγροτικές περιοχές σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ, ενώ το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσε τα μεγαλύτερα ποσοστά του από υψηλόμισθους εργαζόμενους, επαγγελματίες και φοιτητές και τα χαμηλότερα ποσοστά του στις ομάδες των χαμηλόμισθων εργαζομένων, των ανέργων και των αγροτών.²⁶

²⁴ Βερναρδάκης, Χ. (2005). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογες κόμματα, ομάδες συμφερόντων, χώρος κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 107.

²⁵ Βερναρδάκης Χ., (2004), Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσόχου, (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, σσ. 154-175.

²⁶ Mavrogordatos, G. (2001). Greece, *Journal of Political Research*, 40: 313-319, σ.317.

Έτσι, το ΠΑΣΟΚ από ένα κόμμα της αριστεράς όπως δημιουργήθηκε το 1974 μετεξελίχθηκε σε ένα κόμμα του μεσαίου χώρου με πολλά όμως αντιφατικά, ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία.²⁷

Αυτή ουσιαστικά τη μετατόπιση όχι μόνο των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ αλλά του συνόλου του εκλογικού σώματος προς τον μεσαίο χώρο, την αντιφατική και συγχυσμένη ιδεολογικά προσέγγιση του ΠΑΣΟΚ, έσπευσε ήδη από το 1999 να εκμεταλλευτεί ο Καραμανλής και η Νέα Δημοκρατία.

²⁷ Βερναρδάκης Χ., (2004), Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσοχόου, (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, σσ. 154-175.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2004

2.1 Η πορεία προς τις Εθνικές Εκλογές. Τα σημαντικότερα γεγονότα.

Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων των εθνικών εκλογών του 2000 έδειξαν σημάδια αλλαγής του πολιτικού σκηνικού όσον αφορά στα δυο κόμματα εξουσίας. Όλα έδειχναν ότι η κυριαρχία Σημίτη ήταν εξαιρετικά εύθραυστη από την επομένη κιόλας των εκλογών.

Το 2000 ήταν η χρονιά που ολοκληρωνόταν και η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ και η αξιωματική αντιπολίτευση είχε σηκώσει ψηλά τους τόνους της αντιπολιτευτικής τακτικής κατηγορώντας τον Σημίτη ότι η Ελλάδα μπήκε στην ΟΝΕ με «πήλινα πόδια». Παράλληλα είχε γίνει αντιληπτό στην κοινή γνώμη ότι η ανάθεση των Ολυμπιακών αγώνων θα επιβάρυνε μακροπρόθεσμα τα δημόσια οικονομικά.

Η Ελλάδα είχε πετύχει αναμφίβολα τους δυο παραπάνω στόχους που αποτέλεσαν και τη κορωνίδα των πολιτικών επιχειρημάτων του ΠΑΣΟΚ στις τελευταίες εκλογές. Ταυτόχρονα όμως η Ελλάδα ήταν δέσμια υπέρογκων δαπανών και ελλειμμάτων γεγονός που αξιοποίησε πολιτικά η Νέα Δημοκρατία.

Το ΠΑΣΟΚ κατηγορήθηκε από μερίδα του τύπου και σταδιακά υπερίσχυσε ως αντίληψη ότι ήταν ένα κόμμα συνώνυμο της διαφθοράς και της διαπλοκής. Η σχεδόν εικοσαετή του παραμονή στην διακυβέρνηση της χώρας έτεινε να προσλάβει καθεστωτικά χαρακτηριστικά, ενώ αντίστοιχα είχε χάσει τη μάχη με την καθημερινότητα, είχε απολέσει το κοινωνικό του χαρακτήρα και συχνά έρχονταν στο φως έργα και ημέρες της κομματικής του νομενκλατούρας.

Η ελεύθερη πτώση του χρηματιστήριου στο οποίο το ΠΑΣΟΚ είχε επενδύσει προεκλογικά, οι καθυστερήσεις στην υλοποίηση των Ολυμπιακών έργων και η κακή παρουσία τον Σεπτέμβριο στη ΔΕΘ, δημιούργησαν ακόμα μεγαλύτερη δυσφορία σχετικά με τους στόχους

και τη προοπτική της κυβέρνησης. Το Δεκέμβριο του 2000 η Νέα Δημοκρατία προηγείτο με 3% στις δημοσκοπήσεις²⁸.

Στα πρώτα της βήματα μετά τις εκλογές του 2000 η κυβέρνηση Σημίτη απέτυχε να ανορθώσει την εικόνα της. Αντί να επιδοθεί σε μεταρρυθμίσεις και διαρθρωτικές αλλαγές, επέλεξε τη σύγκρουση με την Εκκλησία με την υπόθεση των ταυτοτήτων και το φιάσκο του ασφαλιστικού τα οποία της στοίχισαν πολιτικά σε πολύ μεγάλο βαθμό. Στην συνέχεια της παρούσας εργασίας θα αναλύσουμε τις σημαντικές επιπτώσεις των δυο ζητημάτων στην εκλογική επιρροή του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας.²⁹

2.2 Η ρήξη με την Εκκλησία

Η επίμονη της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ στο θέμα των ταυτοτήτων έτεινε να λάβει διχαστικές διαστάσεις, ενώ η Νέα Δημοκρατία στάθηκε στο πλευρό της Εκκλησίας. Το ΠΑΣΟΚ επιχείρησε να την εμφανίσει σαν νεοσυντηρητικό κόμμα προσπαθώντας να ενεργοποιήσει τα δεξιά αντανakλαστικά της κοινωνίας, αλλά το άνοιγμα στην κοινωνία και η στρατηγική του μεσαίου χώρου δεν άφηγε πολλά περιθώρια. Το ΠΑΣΟΚ βγήκε λαβωμένο αναλώνοντας πολύ από το πολιτικό του κεφάλαιο καθώς επί έξι και πλέον μήνες κατανάλωσε πολύτιμη ενέργεια.³⁰

Η επιλογή της κυβέρνησης να διαχειριστεί ένα επιμέρους διοικητικό ζήτημα - τη διαγραφή του θρησκευάματος από τις αστυνομικές ταυτότητες - ως κεντρικό πολιτικό θέμα, με αξιώσεις μάλιστα «ιδεολογικής σύγκρουσης εκσυγχρονισμού-αναχρονισμού», αποδείχτηκε άκαιρη και επιζήμια γι' αυτήν. Ο θεσμός της Εκκλησίας είναι σήμερα στην Ελλάδα καθολικά αποδεκτός, θεωρείται δε, σύμφωνα με όλες τις έρευνες κοινής γνώμης ο θεσμός με τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και επιρροή. Ο δείκτης της συχνότητας εκκλησιασμού δείχνει μια συνεχή άνοδο των «τακτικά εκκλησιαζόμενων» τα τελευταία χρόνια, ενώ και ο δείκτης θρησκευτικότητας

²⁸ Το «Βήμα» παρουσίασε τις μυστικές δημοσκοπήσεις που πραγματοποιήθηκαν από τον Ιούνιο του 2003 ως και τον Φεβρουάριο του 2004. Άρθρο της Κρουστάλλη Δήμητρας Τα άγνωστα γκάλοπ του 2004 που οδήγησαν στη διαδοχή. Τα αποτελέσματα της γαλλικής εταιρείας Sofres που καθόρισαν την απόφαση του κ. Κ. Σημίτη, στις 14 Οκτώβριου 2007

²⁹ Mavrogordatos, G. (2002). Greece, *Journal of Political Research*, 41: 964-967, σ.965-966.

³⁰ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=849429> (πρόσβαση 1/5/2014).

κατατάσσει την Ελλάδα στη δεύτερη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά την Πορτογαλία και πριν την Ιταλία και την Ισπανία, χώρες με ισχυρές (καθολικές) εκκλησίες³¹.

Φυσιολογικό αποτέλεσμα των παραπάνω υπήρξε το γεγονός, ότι η κυβερνητική θέση για την απάλειψη του θρησκευματος από τις αστυνομικές ταυτότητες βρέθηκε να απολαμβάνει της αποδοχής, σύμφωνα με όλες τις έρευνες κοινής γνώμης, μόνον του 20% περίπου της ελληνικής κοινωνίας, τη στιγμή που με τη θέση της αναγραφής, είτε προαιρετικά είτε υποχρεωτικά, συντάσσονταν περίπου το υπόλοιπο 80%³².

2.3 Το Ασφαλιστικό και η σύγκρουση με τις δυνάμεις της εργασίας

Το 2001 η εικόνα του ΠΑΣΟΚ επιδεινώθηκε ραγδαία. Το φιάσκο του ασφαλιστικού τόσο στην επικοινωνιακή του διαχείριση όσο και στην αδυναμία να προβλεφθούν ή ακόμα και να καμφθούν οι αντιδράσεις προκάλεσαν θύελλα αντιδράσεων και τελικά την απόσυρση του. Η ευθύνη έπεσε πάνω στον πρωθυπουργό πλήττοντας καίρια την προσωπική του εικόνα. Εκεί το ΠΑΣΟΚ αντιμετώπισε με προχειρότητα την κατάσταση με αποτέλεσμα να έρθει αντιμέτωπο ακόμα και με τις ίδιες του τις συνδικαλιστικές παρατάξεις (βασικό πυλώνα του ΠΑΣΟΚ). Είναι χρήσιμο να δούμε σε αυτό το σημείο αναλυτικά με τη βοήθεια των δημοσκοπήσεων τη ζημία που προκάλεσε στην κυβερνώσα παράταξη το συγκεκριμένο ζήτημα.

Σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις η αρνητική γνώμη για την προτεινόμενη πολιτική θα αγγίξει το 90% μεταξύ των εργαζομένων (το 70% στο σύνολο της κοινής γνώμης). Η διαφαινόμενη σύγκρουση με τα συνδικάτα θα επηρεάσει καταλυτικά το πολιτικό κλίμα, εμφανίζοντας στο αποκορύφωμα της πολιτικής έντασης το ΠΑΣΟΚ να απέχει από τη ΝΔ 11.5 ποσοστιαίες μονάδες στην πρόθεση ψήφου τον Ιούλιο του 2001. Η πολιτική δυσπιστία που εγκαθιδρύεται έκτοτε στις σχέσεις εργαζομένων και κυβέρνησης είναι ορατή και στις επόμενες προθέσεις ψήφου. Σε ένα από τα πλέον ισχυρά εκλογικά προπύργια του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του 2000, στον βασικό, ίσως, πυλώνα της εκλογικής του βάσης, τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα, η φθορά του κόμματος μεταξύ του Απριλίου 2000 και του Σεπτεμβρίου 2001 θα καταγραφεί

³¹ Γεωργιάδου, Β. & Νικολακόπουλου, Η. (2000). «Ο λαός της Εκκλησίας – Όψεις της εκκλησιαστικής θρησκευτικότητας στην Ελλάδα», στον τόμο της *VPRC Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες-Δημοσκοπήσεις, 2001*. Αθήνα: Λιβάνη, σ. 141-185.

³² Βερναρδάκης, Χρ. (2002). «Πολιτικές Ανακατατάξεις και Κοινωνικές Μετατοπίσεις: Περιοδολόγηση της Πολιτικής Σκηνής μετά της Εκλογές του Απριλίου 2000» στο Χρ. Βερναρδάκης, (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 15-34.

στο ύψος των είκοσι ποσοστιαίων μονάδων³³. Στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα η φθορά για το ίδιο χρονικό διάστημα φθάνει τις 12 ποσοστιαίες μονάδες.

Σύμφωνα με την MRB η δημογραφική σύνθεση των διαρροών του ΠΑΣΟΚ σε ολόκληρο το 2001 κατανέμεται ως εξής: το 9.2% των συνολικών του διαρροών είναι μισθωτοί του Δημοσίου τομέα και το 16.5% μισθωτοί του Ιδιωτικού Τομέα. Το 43.4% των διαρροών του έχει μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα έως 300.000 δρχ, ανήκει δηλαδή στα φτωχότερα οικονομικά στρώματα (11.2% έχει λιγότερο από 150.000 δρχ και 32.1% έχει από 150.000 – 300.000 δρχ).³⁴

Αν στις διαρροές των εργαζομένων προσθέσει κανείς και τη συνεχιζόμενη «αφαίμαξη» του ΠΑΣΟΚ στον μη-ενεργό πληθυσμό (συνταξιούχοι και νοικοκυρές, χαμηλών κατά βάση εισοδημάτων), καθώς και στον αγροτικό κόσμο, έχει μπροστά του αποτυπωμένες μια σειρά από αλλαγές στην κοινωνική – εκλογική βάση των δύο κομμάτων διακυβέρνησης. Από τη μια μεριά παρατηρούμε τη ΝΔ να βαθαιίνει την πολυσυλλεκτική της βάση, διευρυνόμενη περισσότερο στα φτωχά στρώματα του μη-ενεργού πληθυσμού καθώς και σε ανώτερες τάξεις, αλλά κερδίζοντας επιπλέον τόσο μια μεγάλη μερίδα των νέων μεσαίων-μικροαστικών στρωμάτων που εμπιστευόταν μέχρι πρότινος το ΠΑΣΟΚ όσο και ένα σημαντικό μέρος των μισθωτών εργαζομένων, κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Από την άλλη μεριά παρατηρούμε το ΠΑΣΟΚ να χάνει ομοιόμορφα κοινωνικές δυνάμεις, τόσο στον «σκληρό» πυρήνα της περυσινής εκλογικής του βάσης, δηλαδή τα δυναμικά κοινωνικά στρώματα του ενεργού πληθυσμού και της μισθωτής εργασίας, όσο και (ακόμα περισσότερο) στις φτωχές κοινωνικές ομάδες των «μη-εξασφαλισμένων»³⁵.

2.4 Το κόμμα Αβραμοπούλου

Τον Δεκέμβριο του 2000 ο Δήμαρχος Αθηναίων Δ. Αβραμόπουλος εξήγγειλε τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού φορέα με το όνομα Κίνημα Ελευθέρων Πολιτών (ΚΕΠ). Το κόμμα του

³³Μαυρής, Γ. (2001). «Τι έχει αλλάξει στην κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές», εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 9/10/2001.

³⁴ Το 94.9% του μισθωτού πληθυσμού πιστεύει ότι 'η μείωση των ωρών εργασίας σε 35 ώρες την εβδομάδα θα έπρεπε να γίνει χωρίς να μειωθούν οι αποδοχές των εργαζομένων'. Επίσης, το 81.7% πιστεύει ότι 'η μείωση των ωρών εργασίας σε 35 ώρες την εβδομάδα θα επέτρεπε τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη μείωση της ανεργίας'. Βλ. 'Συνδικάτα και Εργασία', Έρευνα της VPRC, όπ.π

³⁵ Βερναρδάκης, Χρ. (2002). «Πολιτικές Ανακατατάξεις και Κοινωνικές Μετατοπίσεις: Περιοδολόγηση της Πολιτικής Σκηνής μετά της Εκλογές του Απριλίου 2000» στο Χρ. Βερναρδάκης, (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 15-34.

Δ. Αβραμόπουλου κατέγραψε τον Ιανουάριο του 2001 ποσοστά 16.7% και έκτοτε ακολούθησε μια σταθερή πτωτική πορεία. Τον Ιούλιο του 2001 είχε ποσοστό 12.7% και τον Σεπτέμβριο 7.1%, ενώ οι μεταγενέστερες δημοσκοπήσεις το κατέγραφαν στο 5.6%³⁶.

Η επίδρασή του, επίσης, στα δύο μεγάλα κόμματα ήταν η ακριβώς αντίθετη απ'ό,τι υπολογιζόταν. Το «κόμμα Αβραμόπουλου» φάνηκε όμως να πλήττει περισσότερο το ΠΑΣΟΚ και λιγότερο τη Ν.Δ.

Η αδυναμία όμως να συγκροτήσει έναν κοινωνικό πυρήνα επιβεβαιώνει ότι η δημιουργία του κόμματος δεν ερχόταν να καλύψει κάποιο πολιτικό κενό, έστω και συγκυριακά³⁷.

Η τοποθέτησή του επίσης στο «μέσον» του πολιτικού και κομματικού συστήματος, λόγω της υψηλής δημοτικότητας του αρχηγού του και της τοποθέτησής του στο επίκεντρο του «μιντιακού συστήματος», έθιγε ποιοτικά το κυβερνών κόμμα γιατί αμφισβητούσε την πρωτοκαθεδρία του στο χώρο του «κέντρου» όπου ηγεμόνευε την τελευταία εικοσαετία, και μάλιστα σε μια χρονική στιγμή σημαντικής φθοράς του.³⁸

Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πραγματική επιρροή του κόμματος αυτού δεν καταγράφηκε εκλογικά, η δυναμική που ανέπτυξε επικοινωνιακά ώθησε σε ανακατατάξεις την πολιτική σκηνή και τους κομματικούς συσχετισμούς και καθόρισε την συρρίκνωση του κυβερνώντος κόμματος³⁹.

2.5 Αντεπίθεση ΠΑΣΟΚ με σκουριασμένα όπλα

Οι δημοσκοπήσεις μετά το φιάσκο του ασφαλιστικού άρχισαν να καταγράφουν διαφορές υπέρ της Νέας Δημοκρατίας που κυμαίνονταν κατά μέσο όρο μεταξύ 6% και 8%, ενώ οι αρνητικές κρίσεις για τον Σημίτη πλησίαζαν πλέον το 50%.

Όπως υποστηρίζει ο Γ. Μαυρής : «οι δημοσκοπήσεις χωρίς αμφιβολία επηρεάζουν καθοριστικά το ηθικό και τη διάθεση των πολιτικών και των κομματικών στελεχών. Τα παραδείγματα αφθονούν. Το σημαντικό προβάδισμα του κόμματος της ΝΔ στις μετεκλογικές

³⁶ Πανελλήνια Έρευνα της OPINION, εφ.Ελευθεροτυπία, 11/11/01

³⁷ Βερναρδάκης, Χ. (2000). «Υπάρχει σήμερα 'πολιτικό κενό';» εφ. *ΗΜΕΡΗΣΙΑ* 27/10/2000 (το κείμενο μπορεί να αναζητηθεί και στο δικτυακό τόπο www.vprc.gr).

³⁸ Μανρογορδάτος, Γ. (2003). Greece, *Journal of Political Research*, 42: 964-966, σ.964.

³⁹ Βερναρδάκης, Χ. (2002). «Πολιτικές Ανακατατάξεις και Κοινωνικές Μετατοπίσεις: Περιοδολόγηση της Πολιτικής Σκηνής μετά της Εκλογές του Απριλίου 2000» στο Χρ. Βερναρδάκης, (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 15-34.

δημοσκοπήσεις της τελευταίας διετίας (2000-2002) στην Ελλάδα έχει οδηγήσει σε ηττοπάθεια αρκετά στελέχη του κυβερνώντος κόμματος (ΠΑΣΟΚ) και αντιστρόφως έχει δημιουργήσει ευφορία μεταξύ των στελεχών της αντιπολίτευσης»⁴⁰.

Η ηγετική ομάδα του ΠΑΣΟΚ άρχισε να αντιλαμβάνεται τη δεινή θέση στην οποία έχει περιέλθει. Το φθινόπωρο του 2001 επιχείρησε την πολιτική του αντεπίθεση συγκαλώντας έκτακτο κομματικό συνέδριο και ανασχηματίζοντας τη κυβέρνηση.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι το ΠΑΣΟΚ όλα αυτά τα χρόνια είχε μια πολύ ισχυρή κομματική βάση και ένα σθεναρό κομματικό μηχανισμό, σημαντικούς αρωγούς στην εικοσαετή του διακυβέρνηση. Το ΠΑΣΟΚ είχε περιέλθει σε μια δίνη εσωκομματικής διαμάχης και εσωστρέφειας. Αυτό που προσπάθησε ουσιαστικά να κάνει ο Σημίτης ήταν να εδραιώσει τη κυριαρχία του, να αμβλύνει τις αντιθέσεις και να περάσει ένα μήνυμα αλλαγής προς τα έξω το οποίο τελικά μάλλον έπεσε στο κενό.

Ακόμα και ο ανασχηματισμός της κυβέρνησης δεν απέδωσε, όμως, τα αναμενόμενα. Οι δημοσκοπήσεις των ημερών έδειχναν απογοήτευση παρά ικανοποίηση. Ακόμα και η επιλογή της πόλωσης που έγινε γνωστή ως η «στρατηγική του σκληρού ροκ», βγαλμένη από το χρονοντούλαπο της κομματικής αντιπαράθεσης, με διαχωριστικές κομματικές ταμπέλες («εποχή γαλάζια-πράσινα καφενεία»), παρελθοντολογία κατά της Δεξιάς («ο λαός δεν ξεχνά τι σημαίνει Δεξιά»), ήταν αδιέξοδη και αυτοκαταστροφική για το ΠΑΣΟΚ.

Η πόλωση από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ κατόρθωσε να συσπειρώσει μια μερίδα πιστών ψηφοφόρων του αλλά το επόμενο χρονικό διάστημα η ψαλίδα μάλλον άνοιγε παρά μείωνε τη διαφορά. Το 2002 το «σκληρό ροκ» συνεχίστηκε αλλά το κλίμα ήταν ήδη πολύ βαρύ για την κυβέρνηση. Ούτε η εξάρθρωση της 17 Νοέμβρη⁴¹ ούτε η επιτυχημένη ελληνική προεδρία της ΕΕ, ούτε οι παροχές και οι υποσχέσεις στη ΔΕΘ τον Σεπτέμβριο του 2003 μπορούσαν να ανατρέψουν το κλίμα.

Συνοπτικά, ήδη μετά το 2002, με την ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη, η δημοτικότητα του ΠΑΣΟΚ μειώθηκε δραστικά καθώς το κοινωνικό έλλειμμα δημιούργησε ισχυρά ρεύματα κοινωνικής και πολιτικής δυσαρέσκειας. Ταυτόχρονα, η ρητορική και οι πρακτικές της κυβέρνησης δημιούργησαν ένα τεράστιο χώρο για την εκπροσώπηση των λαϊκών διεκδικήσεων, η οποία εκφράστηκε μέσα από την Νέα Δημοκρατία και τη νέα ηγεσία της (Κ.

⁴⁰ Μακρυδημήτρης, Α., Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (2003). Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων, Κόμμα-Διοίκηση-Πολιτική: ζητήματα διακυβέρνησης. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 78-79.

⁴¹ Η εξάρθρωση της 17 Ν, *Εφημερίδα Καθημερινή*, 1 Μαρτίου 2003.

Καραμανλής), ο οποίος κατάφερε να καλύψει αυτό το κενό και να αναρριχηθεί στην εξουσία.⁴²

2.6 Η αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ

Ο Σημίτης συνειδητοποίησε πως το σενάριο του 1999 δεν μπορούσε να επαναληφθεί και τα περιθώρια είχαν στενέψει. Τα πλεονεκτήματα και τα επιχειρήματα του δεν έπειθαν και ο πολιτικός χρόνος κυλούσε εναντίον του. Ο Σημίτης αποφάσισε, καθώς έβλεπε την πολιτική του ήττα να έρχεται, να παραιτηθεί σηματοδοτώντας μια νέα εποχή για το «Κίνημα» αφήνοντας το κόμμα του σε βαθιά κρίση.

Έτσι, παραιτήθηκε από την θέση του Προέδρου του ΠΑΣΟΚ όχι όμως και από την πρωθυπουργία και υπέδειξε ως διάδοχο του στην ηγεσία του κόμματος τον τότε υπουργό Εξωτερικών Γιώργο Παπανδρέου.⁴³

Στο έκτακτο συνέδριο του ΠΑΣΟΚ που διεξήχθη στις 6 Φεβρουαρίου 2004 τροποποιήθηκε το καταστατικό του κόμματος, το οποίο μέχρι τότε προέβλεπε την εκλογή προέδρου από το συνέδριο του κόμματος και θεσπίστηκε η άμεση εκλογή του από τα μέλη και τους φίλους του κόμματος. Ήταν οι πρώτες ενδοκομματικές εκλογές στην Ελλάδα με αυτή τη διαδικασία. Στις «εσωκομματικές» εκλογές λοιπόν της 8^{ης} Φεβρουαρίου 2004 μόνος υποψήφιος ήταν ο Γ. Παπανδρέου ο οποίος εξελέγη με ποσοστό 99,9 %⁴⁴.

Στη παρούσα συγκυρία και ένα μήνα πριν τις εθνικές εκλογές αντιλαμβάνονταν όλοι στο ΠΑΣΟΚ ότι δεν υπήρχε η πολυτέλεια των εσωκομματικών προστριβών και διενέξεων αλλά η ένωση προς το κοινό συμφέρον και η συστράτευση εν όψη της εκλογικής αναμέτρησης.

Όπως περιγράφει και ο Ξ. Κοντιάδης στο βιβλίο του: «Επρόκειτο λοιπόν για εκλογές προεκλογικής κινητοποίησης που αποσκοπούσαν συγχρόνως στην ενδυνάμωση της νομιμοποίησης του Γιώργου Παπανδρέου ο οποίος πλέον θα μπορούσε να παρουσιάζεται όχι ως οιονεί κληρονομικός αρχηγός⁴⁵ αλλά και ως φορέας και διερμηνευτής της βούλησης των

⁴² Spourdalakis, M. & Chrisanthos, T. (2006). Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK, *South European Society and Politics*, 11 (3-4): 497-512, σ.502.

⁴³ Manrogordatos, G. (2005). Greece, *Journal of Political Research*, 44: 1025-1032, σ.1025.

⁴⁴ Κοντιάδης, Ξ. (2009). *Ελλειμματική Δημοκρατία. Κράτος και Κόμματα στην σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρη, σ.142-143.

⁴⁵ Κοντιάδης, Ξ. & Ανθόπουλος, Χ. (2008). *Κρίση του πολιτικού συστήματος*; Αθήνα: Σιδέρη, σ. 9.

μελών και εκλογέων του ΠΑΣΟΚ»⁴⁶, αναδεικνύοντας την προσπάθεια του ΠΑΣΟΚ για συσπείρωση.

Η αλλαγή ηγεσίας έγινε όμως σε μια άσχημη πολιτικά συγκύρια για το κυβερνών κόμμα. Σύμφωνα με τους πολιτικούς αναλυτές ό,τι και να γίνονταν στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ ο κόσμος είχε πάρει την απόφαση του για αλλαγή στη διακυβέρνηση της χώρας.

Η αλλαγή στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, λοιπόν, δεν πρόσθετε ή δεν άλλαζε κάτι δραματικά στην έκβαση του εκλογικού αποτελέσματος και αυτό γιατί:

Η αλλαγή ηγεσίας ήταν αναπόφευκτο ότι θα διέψευδε τις προσδοκίες ότι το ΠΑΣΟΚ ήταν ένα καινούργιο προϊόν.

Μετά τον πρώτο αιφνιδιασμό ήταν αναπόφευκτο η κοινή γνώμη να θεωρήσει την αλλαγή ηγεσία ως εκλογικό τρικ.

Οι κινήσεις του Σημίτη ήταν σπασμοδικές και έδειχναν κινήσεις πανικού και ηττοπάθειας.

Η θετική εικόνα του Παπανδρέου δεν μπορούσε να υπερκεράσει την εικόνα του φθαρμένου κόμματος.

Το ΠΑΣΟΚ είχε χάσει την επαφή με τον κόσμο, είχε αποκοπεί από τη κοινωνική του βάση γεγονός που επιβεβαιώθηκε και με τη συμφωνία Σημίτη-Παπανδρέου.

Ο Παπανδρέου, αν και έφερε το όνομα του ιδρυτή του κινήματος, δεν μπορούσε να πείσει και να αναστρέψει το βαρύ κλίμα.

Και οι δυο αγνόησαν την πραγματικότητα και την κρίσιμη καμπή στην οποία βρισκόταν το ΠΑΣΟΚ, ενώ και ο Σημίτης και ο Παπανδρέου κινήθηκαν καθαρά με προσωπικά κίνητρα⁴⁷.

2.7 Ο Καραμανλής, η Νέα Δημοκρατία και ο μεσαίος χώρος

Ο δρόμος προς την εξουσία ήταν πλέον ορατός και ορθάνοικτος για τη Νέα Δημοκρατία. Τα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία των δημοσκοπήσεων που θα αναλύσουμε διεξοδικά παρακάτω ήταν υπέρ της Νέας Δημοκρατίας. Επίσης το συγκεκριμένο κόμμα διέθετε πλέον τον δημοφιλέστερο αρχηγό του από τη δεκαετία του 1980. Η δημοτικότητά του βρισκόταν σε

⁴⁶ Κοντιάδης, Ξ. (2009). *Ελλειμματική Δημοκρατία. Κράτος και Κόμματα στην σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρη, σ. 143.

⁴⁷ Λούλης, Γ. (2007). *Πολιτική Κυριαρχία. Πως Κερδίζεται και πως Χάνεται*. Αθήνα: Λιβάνη, σ. 316-320.

πολύ ψηλά επίπεδα, σε σημείο μάλιστα που στις συζητήσεις μεταξύ των στελεχών της ΝΔ επικρατούσε η άποψη: «κάναμε 20 χρόνια να βρούμε ηγέτη».

Ο Καραμανλής όπως είπαμε και στην αρχή μετεξελίχθηκε στο μεγαλύτερο πλεονέκτημα της παράταξης του.

Ο Καραμανλής από τη πρώτη στιγμή αναλήφθηκε ότι για να κερδίσει κάποιος τις εκλογές έπρεπε να κερδίσει πρώτα το κέντρο. Από τη πρώτη στιγμή, έτσι, έθεσε ως στόχο την αλλαγή της φυσιογνωμίας του κόμματος του.

Γνώριζε ότι το εγχείρημα δεν ήταν εύκολο καθώς προσέκρουε σε παλαιοκομματικές αντιλήψεις, «βαρόνους» και έριδες εντός του κόμματος με κύριο πρωταγωνιστή τον επίτιμο πρόεδρο της ΝΔ Κωνσταντίνο Μητσοτάκη. Ο Καραμανλής ήθελε να απαλλάξει το κόμμα του από τη λέξη «Δεξιά» γιατί ήθελε να το μετατοπίσει κεντροδεξιά προκειμένου εκεί να δώσει τη μάχη καθώς η δεξαμενή της κεντροαριστεράς ήταν μεγαλύτερη. Προτίμησε, λοιπόν, να ακολουθήσει στην αρχή προσεκτικά βήματα, ενώ στην πορεία και βλέποντας ότι «ανοίγει ο δρόμος» ο Καραμανλής έγινε πιο τολμηρός. Για το λόγο αυτό δεν δίστασε να διαγράψει τον Καρατζαφέρη από την παράταξη. Ήταν η ώρα όπου μια ολόκληρη γενιά πολιτικών έπρεπε σιγά σιγά να αντικατασταθεί με νέους αλλά και με νέα φυσιογνωμία. Η μετεξέλιξη αυτή αποτέλεσε σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα στις εκλογές του 2004.

Υπό την ηγεσία του Καραμανλή η Νέα Δημοκρατία υιοθέτησε στα προγράμματά της και αργότερα στην διακυβέρνησή της έναν μετριοπαθή λόγο εστιάζοντας αφενός σε ιδεολογικά μη φορτισμένα θέματα (παιδεία, περιβάλλον, πολιτισμός) και αφετέρου σε ζητήματα οικονομικής διαχείρισης (αποτελεσματικότητα στόχοι). Ο Καραμανλής έτσι επιδίωξε να αποδεσμευτεί από την στερεοτυπική εικόνα του δεξιού και να αποφορτίσει ιδεολογικά τον λόγο της ΝΔ ⁴⁸.

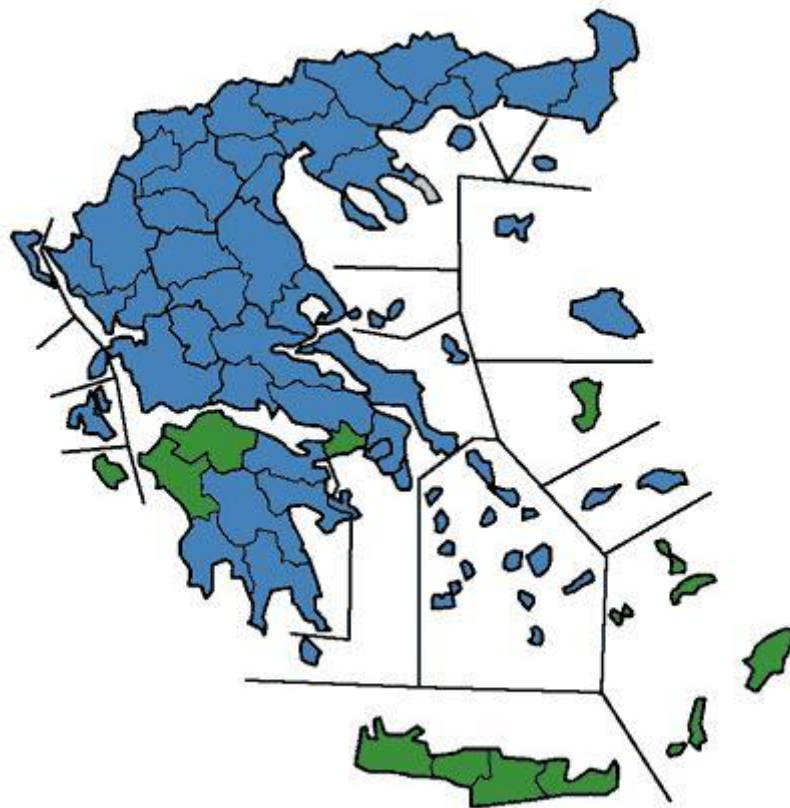
Ο μεσαίος χώρος ήταν μέθοδος όχι μόνο διεύρυνσης της εκλογικής επιρροής αλλά φιλοσοφία του πολιτεύεσθαι στη χώρα. Όπως ο ίδιος έλεγε «η χώρα πέρασε από δυο διχασμούς. Όταν υπάρχουν αγριότητες δε μπορούν να γίνουν σοβαρά πράγματα στο τόπο. Δε ζητώ να μας ψηφίσουν αλλά να έχουμε ανοχή».

Η πολιτική αυτή απέδωσε καρπούς. Στις 7 Μαρτίου του 2004 3.359.058 Έλληνες και Ελληνίδες ψηφίσαν Νέα Δημοκρατία δίνοντας της μια μεγαλειώδη νίκη στις εκλογές με

⁴⁸Κωνσταντινίδης, Γ., Μαραντζίδης, Ν. & Παππάς, Τ. Σ. (2009). *Κόμματα και Πολιτική στην Ελλάδα: Οι Σύγχρονες Εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ. 208-209.

ποσοστό 45,36% και λαμβάνοντας 165 έδρες⁴⁹. Το πολιτικό σκηνικό μετά την εικοσαετή διακυβέρνηση της χώρας από το ΠΑΣΟΚ άλλαξε σελίδα.

Διάγραμμα 2.1
Εκλογικός χάρτης της Ελλάδας 2004

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.ypes.gr.

Με αυτό τον τρόπο επιβεβαιώθηκε στις εκλογές του 2004 η τάση που είχε εκδηλωθεί ήδη από τις εκλογές του 2000, δηλαδή της ενίσχυσης της εκλογικής επιρροής της Νέας Δημοκρατίας, η οποία με επίδειξη πολιτικής μετριοπάθειας κατάφερε να διεισδύσει στο χώρο του κέντρου και να εκμεταλλευτεί τη φθορά του ΠΑΣΟΚ.⁵⁰

⁴⁹ Από το διαδικτυακό τόπο του ΥΠΕΣ.

⁵⁰ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 290.

2.8 Ο Μεσαίος Χώρος (Ιδεολογία και πολιτική)

Η αυγή του 21^{ου} αιώνα έχει στιγματιστεί από πολλά γεγονότα που επηρέασαν και άλλαξαν την οικονομία στην Ελλάδα, στα πλαίσια ενός φιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης με αρκετές επιπτώσεις και αντανακλάσεις στο πολιτικό σύστημα. Η σημαντικότερη είναι η εμφάνιση στο πολιτικό σκηνικό λίγο πριν τις εθνικές εκλογές του 2000 του λεγόμενου «μεσαίου χώρου» και της αλλαγής του ιδεολογικού συσχετισμού της ελληνικής κοινωνίας.

Ο Χ. Βερναρδάκης αναφέρει σχετικά με την ιδεολογική και πολιτική τοποθέτηση της ελληνικής κοινωνίας: «Παρακολουθώντας την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας στην κλίμακα Α/Δ κατά τη δεκαετία του 1995-2004 η πρώτη διαπίστωση αφορά τη στασιμότητα των αριστερών τοποθετήσεων της κλίμακας (θέσεις 1,2,3)...και τη σαφή άνοδο των αντίστοιχων δεξιών (θέσεις 8,9, και 10). Η αλλαγή του ιδεολογικού συσχετισμού είναι χαρακτηριστική. Η δεύτερη διαπίστωση αφορά στη σαφή κυριαρχία των τοποθετήσεων στο μέσον της κλίμακας (θέσεις 5,6) αλλά και στην ύπαρξη μεγάλου ποσοστού πολιτών που αρνείται να τοποθετηθεί σε αυτήν. Το άθροισμα των δυο αυτών τοποθετήσεων – στάσεων φαίνεται πως αποτελεί το πλειοψηφικό ιδεολογικό-πολιτικό χώρο της δεκαετίας 1995-2004, με σημεία αιχμής το 1998 και το 2001»⁵¹.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Βερναρδάκη η τοποθέτηση αυτή του εκλογικού σώματος αφορά «μια συνειδητή επιλογή που εξέφραζε κατά βασιν το υπαρκτό πολιτικό κεντρισμό και συνδεόταν με το φαινόμενο του Κέντρου των προδικτατορικών και των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων»⁵².

Ο Κ. Μποτόπουλος παρατηρεί ότι μιλώντας με τους πολίτες έρχεται συχνά μπροστά σε αντιδράσεις του τύπου: «ποια είναι η Δεξιά και ποια η Αριστερά; Δεν υπάρχει αυτή η διάκριση. Τα κόμματα στα βασικά ζητήματα είναι ίδια». Δεν το ενστερνίζεται. Παραδέχεται όμως ότι η διάκριση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς έχει αρχίσει να αμβλύνεται, να αλλάζει αλλά «όσο υπάρχει πολιτική δε μπορεί να πάψει να υφίσταται»⁵³.

⁵¹ Βερναρδάκης, Χ. (2002). *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 60.

⁵² Βερναρδάκης Χ., (2004), Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσόχου, (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, σσ. 154-175.

⁵³ Μποτόπουλος, Κ., Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (2003). *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων, Αριστερά-Δεξιά: διατήρηση, μετατόπιση ή εξαφάνιση*; Αθήνα: Παπαζήση, σ. 225-226.

Ο Λούλης στις αναλύσεις του σημειώνει τις αλλαγές στις τάσεις της κοινής γνώμης και για να επιβεβαιώσει τη θέση του για τη μετατόπιση της κοινής γνώμης προς το κέντρο επικαλείται τις έρευνες της κοινής γνώμης. «Προσφεύγω στις έρευνες της κοινής γνώμης για τις αλλαγές στη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος. Σύμφωνα με τις σχετικές έρευνες οι αριστεροί ψηφοφόροι που ήταν 16% το 1980, τώρα έχουν περιοριστεί στο 8%. Οι κεντρώοι που ήταν 15%-16% στις αρχές της δεκαετίας του 80 τώρα είναι 28%- 30% ενώ οι δεξιοί δεν έχουν αυξηθεί ιδιαίτερα ήταν περί το 20% και έχουν πάει στο 23%. ΔΕΝ έχουμε μετατόπιση προς τα Δεξιά όπως συχνά λέγεται»⁵⁴.

Τα στοιχεία της έρευνας της VPRC για την ιδεολογική τοποθέτηση των ψηφοφόρων των κομμάτων σε θέματα πολιτικού, οικονομικού φιλελευθερισμού αποδεικνύουν ότι η ενδιάμεση τοποθέτηση ως προς τα πολιτικά ζητήματα διαμορφώνονται ως εξής: στο ΠΑΣΟΚ το 66% τοποθετείται στο ενδιάμεσο της κλίμακας, στη ΝΔ το 56,6%, ΚΚΕ το 61,5% στο ΣΥΝ 56,1%, στο ΛΑΟΣ στο 62,2%. Στο σύνολο στο 62,3%. Δηλαδή πάνω από το 50% του εκλογικού σώματος όλων των κομμάτων έχει μετριοπαθείς απόψεις για τα πιο σημαντικά ζητήματα⁵⁵.

Παράλληλα η τοποθέτηση στο μεσαίο χώρο εμφανίζει έντονα στοιχεία αδιαφορίας προς τη πολιτική, όπως προκύπτει από την έρευνα της VPRC, ενώ τη δεκαετία 1995-2004 η άνοδος της καμπύλης του μεσαίου χώρου συνεπάγεται με άνοδο της καμπύλης αδιαφορίας.

Σε περίοδο εκλογών βέβαια μειώνονται οι μεσαίες τοποθετήσεις και πολώνεται το κλίμα κυρίως από τα κόμματα προκειμένου και να συσπειρώσουν αλλά και να προσεγγίσουν ψηφοφόρους.

Από τα ευρήματα της VPRC⁵⁶ προκύπτει ότι:

«Ο μεσαίος χώρος είναι υπαρκτός και ορθολογικά δομημένος χώρος. Δεν αποτελεί μια τυχαία τοπογραφικής φύσεως αυτοτοποθέτηση. Εμφανίζει συνέπεια σε «μεσαίες ενδιάμεσες θέσεις» ή τουλάχιστον σε πάρα πολλά από τα κρίσιμα πολιτικά, οικονομικά και ιδεολογικά ζητήματα της εποχής, έχει τη δική του λογική. Είναι ένα είδος οργανικού κόμματος. Γι' αυτό το λόγο

⁵⁴ Κουσούλης, Λ. & Λούλης, Γ. (2002). *Η πολιτική επικοινωνία στη πράξη - Τα σεμινάρια του Λέγειν και Πράττειν*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, σ.14.

⁵⁵ Βερναρδάκης, Χ. (2005). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογες κόμματα, ομάδες συμφερόντων, χώρος κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, σ.63-69.

⁵⁶ Βερναρδάκης Χ., (2004), Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσόχου, (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, σσ. 154-175.

εμφανίζει και αυτή την τη διαχρονική στην τελευταία δεκαετία στατιστική συστηματικότητα. Είναι το κοινωνικό παράγωγο της σύγκλισης των κομμάτων στα στρατηγικά ζητήματα διακυβέρνησης, της ανταλλαγής μεταξύ των παραδοσιακών κοινωνικών προσβάσεων, της μετακίνησης τους από τις παλαιότερες φυσιογνωμίες τους σε αποφορτισμένες ιδεολογικά θέσεις. Σημείο κλειδί για την κατανόηση του μεσαίου φαινομένου αποτελεί η σταδιακή αλλαγή κατά τη δεκαετία του 90 του χαρακτήρα του δικομματισμού και τη μετάβαση του από το πολωμένο στο συγκλίνοντα δικομματισμό».

Ο Μ. Σπουρδαλακης⁵⁷ αναφέρει σχετικά ότι ο μεσαίος χώρος και η απορρέουσα από αυτόν στρατηγική των κομμάτων σχετίζονται με το μετασχηματισμό των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων από θεσμούς κοινωνικής εκπροσώπησης σε θεσμούς του κράτους (κόμμα – καρτέλα).

Οι αλλαγές στην κοινωνική γεωγραφία των κομμάτων⁵⁸ τροφοδοτούνται αλλά και τροφοδοτούν την άμβλυση των παραδοσιακών παραταξιακών ταυτίσεων ανάπτυξη λογικής του μεσαίου χώρου φέρνει στη συζήτηση νέες μεταβλητές για τη φύση και το ρόλο του κόμματος, τη μεταβλητή του κόμματος αλά καρτ, τον κατακερματισμό της πολιτικής σύνθεσης.⁵⁹

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η εμφάνιση του μεσαίου χώρου στην πολιτική σκηνή την τελευταία δεκαετία συμπίπτει με την όξυνση των οικονομικών προβλημάτων ενώ έχει αρχίσει να διαμορφώνεται το φαινόμενο του συγκλίνοντος δικομματισμού.

⁵⁷ Σπουρδαλάκης, Μ. (2003). Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία, στο Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (επιμ.), *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, Αθήνα: Παπαζήση, 39-63, σ.56.

⁵⁸ Μαυρή, Γ. (2001). “Τι έχει αλλάξει στην κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές”, εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 9/10/2001.

Μαυρή, Γ. (2004). “Οι αλλαγές στην κοινωνική βάση των κομμάτων”, εφ. *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 20/2/2004.

⁵⁹ Μενδρινού Μ. (2000). *Η Εκλογική πολιτική στο ελληνικό Πολιτικό σύστημα. Εσωτερικοί Παραμετροί, 1974-2000*. Αθήνα: Παπαζήση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 7^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2004: ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

3.1.Οι τελευταίες δημοσκοπήσεις και η προβολή τους στο εκλογικό αποτέλεσμα

Εκτιμώντας συνολικά τις δημοσκοπήσεις που κατέγραψαν την εξέλιξη της προεκλογικής περιόδου το κύριο στοιχείο που προκύπτει είναι η μεγάλη σταθερότητα ορισμένων πολύ κρίσιμων δεικτών: η υψηλή συσπείρωση της Νέας Δημοκρατίας και το επίσης υψηλό ποσοστό των μετακινούμενων από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. απ' ευθείας στη Νέα Δημοκρατία ήταν οι συντελεστές «κλειδιά» που ουσιαστικά δεν μεταβλήθηκαν ποτέ, δίνοντας έτσι τον καθοριστικότερο τόνο στη διαμόρφωση των εκλογικών τάσεων.

Έτσι, λοιπόν, όσο κι αν η έλευση Παπανδρέου ανέτρεψε την πολύ μεγάλη διαφορά που χώριζε την Νέα Δημοκρατία από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις δημοσκοπήσεις του 2003, κυρίως λόγω της αναμενόμενης ανόδου της συσπείρωσης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. αλλά και της μείωσης των ποσοστών που κατέγραφαν ο Συνασπισμός και το ΔΗΚΚΙ, το βασικό σχήμα των τάσεων δεν είχε μεταβληθεί.⁶⁰

Λίγο αργότερα, η περίπτωση της «τροπολογίας Πάχτα» ανέκοψε οριστικά την επιδίωξη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. να κρατήσει τη διαφορά σε χαμηλά επίπεδα και το σίγουρο είναι ότι όλα αυτά τα πρώτα γεγονότα αφομοιώθηκαν τελικά σε μία μέση τάση υπεροχής της Νέας Δημοκρατίας κοντά στις 3,5 μονάδες την οποία εμφάνιζαν οι περισσότερες δημοσκοπήσεις στο τέλος του Ιανουαρίου.

Η τάση αυτή δεν άλλαξε ούτε κατά τη διάρκεια του Φεβρουαρίου παρά τα επικοινωνιακά γεγονότα στα οποία προσπάθησε να επενδύσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (εκλογή Παπανδρέου από την βάση, εκλογική συνεργασία με τους Μάνο, Ανδριανόπουλο, Ανδρουλάκη και Δαμανάκη).

⁶⁰ Βερναρδάκης, Χρ. (2004). Βουλευτικές Εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων, *Θέσεις*, 87, σ. 15-26.

Έτσι οι βασικές τάσεις παρέμεναν σταθερές, με μοναδικό νέο δεδομένο τη διαφαινόμενη πλέον δυνατότητα του Συνασπισμού να προσεγγίσει το όριο του 3%, ενώ και οι πρώτες «μυστικές» δημοσκοπήσεις δεν έδειξαν κάτι διαφορετικό μέχρι τη διεξαγωγή του debate.⁶¹

Με δεδομένο ότι ο Κ. Καραμανλής υπήρξε αναμφισβήτητος «νικητής» της τηλεοπτικής αναμέτρησης⁶² και καθώς μπαίναμε στην τελευταία προεκλογική εβδομάδα, η ροή των ευρημάτων άρχισε να δίνει έναν οριστικό «αέρα νίκης». Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έδειχνε σημάδια αποσυσπείρωσης αντί συσπείρωσης και η διαφορά υπέρ της Νέας Δημοκρατίας διευρυνόταν κάθε μέρα που περνούσε (σύμφωνα με τις έρευνες που έχουν έρθει στο φως της δημοσιότητας, τη Δευτέρα προ των εκλογών η διαφορά είχε περάσει το 4% και την Πέμπτη άγγιζε το 5%).

⁶¹ Kassimeris, G. (2004). The 2004 Greek Election: PASOK's Monopoly Ends, *West European Politics*, 27:5, 943-953σ. 946.

⁶² Σύμφωνα με στοιχεία της V-PRC βαθμολογήθηκε από το κοινό στο 7,5 με άριστα το 10, ενώ ο Γ. Παπανδρέου στο 6,8. <http://www.vprc.gr/projshow.php?id=1014> (πρόσβαση 3/4/2014).

Πίνακας 3.1
Πρόθεση ψήφου 2003 - 2004

Πρόθεση Ψήφου	Τελευταίο 4μηνο 2003	Ιανουάριος 2004	1-20/2 2004	Τελευταίο 15νθήμερο	Εκλογές 7/3/2004
ΝΔ	39,0	39,9	40,4	40,2	45,4
ΠΑΣΟΚ	31,7	36,6	37,0	36,4	40,5
ΚΚΕ	5,3	5,3	5,3	5,8	5,9
ΣΥΝ	3,2	2,7	3,0	3,2	3,3
ΔΗΚΚΙ	2,0	1,3	1,4	1,2	1,8
ΛΑΟΣ	1,9	1,6	1,6	1,9	2,2
Λοιπά	2,1	1,4	1,3	1,7	0,9
Αδιευκρίνιστη στάση	14,8	11,2	10,0	9,6	-
ΝΔ – ΠΑΣΟΚ	7,3	3,3	3,4	3,8	4,9
ΝΔ + ΠΑΣΟΚ	70,7	76,5	77,4	76,6	85,9
Ψηφοφόροι ΠΑΣΟΚ					
Συσπείρωση	70	80	80	79	83
Σε ΝΔ	10	9	9	9	11
Σε Άλλα	5	4	5	6	6
Αναποφάσιστοι	15	7	6	6	-
Ψηφοφόροι ΝΔ					
Συσπείρωση	91	92	92	92	94
Σε ΠΑΣΟΚ	1	2	2	2	3
Σε Άλλα	4	3	3	3	3
Αναποφάσιστοι	4	3	3	3	-

Πηγή: Ανάλυση εκλογικού αποτελέσματος στην Κ.Ε της ΝΔ μετά τις εκλογές του 2004, προσωπικό αρχείο Π. Σταθόπουλου.

Την Κυριακή των εκλογών, το περίπου 10% όσων δεν διευκρίνιζαν μέχρι και την τελευταία στιγμή τι θα ψηφίσουν, όπως αναμενόταν κατευθύνθηκε ως επί το πλείστον και στα δύο κύρια κόμματα του εκλογικού ανταγωνισμού, με μία υπεροχή όμως της Νέας Δημοκρατίας

που έλαβε περίπου το 50% αυτής της αδιευκρίνιστης στάσης. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έλαβε το 40% με το υπόλοιπο 10% να κατανέμεται κυρίως μεταξύ του ΔΗΚΚΙ και του ΛΑΟΣ. Είναι επομένως σαφές ότι η τελική διαφορά των εκλογών διαμορφώθηκε και από τους «αναποφάσιστους» ψηφοφόρους που υπερψήφισαν την Νέα Δημοκρατία παρά το ότι προερχόντουσαν κυρίως από το ΠΑΣΟΚ.

Η εκλογική αυτή επιτυχία δεν ήταν ούτε εύκολη, ούτε αυτονόητη. Χτίστηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου και οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κατά κράτος επικράτηση του Κ. Καραμανλή έναντι του Γ. Παπανδρέου, όσο και των στελεχών της Νέας Δημοκρατίας έναντι αυτών του ΠΑΣΟΚ, ως προς την αξιολόγηση των προεκλογικών εμφανίσεών τους, όπως καταγράφεται από τα στοιχεία των κυλιόμενων δημοσκοπήσεων.

Πίνακας 3.2

Αξιολόγηση προεκλογικών εμφανίσεων

Αξιολόγηση προεκλογικών εμφανίσεων	10-16/2	20-23/2	24-27/2	28/2-3/3
Θετικές κρίσεις για Κ. Καραμανλή	47	50	50	51
Θετικές κρίσεις για Γ. Παπανδρέου	49	46	44	40
Διαφορά	-2	4	6	11
Θετικές κρίσεις για στελέχη ΝΔ	40	40	41	41
Θετικές κρίσεις για στελέχη ΠΑΣΟΚ	38	33	31	30
Διαφορά	2	7	10	11

Πηγή: Ανάλυση εκλογικού αποτελέσματος στην Κ.Ε της ΝΔ μετά τις εκλογές του 2004, προσωπικό αρχείο Π. Σταθόπουλου.

Ο επόμενος Πίνακας παράλληλα δείχνει σαφώς την σταδιακά αυξανόμενη υπεροχή της Νέας Δημοκρατίας κατά τη διάρκεια των «μυστικών» δημοσκοπήσεων στους πολύ κρίσιμους δείκτες της Παράστασης Νίκης, της Ικανότητας Διακυβέρνησης και της πιο Αποτελεσματικής Κυβέρνησης, όπως και την σαφέστατη ανατροπή υπέρ του Κ. Καραμανλή τόσο στη Δημοτικότητα όσο και στην λεγόμενη «καταλληλότητα» του πρωθυπουργού.

Πίνακας 3.3

Αποτελέσματα δημοσκοπήσεων

Παράσταση Νίκης	10-16/2	20-23/2	24-27/2	28/2-3/3
ΝΔ	52	55	57	59
ΠΑΣΟΚ	34	34	28	28
Διαφορά	18	21	29	31
Δημοτικότητα				
Κ. Καραμανλής	48	51	52	54
Γ. Παπανδρέου	57	54	52	51
Διαφορά	-9	-3	0	3
Καταλληλότερος Πρωθυπουργός				
Κ. Καραμανλής	42	40	44	45
Γ. Παπανδρέου	45	43	44	41
Διαφορά	-3	-3	0	3
Ικανότητα Διακυβέρνησης				
ΝΔ	40	40	41	41
ΠΑΣΟΚ	39	38	38	37
Διαφορά	1	2	3	4
Πιο Αποτελεσματική κυβέρνηση				
ΝΔ με Κ. Καραμανλή	45	44	45	47
ΠΑΣΟΚ με Γ. Παπανδρέου	45	44	43	43
Διαφορά	0	0	2	4

Πηγή: Ανάλυση εκλογικού αποτελέσματος στην Κ.Ε της ΝΔ μετά τις εκλογές του 2004, προσωπικό αρχείο Π. Σταθόπουλου.

3.2. Οι μετακινήσεις ψηφοφόρων μεταξύ των δυο κομμάτων

Όπως προαναφέρθηκε ένα από τα «κλειδιά» της εκλογικής νίκης της Νέας Δημοκρατίας είναι η απευθείας (διαπαραταξιακή) μετατόπιση από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη ΝΔ ενός σημαντικού αριθμού ψηφοφόρων, που το 2000 είχαν υποστηρίξει το πρώην κυβερνών κόμμα⁶³.

⁶³ Μαυρής, Γ. (2004). Οι Βουλευτικές εκλογές του 2004, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 18, σ.16.

Με βάση τα στοιχεία του συγκεντρωτικού προεκλογικού Πολιτικού Βαρόμετρου (σε συνολικό δείγμα 16.443 ατόμων και την έρευνα της ημέρας των εκλογών (σε δείγμα 2655 ατόμων) που πραγματοποίησε η εταιρεία VPRC για λογαριασμό της εφημερίδας Καθημερινή και του ΣΚΑΙ, πρόέκυψε ότι η τελική συσπείρωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν υπερέβη τελικώς το 80%. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι περίπου το 15%-16% των προηγούμενων εκλογέων του κόμματος, δηλαδή 1 στους 6, εγκατέλειψε το ΠΑΣΟΚ. Το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε 500.000 ψηφοφόρους. Αντίθετα μόλις το 3% των παλαιών ψηφοφόρων της Νέας Δημοκρατίας (του 2000) προτίμησαν στις εκλογές του 2004 να ψηφίσουν ΠΑ.ΣΟ.Κ. (περίπου 75.000) ψηφοφόροι). Συνεπώς η καθαρή εκροή σύμφωνα με τις αναλύσεις του Διευθυντή της VPRC & Public Issue, που προσεγγίζει περίπου τις 5,5 εκατοστιαίες μονάδες του συνολικού εκλογικού σώματος, πρέπει να υπολογίζεται σε 400.000 ψηφοφόρους (Πίνακες 4 & 5).

Πίνακας 3.4

Προέλευση μετακινηθέντων ψηφοφόρων

Ποιο κόμμα ψήφισαν στις βουλευτικές εκλογές του 2000 όσοι ψήφισαν σήμερα διαφορετικό κόμμα	
Αθροιστικό αρχείο N=16.443 άτομα, Τηλεφωνικές έρευνες	
N= 1.897 άτομα	11,5 %
ΠΑΣΟΚ	53
ΝΔ	13
ΚΚΕ	7
ΣΥΝ	8
ΔΗΚΚΙ	6
Λοιπά	6
Λευκό – Άκυρο	8

Πηγή: VPRC, <http://www.vprc.gr/proj.php?cat=19> (πρόσβαση 1/4/2014).

Πίνακας 3.5

Το κόμμα που ψήφισαν το 2004 όσοι ψήφισαν διαφορετικό κόμμα το 2000.

Αθροιστικό αρχείο N=16.443 άτομα, Τηλεφωνικές έρευνες	
N= 1.897 άτομα	11,5 %
ΠΑΣΟΚ	15
ΝΔ	51
ΚΚΕ	7
ΣΥΝ	5
ΔΗΚΚΙ	6
ΛΑΟΣ	11
Λοιπά	2
Λευκό – Άκυρο	4

Πηγή: VPRC, <http://www.vprc.gr/proj.php?cat=19> (πρόσβαση 1/4/2014).

Ο Ηλ. Νικολακόπουλος σημειώνει ότι οι απώλειες του ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατά τα 2/3 κατευθύνθηκαν απευθείας προς τη ΝΔ, αν και δεν υπήρξαν ομοιόμορφες στις επιμέρους ομάδες του εκλογικού σώματος⁶⁴, όπως προκύπτει και από τα κοινωνικά-δημογραφικά χαρακτηριστικά που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Παράλληλα σύμφωνα με τον πολιτικό αναλυτή Π. Σταθόπουλο, η διάταξη της ψήφου στην Κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς [1-10] επισημαίνει πολύ χαρακτηριστικά ότι η Νέα Δημοκρατία κέρδισε με άνεση αυτές τις εκλογές κυρίως γιατί μπόρεσε να κυριαρχήσει στις «κεντροδεξιές» θέσεις 6 και 7 του «ενδιάμεσου χώρου» ανάμεσα στα δύο κύρια κόμματα. Ένα γεγονός δηλαδή που με όρους εκλογικής στρατηγικής δεν ήταν καθόλου αυτονόητο πριν

⁶⁴ Νικολακόπουλος, Ηλ. (2004). Μια πρώτη ακτινογραφία της ψήφου της 7^{ης} Μαρτίου, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 18, σ. 34.

τις εκλογές, δεδομένου ότι στις εκλογές του 2000 στις θέσεις αυτές είχε υπερισχύσει το ΠΑΣΟΚ⁶⁵.

Πίνακας 3.6

Εκλογική συμπεριφορά στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς [1-10]. Ποσοστά στο εκλογικό σώμα του 2004

	1+2+3	4+5	Δεν απάντησαν	6+7	8+9+10	Σύνολο
ΝΔ	1,1	3,1	8,5	10,2	22,5	45,4
ΠΑΣΟΚ	2,8	23,8	8,3	4,8	0,8	40,5
ΚΚΕ	4,4	0,9	0,5	0,1	-	5,9
ΣΥΝ	1,8	1,3	0,1	0,1	-	3,3
ΛΑΟΣ	0,1	0,6	0,3	0,2	1,0	2,2
ΔΗΚΚΙ	0,4	1,0	0,2	0,2	-	1,8
Λοιπά	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,9
Σύνολο	10,8	31,0	18,1	15,7	24,4	100,0

Πηγή: Ανάλυση εκλογικού αποτελέσματος στην Κ.Ε της ΝΔ μετά τις εκλογές του 2004, προσωπικό αρχείο Π. Σταθόπουλου.

Οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων στις εκλογές του 2004 δείχνουν την πολιτική μεταστροφή μιας ευρύτατης μερίδας του εκλογικού σώματος που εκδήλωσε την κοινωνική του δυσαρέσκεια. Σύμφωνα με τους δημοσκόπους η δυσαρέσκεια είχε εδραιωθεί αρκετό καιρό πριν από τις εκλογές. Ίσως και πριν από το 2000 με βάση τους λόγους και τους παράγοντες που αναλύσαμε στην αρχή της παρούσας εργασίας.⁶⁶

⁶⁵ Σταθόπουλος, Π. (2004). *Αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος στις εκλογές του 2004*. Κείμενο στην Κ.Ε. Ν.Δ.

⁶⁶ Βερναρδάκης, Χρ. (2004). Βουλευτικές Εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων, *Θέσεις*, 87, σ. 15-26.

Η αδυναμία ερμηνείας, η υποτίμηση του μετασχηματισμού της ψήφου σε συνδυασμό με την απώλεια της κοινωνικής επιρροής και της μεταστροφής προς τα δεξιά του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δημιούργησε αυτή τη μετατόπιση του εκλογικού σώματος κατευθείαν στη ΝΔ όπως θα δούμε και παρακάτω αναλυτικά.

3.3. Δημογραφικά Χαρακτηριστικά και Εκλογική Γεωγραφία

Προχωρούμε τώρα στην ανάλυση του εκλογικού αποτελέσματος ως προς τις βασικές δημογραφικές ομάδες συγκρίνοντας παράλληλα με την αντίστοιχη ανάλυση των προηγούμενων εκλογών.

Πίνακας 3.7

Δημογραφικά χαρακτηριστική και Εκλογική Γεωγραφία

	2004		2000		Διαφορά	
	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ
Φύλο						
Άνδρες	46	39	43	43	+3	-4
Γυναίκες	45	42	43	45	+2	-3
Περιοχές						
Λεκανοπέδιο Αττικής	41	38	38	43	+3	-5
Αστικά	43	40	40	44	+3	-4
Ημιαστικά	49	41	46	43	+3	-2
Αγροτικά	48	42	45	45	+3	-3
Ηλικίες						
18-24	38	45	43	44	-5	+1
25-34	47	39	43	43	+4	-4
35-44	43	40	38	45	+5	-5
45-54	42	44	41	45	+1	-1
55-64	51	38	50	40	+1	-2
65+	52	37	45	43	+7	-6
Μόρφωση						
Μέχρι Δημοτικό	45	45	43	46	+2	-1
Δευτεροβάθμια	45	42	43	44	+2	-2
Ανώτερη – Ανώτατη	47	36	43	41	+4	-5

Πίνακας 3.7
Συνέχεια

Απασχόληση						
Εργοδότες-Επιχειρηματίες	48	37	47	38	+1	-1
Αγρότες-Γεωργοί	51	39	49	39	+2	-
Ελεύθεροι Επαγγελματίες	47	35	42	41	+5	-6
Εμποροβιοτέχνες	45	42	42	46	+3	-4
Μισθωτοί Δημόσιου Τομέα	40	45	38	49	+2	-4
Μισθωτοί Ιδιωτικού Τομέα	42	41	39	46	+3	-5
Μη ενεργός πληθυσμός						
Συνταξιούχοι	50	39	48	42	+2	-3
Νοικοκυρές	50	43	47	43	+3	-
Άνεργοι	45	40	43	38	+2	+2
Φοιτητές-σπουδαστές	39	42	41	45	-2	-3

Πηγή: <http://www.opinion.gr/index.jsp?CMCCode=100304&extLang=> (πρόσβαση 2/4/2014).

Από τα στοιχεία του Πίνακα 3.7 είναι φανερή η υπεροχή της Νέας Δημοκρατίας στις 20 από τις συνολικά 25 δημογραφικές ομάδες που εξετάζονται. Μία υπεροχή που καταγράφηκε με μεγαλύτερη ένταση στους Άνδρες, στις Ημιαστικές-Αγροτικές περιοχές, στις μεγάλες ηλικίες, αλλά και στην Ανώτερη-Ανώτατη μόρφωση.

Η υψηλή μόρφωση άλλωστε μαζί με τις ηλικίες 25-44 ετών, τις πολύ μεγάλες ηλικίες (άνω των 65) και τους ελεύθερους επαγγελματίες, αποτελούν τις ομάδες όπου, συγκρίνοντας με το 2000, σημειώθηκε η μεγαλύτερη μεταστροφή υπέρ της Νέας Δημοκρατίας.

Ο Ηλ. Νικολακόπουλος σημειώνει σχετικά: «επρόκειτο για εντυπωσιακή συντηρητική μεταστροφή που παρατηρείται στην αμέσως μεγαλύτερη γενιά, τους περίφημους εκδρομείς του '60, ηλικίας 55-64 ετών, όπου το σύνολο της Αριστεράς διατηρούσε πριν από 8 χρόνια μια σαφέστατη πλειοψηφία (57,4% έναντι 41% για ΝΔ και ΠΟΛΑΝ) ενώ σήμερα η ΝΔ, με 51,5% αποτελεί το κυρίαρχο πολιτικό ρεύμα»⁶⁷.

Από την άλλη πλευρά, οι μισθωτοί του Δημοσίου, η χαμηλή μόρφωση και η «γενιά του Πολυτεχνείου» (45-54 ετών) αποδείχθηκαν για άλλη μία φορά οι ισχυρότερες ομάδες του

⁶⁷Νικολακόπουλος, Ηλ. (2004). Μια πρώτη ακτινογραφία της ψήφου της 7ης Μαρτίου, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 18, σ. 34.

ΠΑΣΟΚ, παράλληλα όμως με τις πολύ νέες ηλικίες (18-24 ετών, φοιτητές-σπουδαστές) που αποτέλεσαν σε αυτές τις εκλογές προνομιακή ομάδα για το ΠΑΣΟΚ.

Στην ανάλυση του ο Π. Σταθόπουλος σημειώνει ότι: «αν εξαιρέσουμε πάντως τις πολύ νέες ηλικίες, στις οποίες είχε επικεντρωθεί ιδιαίτερα η καμπάνια του ΠΑΣΟΚ, το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την προηγούμενη ανάλυση είναι ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και ο Γ. Παπανδρέου στηρίχθηκαν κυρίως από τα παραδοσιακά στρώματα του «Ανδρείκου ΠΑΣΟΚ» (χαμηλή μόρφωση, μισθωτοί δημοσίου, πελατειακές διασυνδέσεις κλπ) χάνοντας κατά κράτος τη μάχη στις παραγωγικότερες ηλικίες, τις επαγγελματικές ομάδες και στα περισσότερο μορφωμένα στρώματα»⁶⁸.

Προχωρώντας τώρα στην ανάλυση της εκλογικής γεωγραφίας, θα ήταν χρήσιμο να δούμε πρώτα τον βασικό εκλογικό πίνακα που παρουσιάζει τη μέση διαφοροποίηση όλων των κομμάτων, συγκρίνοντας τις πρόσφατες εκλογές με αυτές του 2000 στο σύνολο της χώρας.

Πίνακας 3.8

Σύγκριση Εκλογών 2004 με τις Εκλογές 2000

	2004	2000	Διαφορά
ΝΔ	45,4	42,7	+2,7
ΠΑΣΟΚ	40,5	43,8	-3,3
ΚΚΕ	5,9	5,5	+0,4
ΣΥΝ	3,3	3,2	+0,1
ΛΑΟΣ	2,2	-	2,2
ΔΗΚΚΙ	1,8	2,7	-0,9
Λοιπά	0,9	2,1	-1,2

Πηγή: <http://www.ypes.gr/el/> (πρόσβαση 31/3/2014).

Σε σχέση με τις εκλογές του 2000, το πρόσφατο εκλογικό αποτέλεσμα κατέγραψε μία συνολική μεταβολή κατά 5,4% που αφαιρέθηκε από τη δύναμη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (-3,3%), του ΔΗΚΚΙ (-0,9%) και των Λοιπών κομμάτων (-1,2%) ενισχύοντας την Νέα Δημοκρατία

⁶⁸ Σταθόπουλος, Π. Αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος στις εκλογές του 2004. Κείμενο στην Κ.Ε.Ν.Δ.

(2,7%), το πρωτοεμφανιζόμενο ΛΑΟΣ (2,2%) και δευτερευόντως το ΚΚΕ (0,4%) και τον Συνασπισμό (0,1%).

Οι μεταβολές αυτές εμφανίζουν ορισμένες ενδιαφέρουσες γεωγραφικές διαφοροποιήσεις που παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω. Η Νέα Δημοκρατία πλειοψήφησε σε 11 από τις 13 Μείζονες Περιφέρειες έναντι μόνο 6 στις οποίες πλειοψηφούσε το 2000 και παράλληλα σε 45 από τις 56 πρωτοβάθμιες εκλογικές περιφέρειες έναντι 30 που πλειοψηφούσε το 2000.

Πίνακας 3.9

Ποσοστά % των εγκύρων ψηφοδελτίων στις Βουλευτικές Εκλογές 2004.

Εκλογές 2004	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	Λοιπά	ΛΑΟΣ
Πελοπόννησος	51,3	38,9	3,6	2,4	1,2	0,7	1,9
Δυτική Μακεδονία	50,3	40,3	4,2	1,9	1,3	0,7	1,3
Αν. Μακεδονία-Θράκη	49,6	41,3	3,2	2,1	1,4	0,7	1,6
Κεντρική Μακεδονία	48,8	37,3	5,2	2,5	1,9	0,9	3,5
Θεσσαλία	47,5	39,3	7,2	2,3	1,3	0,8	1,7
Ήπειρος	47,4	40,5	5,3	2,9	1,9	1,0	0,9
Στερεά Ελλάδα	47,0	42,0	4,6	2,4	1,5	0,8	1,8
Νότιο Αιγαίο	45,8	45,4	2,9	2,6	1,5	0,7	1,2
Δυτική Ελλάδα	44,0	46,1	4,6	2,3	1,4	0,7	0,9
Ιόνιο	43,4	41,1	8,9	3,2	1,4	1,0	0,9
Βόρειο Αιγαίο	41,9	40,9	10,3	3,4	1,6	0,9	1,1
Αττική	41,4	38,5	8,2	5,1	2,5	1,4	3,0
Κρήτη	38,2	52,7	3,6	2,9	1,3	0,7	0,7

Πηγή: Δρεττάκης, Μ. (2004). *Οι Βουλευτικές Εκλογές και Ευρωεκλογές 2004*, Αθήνα: Χ.Ε., σ. 24.

Πίνακας 3.10

Ποσοστιαία Διακύμανση των εγκύρων ψηφοδελτίων στις Βουλευτικές Εκλογές 2000 και 2004 ανά κόμμα.

2004 – 2000	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	Λοιπά	ΛΑΟΣ
Πελοπόννησος	+2,4	-3,1	+0,3	+0,2	-0,7	-1,0	1,9
Δυτική Μακεδονία	+2,0	-1,6	+0,1	-	-0,9	-1,1	1,3
Αν. Μακεδονία-Θράκη	+3,8	-2,8	+0,3	-0,5	-0,8	-1,7	1,6
Κεντρική Μακεδονία	+1,8	-3,2	+0,2	-	-0,9	-1,3	3,5
Θεσσαλία	+2,7	-2,4	-0,3	-0,1	-0,9	-0,5	1,7
Ήπειρος	+2,6	-2,5	+0,3	+0,2	-1,0	-0,5	0,9
Στερεά Ελλάδα	+2,4	-3,1	+0,5	-	-0,9	-0,6	1,8
Νότιο Αιγαίο	+3,5	-3,3	+0,4	+0,1	-1,3	-0,5	1,2
Δυτική Ελλάδα	+2,7	-2,1	+0,3	-	-1,3	-0,5	0,9
Ιόνιο	+3,1	-2,3	-0,4	-	-0,7	-0,7	0,9
Βόρειο Αιγαίο	+3,3	-2,4	-0,5	-0,3	-0,6	-0,5	1,1
Αττική	+2,8	-4,3	+0,8	-	-0,6	-1,6	3,0
Κρήτη	+4,9	-3,4	+0,1	-	-1,6	-0,6	0,7

Πηγή: Δρεττάκης, Μ. (2004). Οι Βουλευτικές Εκλογές και Ευρωεκλογές 2004, Αθήνα: Χ.Ε., σ. 24

Οι μόνες Περιφέρειες στις οποίες εξακολουθεί να υστερεί η Νέα Δημοκρατία έναντι του ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι η Δυτική Ελλάδα και η Κρήτη στις οποίες ανήκουν άλλωστε 6 πρωτοβάθμιες εκλογικές περιφέρειες (Αχαΐα, Ηλεία, Ηράκλειο, Λασιθί, Ρέθυμνο, Χανιά) από τις 11 συνολικά στις οποίες πλειοψηφεί σήμερα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (οι άλλες 5 είναι η Β' Πειραιά, η Ζάκυνθος, η Εύβοια, τα Δωδεκάνησα και η Χίος).

Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι η μεν Δυτική Ελλάδα ακολούθησε τη μέση αύξηση της Νέας Δημοκρατίας στο σύνολο της χώρας (+2,7%) η δε Κρήτη παρουσίασε την μεγαλύτερη αύξηση από κάθε άλλη Περιφέρεια (+4,9%). Ταυτόχρονα, το παράδειγμα της Κρήτης

ακολούθησαν λίγο-πολύ όλες οι άλλες «κακές» εκλογικά Περιφέρειες για την Νέα Δημοκρατία (Βόρειο και Νότιο Αιγαίο, Ιόνιο, Αττική) στις οποίες παρουσιάστηκε συγκριτικά η μεγαλύτερη άνοδος σε σχέση με το 2000 (πάνω από τον μέσο όρο του 2,7%).

Από τις υπόλοιπες Περιφέρειες η μόνη που πέτυχε ανάλογη επίδοση είναι η Ανατολική Μακεδονία – Θράκη (+3,8%) εκεί όμως το γεγονός αυτό οφείλεται πρωτίστως στο Νομό Ροδόπης (+10,8%). Έχουμε επομένως το συμπέρασμα ότι, συγκρίνοντας με τις προηγούμενες εκλογές, η Νέα Δημοκρατία πέτυχε τη μεγαλύτερη άνοδο στις Περιφέρειες στις οποίες κατά παράδοση υστερεί.

Από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ, το κύριο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι ουσιαστικά μπόρεσε να συγκρατήσει τις απώλειές του σχεδόν σε όλες τις Περιφέρειες κάτω από την μέση μείωση του -3,3% (το Νότιο Αιγαίο με -3,3% και η Κρήτη με -3,4% δεν αποτελούν σημαντική εξαίρεση) εκτός από την Αττική (-4,3%) που αποτελεί τη μόνη Περιφέρεια στην οποία υστερεί εμφανώς έναντι του πανελλήνιου μέσου όρου μείωσης.

Η μεγαλύτερη μείωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σημειώθηκε στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία δηλαδή στις περιοχές στις οποίες βρίσκονται τα μεγάλα αστικά κέντρα. Χάνοντας σημαντικό, σε απόλυτα νούμερα, αριθμό ψήφων. Σύμφωνα με το Μ. Δρεττάκη αυτό οφείλεται στις συνέπειες που είχε στα λαϊκά στρώματα η πολιτική που ακολούθησε⁶⁹.

Η μεγάλη μείωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην Αττική συνδέεται βέβαια και με την σημαντική άνοδο του ΚΚΕ στην ίδια Περιφέρεια (+0,8%) γεγονός πάντως που δημιουργεί μία αξιοσημείωτη διαφοροποίηση από την γενική τάση που παρουσίασε το ΚΚΕ –και αυτό είναι ίσως το κύριο συμπέρασμα που το αφορά- να σημειώσει μείωση της δύναμής του σε όλες τις άλλες κατ' εξοχήν ισχυρές του Περιφέρειες (Βόρειο Αιγαίο, Ιόνιο, Θεσσαλία).

Από την πλευρά του Συνασπισμού καταγράφεται μία μάλλον γενική στασιμότητα σε όλες τις Περιφέρειες σε σχέση με το 2000, ενώ το ΔΗΚΚΙ παρουσίασε μία καθολική πτώση που κυμάνθηκε από το -0,6% (Αττική, Βόρειο Αιγαίο) μέχρι το -1,6% στην Κρήτη.

Ενδιαφέρον έχει τέλος η διασπορά της ψήφου του πρωτοεμφανιζόμενου ΛΑΟΣ που παρουσιάζει σημαντικές γεωγραφικές αποκλίσεις, κατορθώνοντας να ξεπεράσει το 3% ιδίως στα μεγάλα Αστικά κέντρα τη στιγμή που οι υπόλοιπες εκλογικές επιδόσεις του ξεκινούν

⁶⁹ Δρεττάκης, Μ. (2004). *Οι Βουλευτικές Εκλογές και Ευρωεκλογές του 2004*, Αθήνα: Χ.Ε., σ. 24-27.

μόλις από το 1,9% στην Πελοπόννησο και φτάνουν μέχρι το 0,7% στην Κρήτη. Τη μεγαλύτερη του δυναμική την εμφανίζει στη Κεντρική Μακεδονία⁷⁰.

3.4 Ο δικομματισμός μετά τις εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου

Την εποχή που στην Ελλάδα ο δικομματισμός έβγαине κυρίαρχος με ποσοστό 85,9% και από τις βουλευτικές εκλογές του 2004, στην Ευρώπη αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις κρατών παρατηρείται μια εποχή κάμψης του δικομματισμού και του διπολισμού, αλλά και κρίσης στα κομματικά συστήματα και ρευστότητα της ψήφου. Η περίπτωση της Ελλάδας ήταν τελείως διαφορετική εκείνη την περίοδο. Ο δικομματισμός σημείωνε σταθερότητα και κοινωνική απήχηση. Παρουσιάστηκε όμως μια μαζική μετατόπιση ψηφοφόρων στις εκλογές του 2004 και πάλι βέβαια προς όφελος του δικομματισμού.⁷¹

Η σημερινή πολιτική ανθεκτικότητα, υποστηρίζει ο Γ. Μαυρής με άρθρο του που επιδεικνύει το δικομματικό σύστημα στην Ελλάδα, δεν μπορεί βεβαίως να αποδοθεί μόνο στις διαιρετικές τομές της σύγχρονης πολιτικής ιστορίας. Ο ίδιος σημειώνει συνοπτικά έξι χαρακτηριστικά σημεία για την ερμηνεία του φαινομένου. Πρώτον είναι η καθυστερημένη για ιστορικούς λόγους διαμόρφωση του κομματικού συστήματος, δεύτερον η εκδήλωση περιορισμένης δυσαρέσκειας απέναντι στα κόμματα της διακυβέρνησης, τρίτον η απουσία έως σήμερα ρευμάτων διαμαρτυρίας, τέταρτον η απουσία περιφερειακών τοπικών και εθνοτικών κομμάτων, πέμπτον τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας και έκτον το εκλογικό σύστημα καθεαυτό⁷².

Πάντως τα ψηλά ποσοστά του δικομματισμού οφείλονται και στο διακύβευμα των εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου όπου ήταν η εναλλαγή των κομμάτων διακυβέρνησης στην εξουσία. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε ένα πολωτικό κλίμα, «σκληρού ροκ» και μπαράζ επικοινωνιακού ανταγωνισμού όπως καταγράψαμε. Είναι χαρακτηριστικό ότι την απώλεια

⁷⁰ Δρεττάκης, Μ. (2004). *Οι Βουλευτικές Εκλογές και Ευρωεκλογές του 2004*, Αθήνα: Χ.Ε., σ. 24-27.

⁷¹ Βερναρδάκης, Χρ. (2005). «Πολιτικά κόμματα και ‘μεσαίος χώρος’». Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), *VPRC: Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ.57-85, Αθήνα: Σαββάλας.

⁷² Μαυρής, Γ. (2002). Η απόλυτη κυριαρχία του δικομματισμού, *Καθημερινή*, 8 Δεκεμβρίου 2002.

της κοινωνικής επιρροής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν την ωφελήθηκε η Αριστερά, με το ίδιο το ΠΑ.ΣΟ.Κ. να κρατεί το ποσοστό του πάνω από 40%.⁷³

Συμπερασματικά, λοιπόν, η ελληνική κοινωνία στις εκλογές του 2004 αν και με την στάση της ενισχύει το δικομματισμό, παράλληλα εκφράζει και το αίτημα για καθαρές λύσεις στα σημαντικά ζητήματα χωρίς επικοινωνιακές τακτικές και φιέστες. Σηματοδοτεί επίσης, όπως άλλωστε καταγράφεται στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις που θα αναλύσουμε στην συνέχεια της παρούσας εργασίας, την έντονη αμφισβήτηση του ισχυρού δικομματισμού.⁷⁴

⁷³ Παππάς, Τ. (2009). «Γιατί το ΠΑΣΟΚ χάνει στις εκλογές; 4+1 ερμηνείες». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ. 231-257.

⁷⁴ Βερναρδάκης, Χ. (2009). «Από το δικομματισμό στον πολυκομματισμό; Η πολιτική και ιδεολογική γεωγραφία του νέου κομματικού συστήματος». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν. Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σελ.133-148.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΙΣ 16 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2007

4.1 Η Προκήρυξη εκλογών και η προεκλογική περίοδος (οι φωτιές τον Αύγουστο, οι δημοσκοπήσεις και η πολιτική ατζέντα)

Η αλλαγή της διακυβέρνησης που επέφεραν οι εκλογές του Μαρτίου 2004, καθώς και συγκυρίες όπως οι ευρωεκλογές και οι Ολυμπιακοί Αγώνες, έδωσαν στη νέα ηγεσία περίοδο χάριτος, ενώ αντίστοιχα, τόσο το ΠΑ.ΣΟ.Κ. όσο και ο Συνασπισμός προχώρησαν σε αλλαγές προέδρων.⁷⁵

Από τις σημαντικότερες προκλήσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η νέα κυβέρνηση ήταν το δημοψήφισμα στην Κύπρο για την επίλυση του πολιτικού προβλήματος βάσει του σχεδίου Ανάν, η υπόθεση των παράνομων μετεγγραφών (με εμπλεκόμενο τον Σάββα Τσιτουρίδη που οδήγησε και στην αποπομπή του), η πτώση του Σινούκ στο οποίο επέβαινε ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας, αλλά και οι υποθέσεις χρήσης παράνομων ουσιών από μέλη της Ελληνικής αποστολής στους Ολυμπιακούς αγώνες.⁷⁶

Αντίστοιχα, οι προκλήσεις συνεχίστηκαν για την κυβέρνηση Καραμανλή, αφού το 2005 έπρεπε να αντιμετωπίσει την αναγνώριση του κράτους των Σκοπίων με το συνταγματικό του όνομα από την αμερικανική κυβέρνηση και το ξέσπασμα του παραδικαστικού κυκλώματος (αποκάλυψη της δράσης επίορκων δικαστικών που οδήγησε τον πρωθυπουργό σε σκληρές ανακοινώσεις, μέτρα και παραιτήσεις βουλευτών),⁷⁷ ενώ λίγο αργότερα, η κυβέρνηση πρότεινε τον Κάρλο Παπούλια για την Προεδρία της Δημοκρατίας, προχωρώντας έτσι σε ενωτική κίνηση.⁷⁸

Ταυτόχρονα, την κυβέρνηση άρχισαν να κλονίζουν η υπόθεση των υποκλοπών κινητών τηλεφώνων το 2006, η σθεναρή εναντίωση στο Νόμο-Πλαίσιο για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά

⁷⁵ Mavrogordatos, G. (2005). Greece, *European Journal of Political Research*, 44: 1025-1032, σ.1031-1032.

⁷⁶ <http://www.in.gr/news/Reviews/review.asp?lngReviewID=574864>

⁷⁷ Mavrogordatos, G. (2006). Greece, *European Journal of Political Research*, 45: 1117-1119.

⁷⁸ www.kathimerini.gr

Ιδρύματα από φοιτητές και καθηγητές,⁷⁹ η δημιουργία νέου κόμματος από τον Σ. Παπαθεμελή («Δημοκρατική Αναγέννηση»), αλλά και η πρόταση μομφής που κατέθεσε στην κυβέρνηση στις αρχές του 2007 το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (η οποία απορρίφθηκε).⁸⁰

Η κυβερνητική ηγεσία της περιόδου 2004-2007, λοιπόν, δεν κατάφερε να αξιοποιήσει στον σωστό πολιτικό χρόνο το ευνοϊκό πολιτικό πλαίσιο που είχε δημιουργηθεί υπέρ της μέσω της άνετης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, των σημαντικών έργων υποδομής των Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά και της ασθμαίνουσας αξιωματικής αντιπολίτευσης.⁸¹

Πίνακας 4.1

Δημοσκοπήσεις Αυγούστου 2007

Ημερομηνία	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑΟΣ	Λοιπά	Λευκό/ Άκυρο	Αδιευκρίνιστη ψήφος	Εταιρεία
22 Αυγούστου	31,0%	29,5%	7,0%	4,3%	3,5%	2,5%	6,8%	15,4%	Metron Analysis
23 Αυγούστου	36,8%	34,8%	6,8%	4,5%	4,0%	1,3%	2,8%	9,0%	MRB
26 Αυγούστου	34,9%	33,6%	7,2%	4,9%	4,1%	1,6%		13,7%	Κάπα Research
27 Αυγούστου	35,0%	34,2%	6,5%	3,4%	3,6%	0,8%	4,1%	12,7%	Alco
28 Αυγούστου	35,2%	33,2%	7,3%	4,4%	3,9%	2,2%	4,3%	9,5%	MRB
29 Αυγούστου	29,7%	28,1%	8,1%	4,7%	3,6%	2,6%	6,2%	17,0%	Metron Analysis
30 Αυγούστου	41,5%	38,0%	8,5%	5,0%	4,0%	3,0%			VPRC
31 Αυγούστου	42,0%	38,0%	8,5%	5,0%	4,0%	2,5%			VPRC

Πηγή: www.in.gr (πρόσβαση 6/4/2014).

⁷⁹ Manogordatos, G. (2007). Greece, *European Journal of Political Research*, 46: 962-965, σ.963-964.

⁸⁰ Χατζηπαντελής, Θ. (2008). Ο πολιτικός ανταγωνισμός: 1996-2007, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ.49-65.

⁸¹ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 290-291.

Τελικά, εν μέσω καλοκαιριού, λίγο μετά τον δεκαπενταύγουστο, λόγω των πυρκαγιών, αποφασίστηκε η διάλυση της Βουλής και η διεξαγωγή πρόωρων εκλογών στις 16 Σεπτεμβρίου, ενώ στις 25 Αυγούστου η κυβέρνηση κηρύσσει εθνικό πένθος και την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.⁸²

Τέλος, σημαντικό είναι να αναφέρουμε πώς σε όλες τις δημοσκοπήσεις του Αυγούστου του 2007 η Νέα Δημοκρατία προηγείτο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ενώ ακολουθούσαν το Κ.Κ.Ε., ο Σύριζα και το ΛΑΟΣ, με εξίσου μεγάλα όμως τα ποσοστά των αναποφάσιστων (Πίνακας 11).

4.2 Η πύρρειος νίκη του Καραμανλή και οι 152 έδρες. Οι Εσωκομματικές εξελίξεις στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η υποψηφιότητα Βενιζέλου

Στις εκλογές της 16ης Σεπτεμβρίου του 2007 από τους 9.918.917 εγγεγραμμένους πολίτες ψήφισαν οι 7.335.026 (74,15%), ενώ έγκυρα θεωρήθηκαν 7.159.006 ψηφοδέλτια.

Πιο συγκεκριμένα, η Νέα Δημοκρατία συγκέντρωσε 2.994.979 ψήφους και ποσοστό 41,83%, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε 2.727.279 ψήφους και ποσοστό 38,10%, το Κ.Κ.Ε. συγκέντρωσε 583.750 ψήφους και ποσοστό 8,15%, ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. συγκέντρωσε 361.101 ψήφους και ποσοστό 5,04%, ο ΛΑΟΣ συγκέντρωσε 271.809 ψήφους και ποσοστό 3,80%, οι Οικολόγοι Πράσινοι συγκέντρωσαν 75.502 ψήφους και ποσοστό 1,05%, η Δημοκρατική Αναγέννηση συγκέντρωσε 57.167 και ποσοστό 0,80%, η Ένωση Κεντρώων συγκέντρωσε 20.840 ψήφους και ποσοστό 0,29%, το Κ.Κ.Ε. (μ-λ) έλαβε 17.555 ψήφους και ποσοστό 0,25%, το ΜΕΡΑ συγκέντρωσε 11.843 ψήφους και ποσοστό 0,17%, η ΕΝ.Α.ΝΤΙΑ. συγκέντρωσε 10.604 ψήφους και ποσοστό 0,15%, το Μ-Α Κ.Κ.Ε. συγκέντρωσε 8.137 ψήφους και ποσοστό 0,11%, η Φιλελεύθερη Συμμαχία συγκέντρωσε 7.498 ψήφους και ποσοστό 0,10%, το Κόμμα Φιλελευθέρων συγκέντρωσε 3.099 ψήφους και ποσοστό 0,04%, η Ο.Α.Κ.Κ.Ε. συγκέντρωσε 2.473 ψήφους και ποσοστό 0,03%, και οι Έλληνες Οικολόγοι συγκέντρωσαν 2.109 ψήφους και ποσοστό 0,03%.⁸³

Όσον αφορά στην εκλογική γεωγραφία των βουλευτικών εκλογών του 2007, η Νέα Δημοκρατία συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά της στις εκλογικές περιφέρειες των Νομών

⁸² http://www.skai.gr/articles/news/views/Πολιτική_ανασκόπηση-2007/

⁸³ Τσίμπας, Γ. (2009). «Η υποχώρηση του δικομματισμού μετά τις εκλογές του 2007: Τα χαρακτηριστικά, οι αιτίες και η ισχύς του φαινομένου», Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης & Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ.103-132.

Λακωνίας (55,51%), Καστοριάς (54,32%), Σερρών (52,82%) Μεσσηνίας (52,29%), ενώ συγκέντρωσε τα χαμηλότερα ποσοστά της σε Ηράκλειο (33,54%) και Λασιθίου (36,70%). Αντίστοιχα, αναφορικά με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του στις εκλογικές περιφέρειες των Νομών Ηρακλείου (54,63%), Λασιθίου (52,71%), Ξάνθης (48,90%) και Ηλείας (46,54%). Αντιθέτως, ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά παρουσίασε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην Α' Αθηνών (29,96%), στην περιφέρεια Λακωνίας (31,33%), Μεσσηνίας (32,16%) και Καστοριάς (32,44%). Όσον αφορά στο Κ.Κ.Ε. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά στις εκλογικές περιφέρειες Σάμου (18,13%), Κέρκυρας (14,89%), Β' Πειραιώς (14,55%), Λέσβου (13,99%) και Κεφαλληνίας (13,15%). Από την άλλη πλευρά τα χαμηλότερα ποσοστά του Κ.Κ.Ε. συγκεντρώθηκαν σε Ροδόπη (2,86%), Λασιθί (3,49%) και Ξάνθη (3,53%). Το ΣΥΡΙΖΑ κατά τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2007 συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του στην Α' Αθήνας (9,27%), Β' Αθήνας (8,94%) και στην εκλογική περιφέρεια Θεσσαλονίκης (6,12%), ενώ ο ΛΑΟΣ παρουσίασε κατά πολύ υψηλότερα ποσοστά από τον εθνικό του μέσο όρο σε Α' Θεσσαλονίκης (6,22%) και υπόλοιπο Αττικής (5,82%).⁸⁴

Διάγραμμα 4.1

Εκλογικός χάρτης της Ελλάδας 2007

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.ypes.gr.

⁸⁴ Μαυρή, Γ. (2007). Το κοινωνικό προφίλ των κομμάτων, *Η Καθημερινή*, ειδική έκδοση για τις εκλογές του 2007, 18/9/07.

Οι βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007, λοιπόν, είχαν ως αποτέλεσμα την είσοδο στην βουλή πέντε κομμάτων, με την Νέα Δημοκρατία να αποσπά την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 152 έδρες, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. να εκλέγει 102 βουλευτές, το ΚΚΕ 22, ο ΣΥΡΙΖΑ 14 και ο ΛΑΟΣ 10.

Η παρούσα εκλογική αναμέτρηση χαρακτηρίστηκε από μια τριπλή μείωση, καθώς μειώθηκε η συμμετοχή, η επιρροή του δικομματισμού, αλλά και η διαφορά μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου κόμματος. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί, ακόμη, πως η κυβερνητική πλειοψηφία κατήλθε στις εκλογές του 2007 χωρίς να δημοσιοποιήσει ένα νέο κυβερνητικό πρόγραμμα, αλλά παραπέμποντας στο αντίστοιχο πρόγραμμα του 2004.⁸⁵

Ακόμη, με βάση τους ψηφίσαντες τα τελευταία 12 χρόνια, η συμμετοχή στις εκλογές παρουσίασε σημαντικές διακυμάνσεις, καθώς από 6.982.000 ψηφοφόρους το 1996, αυξήθηκε σε 7.027.000 το 2000, εκτοξεύθηκε σε 7.575.000 το 2004 και μειώθηκε σε 7.356.000 στις τελευταίες εκλογές του 2007.⁸⁶

Αν συγκρίνει κανείς τις εκλογές του 2007 με τις δύο προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις (2004 και 2000), η κάμψη της κοινωνικής επιρροής του δικομματισμού στις εκλογές του 2007 έγινε ιδιαίτερα αισθητή, αφού ο δικομματισμός επανήλθε στα επίπεδα των εκλογών του 1996, εκλογές, που είχαν αποτελέσει τότε τη σημαντικότερη ένδειξη των κλυδωνισμών του κομματικού συστήματος, στη δεκαετία του '90. Έτσι, στις εκλογές του 2007, τα δύο κόμματα της διακυβέρνησης απώλεσαν αθροιστικά, πάνω από 640.000 ψήφους, με αποτέλεσμα η εκλογική βάση και των δύο να πέσει κάτω από τα 3.000.000 ψηφοφόρους σε σχέση με την εκλογική αναμέτρηση του 2004 (Πίνακας 12). Από ποσοτική άποψη (σε ψήφους), οι απώλειες της ΝΔ υπήρξαν μεγαλύτερες (-365.027 ψήφοι, ποσοστό -10,9% της εκλογικής βάσης του 2004) από τις αντίστοιχες του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (-276.067 ψήφοι, -9,2% των εκλογέων του 2004).⁸⁷

Βέβαια, με τις εκλογές του 2007 η πτώση των ποσοστών του δικομματισμού δεν ήταν ραγδαία. Ήταν όμως πλέον σαφές ότι η κρίση του δεν θα μπορούσε εύκολα να απορροφηθεί, καθώς ο δικομματισμός δεν αφορούσε πλέον απλώς και μόνο την εκλογική και ιδεολογική

⁸⁵ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 291.

⁸⁶ www.ypes.gr (πρόσβαση 8/4/2014).

⁸⁷ Βερναρδάκης, Χ. (2007). Κοινωνικές συμμαχίες και εκλογικοί συσχετισμοί. Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2007 και οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του στο κομματικό σύστημα, στο Χρ. Βερναρδάκης (επίμ.) (2007). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σαββάλας.

δύναμη των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, αλλά έπαιρνε την μορφή ενός εργαλείου λειτουργίας και αναπαραγωγής του πολιτικού συστήματος διακυβέρνησης.⁸⁸

Πίνακας 4.2

Εκλογικό αποτέλεσμα 2004 και 2007.

	2007			2004		
	Ψήφοι	%	Έδρες	Ψήφοι	%	Έδρες
Ψηφίσαντες	7,355,026			7,575,190		
Άκυρα/Λευκά	196,020	2.7		166,816	2.2	
ΝΔ	2,994,979	41.8	152	3,360,424	45.4	165
ΠΑΣΟΚ	2,727,279	38.1	102	3,003,988	40.6	117
ΚΚΕ	583,750	8.2	22	436,818	5.9	12
ΣΥΡΙΖΑ	361,101	5	14	241,714	3.3	6
ΛΑΟΣ	271,809	3.8	10	162,492	2.2	-
Λοιπά	220,088	3.1	-	202,938	2,7	-
ΣΥΝΟΛΟ	7,159,006	100.0	300	7,408,374	100.0	300

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.yypes.gr (πρόσβαση 8/4/2014).

Αντίστοιχα, η διαφορά ανάμεσα στο πρώτο και στο δεύτερο κόμμα μειώθηκε στην εκλογική αναμέτρηση του 2007, καθώς η λεγόμενη «ψαλίδα», από 4.8%, υπέρ της ΝΔ, στις βουλευτικές του 2004 και 9% στις Ευρωεκλογές που ακολούθησαν, περιορίστηκε τώρα στο 3.7%.⁸⁹

Αναφορικά με τις εκλογικές μετατοπίσεις στις εκλογές του 2007 το σύνολο των μετακινηθέντων αντιπροσωπεύει το 17% του εκλογικού σώματος και αντιστοιχεί σε 1.250.000 ψηφοφόρους. Η μετατόπιση των εκλογέων ήταν ιδιαίτερα σημαντική και για τα δύο μεγάλα κόμματα, αλλά έπληξε περισσότερο τη Νέα Δημοκρατία, ενώ από αυτή ωφελήθηκαν τα τρία μικρότερα κόμματα, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ και ΛΑΟΣ, αφού απορρόφησαν από 14% του συνόλου του μετακινηθέντος εκλογικού σώματος.⁹⁰

⁸⁸ Βερναρδάκης, Χ. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

⁸⁹ Βερναρδάκης, Χ. (2009). «Από το δικομματισμό στον πολυκομματισμό; Η πολιτική και ιδεολογική γεωγραφία του νέου κομματικού συστήματος». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν. Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σελ.133-148.

⁹⁰ Μαύρης, Γ. (2007). Εκλογές 2007, Πλήρη αποτελέσματα και πίνακες, *Η Καθημερινή*, (18/09/2007).
Mavrogordatos, G. (2008). Greece, *European Journal of Political Research*, 47: 990-997, σ.993-994.

Από την άλλη πλευρά, συγκρίνοντας τις βουλευτικές εκλογές του 2004 με αυτές του 2007, το 2004 σημαντική υπήρξε η απευθείας διαπαραταξιακή μετατόπιση από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη ΝΔ, ενός μεγάλου αριθμού ψηφοφόρων που το 2000 είχαν υποστηρίξει το κόμμα της κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ). Αντίθετα, στις εκλογές του 2007 υπήρξαν αμφίπλευρες μετατοπίσεις, καθώς η Νέα Δημοκρατία είχε οι απώλειες της τάξης του 5% από ψηφοφόρους που ψήφισαν το ΛΑΟΣ και το κόμμα του Παπαθεμελή (ΔΗΑΝΑ), ενώ αντίστοιχα παλαιότεροι ψηφοφόροι της Νέας Δημοκρατίας ψήφισαν το 2007 το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και άλλους σχηματισμούς της αριστεράς σε ποσοστό 9%. Από την άλλη πλευρά, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. «έχασε» ψηφοφόρους τόσο από μετατοπίσεις προς τους δύο βασικούς σχηματισμούς της Αριστεράς (ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ), όσο και από την Νέα Δημοκρατία.⁹¹

Αντίστοιχα, το 16% των «παλαιών» ψηφοφόρων του ΛΑΟΣ (του 2004) ψήφισαν το 2007 τη Νέα Δημοκρατία, ενώ το 20% των «παλαιών» ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ και το 8% των «παλαιών» ψηφοφόρων του ΚΚΕ ψήφισαν στις εκλογές του 2007 ΠΑΣΟΚ.⁹²

Αξίζει να σημειωθεί πως στον εκλογικό κύκλο 2004-2007 παρατηρήθηκε κοινωνική αποδυνάμωση και των δύο κομμάτων της διακυβέρνησης, καθώς αυξήθηκε ευρύτερα η αποχή, ενώ για τη Νέα Δημοκρατία υπήρξαν απώλειες σε συνολικά 8 από τις 12 κατηγορίες, με τις σχετικά μεγαλύτερες να καταγράφονται αγρότες (-7%), στους επαγγελματιοβιοτέχνες και στους φοιτητές (-6%)⁹³. Αντίστοιχη αποδυνάμωση υπέστη και το ΠΑΣΟΚ, με τις μεγαλύτερες απώλειες να σημειώνονται μεταξύ των νέων ανέργων (-11%), των μισθωτών του Ιδιωτικού Τομέα (-6%, αλλά και του Δημοσίου Τομέα, -3%), των νοικοκυρών (-6%), των επαγγελματιοβιοτεχνών (-5%) και των φοιτητών (-5%).⁹⁴

Συγκρίνοντας τα συγκεντρωτικά εκλογικά αποτελέσματα των πολιτικών κομμάτων στις εκλογές του 2007 και του 2004 παρατηρούμε μια μείωση της δημοτικότητας τόσο της Νέας Δημοκρατίας όσο και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται αύξηση της εκλογικής επιρροής τόσο του Κ.Κ.Ε., όσο και του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., αλλά και του ΛΑ.Ο.Σ. Αυτή η κρίση του δικομματισμού που παρατηρείται στα εκλογικά αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του

⁹¹ Κωνσταντινίδης, Γ. (2008). Προσωποκεντρικές επιλογές στην εποχή της γενικευμένης πολιτικής δυσαρέσκειας: η ψήφος για τη Νέα Δημοκρατία στις εκλογές του 2007, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ.165-178.

⁹² Κουστένης, Π. (2008). ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ στο Λεκανοπέδιο: Δύο ξένοι στην ίδια πόλη;, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ.100-118.

⁹³ Νικολακόπουλος, Η. (2007). 1.200.000 ψηφοφόροι άλλαξαν κόμμα, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 8, σ. 169-172.

Patrikios, S. & Karyotis, G. (2008). The Greek parliamentary election of 2007, *Electoral Studies*, 27, σ. 356-390.

⁹⁴ Νικολακόπουλος, Η. (2007). 1.200.000 ψηφοφόροι άλλαξαν κόμμα, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 8, σ. 169-172

2007, αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι οι απώλειες του ενός μεγάλου κόμματος δεν μεταφέρονται στο άλλο, αλλά διασπείρονται στο σύνολο των πολιτικών επιλογών.⁹⁵

Αναφορικά με την εκλογική επιρροή των τριών βασικών ιδεολογικών χώρων μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων του 2004 και του 2007 παρατηρούμε, ότι η Δεξιά έχασε ένα μικρό τμήμα της δυναμικής της, το Κέντρο παρουσίασε σημαντική πτώση σε ποσοστά, ενώ η Αριστερά διεύρυνε κατά πολύ την εκλογική της βάση.⁹⁶

Πιο συγκεκριμένα, η Δεξιά το 2004 συγκέντρωσε σε πανελλαδικό επίπεδο το 47,64% των ψήφων, ενώ το 2007 το ποσοστό της δεν ξεπέρασε το 46,53%, καθώς το ποσοστό της Νέας Δημοκρατίας μειώθηκε από το 45,36% το 2004 στο 41,83%. Βέβαια, μεγάλο μέρος των απωλειών της Νέας Δημοκρατίας καλύφθηκαν από την άνοδο της δημοτικότητας του ΛΑ.Ο.Σ. (από το 2,19% στο 3,80%), αλλά και από το ποσοστό της Δημοκρατικής Αναγέννησης.⁹⁷

Από την άλλη πλευρά το Κέντρο παρουσίασε πτώση στα συνολικά του ποσοστά από 42,64% σε 38,43%, κυρίως λόγω της μείωσης της δημοτικότητας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (το οποίο το 2004 συγκέντρωσε ποσοστό 40,55%, ενώ το 2007 38,10%), αλλά και της αποχής του ΔΗ.Κ.ΚΙ. από την εκλογική αναμέτρηση του 2007, καθώς όμως και στην πτώση τόσο της Ένωσης Κεντρώων, όσο και του Κόμματος των Φιλελευθέρων.⁹⁸

Τέλος αναφορικά με τον χώρο της Αριστεράς, τα ποσοστά αυξήθηκαν από 9,71% το 2004 σε 13,93% το 2007, κυρίως λόγω της αύξησης της δημοτικότητας του Κ.Κ.Ε. (από το 5,40% το 2004 στο 8,45% το 2007), αλλά και του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. (από το 3,26% το 2004 στο 5,04% το 2007).⁹⁹

Οι εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007, όμως, δημιούργησαν νέα προβλήματα στην αντιπολίτευση, καθώς ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Γιώργος Παπανδρέου μετά τη νέα ήττα του κόμματος, ζήτησε την ανανέωση της εμπιστοσύνης του κόμματος προς το πρόσωπό του. Ο

⁹⁵ Βερναρδάκης, Χ. (2008). Ιδεολογικές αξίες, πολιτικές στάσεις και ηγεμονία. Οι «ισχυρές μεταβλητές» της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς στη συγκυρία των βουλευτικών εκλογών του 2007, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ. 66-81.

⁹⁶ Μαύρης, Γ. (2007). Πώς διαμορφώθηκε το εκλογικό αποτέλεσμα της 16ης Σεπτεμβρίου. Η επιρροή των πολιτικών δυνάμεων κατά την τετραετία 2004-2007, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, σ. 12-20.

⁹⁷ Γεωργιάδου, Β. (2008). Ψηφίζοντας την άκρα Δεξιά. Η εκλογική επιλογή του ΛΑΟΣ, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σελ.243-256.

⁹⁸ Μαύρης, Γ. (2007). Πώς διαμορφώθηκε το εκλογικό αποτέλεσμα της 16ης Σεπτεμβρίου. Η επιρροή των πολιτικών δυνάμεων, κατά την τετραετία 2004-2007, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 32, σ. 12-27.

⁹⁹ Karamichas, J. (2007). The Impact of the Summer 2007 Forest Fires in Greece, Recent Environmental Mobilizations, Cyber-Activism and Electoral Performance, *South European Society and Politics*, 12(4), σ. 521 - 533.

Ευάγγελος Βενιζέλος, αδράττοντας την ευκαιρία, ανακοίνωσε άμεσα την υποψηφιότητά του, υπονομεύοντας με αυτή του την κίνηση ουσιαστικά τον εαυτό του, καθώς δημιούργησε «αντιπάθειες» μέσα στο κόμμα του, καθώς είχε ήδη υποστηριχθεί ότι ο Βενιζέλος δεν είχε στηρίξει αρκετά το κόμμα στην προεκλογική περίοδο.¹⁰⁰

Στις υποψηφιότητες για την προεδρεία του κόμματος προστέθηκε και ο Κώστας Σκανδαλίδης, ενώ οι δημοσκοπήσεις έδειχναν προβάδισμα του Ευάγγελου Βενιζέλου, ο οποίος όμως μέσα από ειρωνικές αναφορές για τον Γιώργο Παπανδρέου, αλλά και υπεροπτικό ύφος, έστρεψε όλο και περισσότερα μέλη του κόμματος εναντίον του.¹⁰¹

Οι εσωκομματικές εκλογές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. πραγματοποιήθηκαν τελικά στις 11 Νοεμβρίου 2007, όπου συνολικά περισσότερα από 900.000 μέλη και φίλοι του κόμματος κλήθηκαν να ψηφίσουν ανάμεσα στον Παπανδρέου, τον Βενιζέλο και τον Σκανδαλίδη.¹⁰²

Τα αποτελέσματα των εσωκομματικών εκλογών ανέδειξαν νικητή τον Γ. Παπανδρέου από τον πρώτο γύρο, με ποσοστό 55,57%, ενώ ο Ε. Βενιζέλος συγκέντρωσε το 38,5% και ο Κ. Σκανδαλίδης το 5,76%.

¹⁰⁰ Παππάς, Τ. (2009). «Γιατί το ΠΑΣΟΚ χάνει στις εκλογές; 4+1 ερμηνείες». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*, Αθήνα: Κριτική, σ.231-257.

¹⁰¹ Παππάς, Τ. (2008). Κομματική κρίση και έλλειμμα ηγεσίας: Το ΠΑΣΟΚ ανάμεσα σε δύο ήττες, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ.179-190.

¹⁰² Παππάς, Τ. (2008). Κομματική κρίση και έλλειμμα ηγεσίας: Το ΠΑΣΟΚ ανάμεσα σε δύο ήττες, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ.179-190.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2009

5.1 Οι πρόωρες εκλογές και η κατάσταση στην οικονομία

Η διεθνής οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 είχε σημαντικές επιπτώσεις και στην ελληνική οικονομία, η οποία εκείνη την περίοδο βρισκόταν στην αρχή μιας βαθιάς κρίσης με μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, μεγάλο χρέος και σημαντική μείωση της ανταγωνιστικής της θέσης.

Αντίστοιχα, όπως τόνιζε η Ενδιάμεση Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος στα τέλη του 2008, η οικονομία βρισκόταν σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι, ενώ όσο χειρότερευε η διεθνής συγκυρία, οι μακροοικονομικές ανισορροπίες και τα διαρθρωτικά προβλήματα διογκώνονταν και η αντιμετώπισή τους γινόταν δυσχερέστερη.¹⁰³

Από τον Απρίλιο του 2009 η Ελλάδα είχε ήδη υπερβολικό έλλειμμα, ενώ την ίδια χρονιά το δημόσιο χρέος έφτασε το 115% του ΑΕΠ, χειροτερεύοντας τη δημοσιονομική θέση της Ελλάδας, προκαλώντας σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία και το τραπεζικό σύστημα.¹⁰⁴

Η κρίση, λοιπόν, άρχισε σταδιακά να επηρεάζει αρνητικά το σύνολο της οικονομίας, καθώς επιβάρυνε τη λειτουργία του τραπεζικού συστήματος, έθεσε υπό αμφισβήτηση τις κοινωνικές και οικονομικές συμπεριφορές, αλλά και τις νοοτροπίες που κυριάρχησαν τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα. Η οικονομική κρίση, έτσι, άρχισε να διαχέεται στο σύνολο της κοινωνίας, μειώνοντας την απασχόληση και αυξάνοντας την ανεργία, δημιουργώντας δυσχέρειες ρευστότητας και επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου των καταθέσεων.

Οι παραπάνω οικονομικές εξελίξεις οδήγησαν τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή στις αρχές Σεπτεμβρίου του 2009 με διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό να εξαγγέλλει πρόωρες εκλογές προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα που προκάλεσε η διεθνής κρίση, παρουσιάζοντας την απόφασή του για πρόωρες εκλογές ως απόφαση ευθύνης, και ταυτόχρονα κατηγορώντας το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ότι με την άρνησή του να ψηφίσει τον

¹⁰³ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=156288> (πρόσβαση 8/4/2014).

¹⁰⁴ <http://katerini-news.gr> (πρόσβαση 8/4/2014).

Κάρολο Παπούλια για Πρόεδρο της Δημοκρατίας δημιούργησε μία παρατεταμένη προεκλογική περίοδο, με αρνητικές συνέπειες τόσο για την οικονομία όσο και για την χώρα ευρύτερα. Από την πλευρά του, ο πρόεδρος του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Γ. Παπανδρέου τόνισε την κατάρρευση της κυβέρνησης υπό το βάρος των αδιεξόδων που η ίδια δημιούργησε.

5.2 Η προεκλογική περίοδος και η πολιτική ατζέντα (Από το Βατοπαίδι.....έως και τα λεφτά υπάρχουν)

Τα αποτελέσματα των εκλογών του Σεπτεμβρίου του 2007 είχαν ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του δικομματισμού,¹⁰⁵ ενώ ταυτόχρονα από τις εκλογές προέκυψε πεντακομματική βουλή και ενισχύθηκαν σημαντικά τα μικρότερα κόμματα.¹⁰⁶

Αντίστοιχα, η εκλογική αναμέτρηση του 2007 επέφερε σημαντικές αλλαγές τόσο στην αξιωματική, όσο και στην ελάσσονα αντιπολίτευση, καθώς στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα επανεκλεγεί στη θέση του πρόεδρου ο Γ. Παπανδρέου, ενώ στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. θα εκλεγεί τον Φεβρουάριο του 2009 μέσα από εσωκομματικές διαδικασίες για την εκλογή νέου προέδρου, ο Αλ. Τσίπρας.¹⁰⁷

Ταυτόχρονα, λοιπόν, με τη διεθνή οικονομική κρίση που επηρέασε σημαντικά και την ελληνική οικονομία, σε επίπεδο κοινωνίας ανάμεσα στις εκλογές του 2007 και τις εκλογές του 2009 αποκαλύπτονται φαινόμενα σκανδάλων και διαφθοράς του πολιτικού κόσμου, αλλά και σημάδια αδυναμίας της ομαλής λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού.¹⁰⁸

Αρχικά, ήδη από το 2007 είχε απασχολήσει την πολιτική ζωή το σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων, δηλαδή η «ληστεία των ασφαλιστικών ταμείων» και η «ληηλασία των αποθεματικών τους», καθώς μέρος τους είχε επενδυθεί σε απεχθή δομημένα ομόλογα.

Στα τέλη του 2008, ένα ακόμη πολιτικό σκάνδαλο κλόνισε την πολιτική ζωή, καθώς το Σεπτέμβριο αποκαλύφθηκε πως το Ελληνικό Δημόσιο είχε δώσει στη Μονή Βατοπεδίου

¹⁰⁵ Βερναρδάκης, Χ. (2009). «Από το δικομματισμό στον πολυκομματισμό; Η πολιτική και ιδεολογική γεωγραφία του νέου κομματικού συστήματος». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν. Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σελ.133-148.

¹⁰⁶ Τσίρμπας, Γ. (2009). «Η υποχώρηση του δικομματισμού μετά τις εκλογές του 2007: Τα χαρακτηριστικά, οι αιτίες και η ισχύς του φαινομένου», Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης & Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ.103-132.

¹⁰⁷ Τσίρμπας, Γ. (2009). ό.π.

¹⁰⁸ Mavrogordatos, G. & Marantzidis, N. (2010). Greece, *European Journal of Political Research*, 49: 991-1000, σ.997.

κτίρια του Ολυμπιακού Χωριού ως μέρος ανταλλαγής με περιοχές στη λίμνη Βιστωνίδα, η οποία αποτελεί μέρος του δικτύου Natura 2000, ενώ τον Δεκέμβριο η γερμανική εταιρεία SIEMENS¹⁰⁹ δέχθηκε να πληρώσει ένα μεγάλο χρηματικό ποσό ως αποζημίωση για την αποκάλυψη της δωροδοκίας κρατικών στελεχών σε διάφορες χώρες (ανάμεσα σε αυτές και η Ελλάδα) προκειμένου να εξασφαλίζει παραγγελίες για τα προϊόντα της.

Ταυτόχρονα, τον Δεκέμβριο του 2008 ξέσπασαν μεγάλες ταραχές σε όλη την Ελλάδα λόγω του θανάσιμου τραυματισμού του 15χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από πυροβολισμούς ειδικού φρουρού της Ελληνικής Αστυνομίας, ενώ αντίστοιχα, το 2009 επιδεινώθηκε η θέση της Ελλάδας στον δείκτη εκτίμησης διαφθοράς, ο οποίος μετράει την αίσθηση της διαφθοράς που έχουν σημαντικές κοινωνικές ομάδες (επιχειρηματίες, ακαδημαϊκοί κλπ.).

Τέλος, σε κυβερνητικό επίπεδο θα υπάρξουν εξελίξεις, καθώς θα ανεξαρτητοποιηθεί ο κυβερνητικός βουλευτής Πιερίας Κ. Κουκοδήμος μετά την ανάμειξη του ονόματος του σε υπόθεση δωροδοκίας, ενώ η υπόθεση της Μονής Βατοπεδίου θα οδηγήσει στην υποβολή παραίτησης τον Γ. Βουλγαράκη, αλλά και τον υπουργό Επικρατείας Ρουσόπουλο, ενώ εκτός κοινοβουλευτικής ομάδας της Ν.Δ. θα βρεθεί και ο βουλευτής Δράμας Δαϊλάκης, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να μένει με τον οριακό αριθμό των 151 βουλευτών.

Το αρνητικό κλίμα που έχει δημιουργηθεί για την κυβέρνηση θα οδηγήσει στην υπερίσχυση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις ευρωεκλογές του Ιουνίου του 2009, με αποτέλεσμα στις 4 Σεπτεμβρίου ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής να προκηρύξει πρόωρες εκλογές που επρόκειτο να λάβουν χώρα ένα μήνα αργότερα, στις 4 Οκτωβρίου του 2009.

5.3 Η νίκη του ΠΑΣΟΚ

Κατά τη διάρκεια της μικρής προεκλογικής περιόδου οι δημοσκοπήσεις παρουσίαζαν σαφές προβάδισμα για το ΠΑ.ΣΟ.Κ., το οποίο πρόταξε τη διαφάνεια, την ανανέωση του πολιτικού σκηνικού, την επανίδρυση του κοινωνικού κράτους και το μοντέλο της πράσινης ανάπτυξης, ενώ από την άλλη πλευρά, η Νέα Δημοκρατία βασίστηκε κυρίως στο ηγετικό προφίλ του Κ. Καραμανλή.

¹⁰⁹ <http://telegraph.gr> (πρόσβαση 7/4/2014).

Τελικά στις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου 2009 από τους 993.385 εγγεγραμμένους πολίτες ψήφισαν οι 7.044.479 (70,92%) με 143.658 άκυρα ψηφοδέλτια (2,04%). Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε 3.012.373 ψήφους (43,92%), η Νέα Δημοκρατία 2.295.967 ψήφους, το Κ.Κ.Ε. 517.154 ψήφους, ο ΛΑ.Ο.Σ. 386.152 ψήφους και ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. 315.627 ψήφους.¹¹⁰

Πίνακας 5.1

Αποτελέσματα εθνικών εκλογών 2009

Εθνικές Εκλογές 2009								
Ενσωμάτωση:	Εγγεγραμμένοι	9.933.385	Ψήφισαν	7.044.479	70,92%			
100%	Έγκυρα	6.858.342	Άκυρα/Λευκά	186137	2,64%			
		2009			2007			
Κόμμα	%	Ψήφοι	Έδρες	%	Ψήφοι	Έδρες	Διαφορά	
 ΠΑ.ΣΟ.Κ	43,92	3012373	160	38,1	2.727.702	102	5,82	
 Ν.Δ.	33,48	2295967	91	41,84	2.995.321	152	-8,36	
 Κ.Κ.Ε.	7,54	517154	21	8,15	583.768	22	-0,61	
 ΛΑ.Ο.Σ	5,63	386152	15	3,8	271.761	10	1,83	
 ΣΥ.ΡΙΖ.Α	4,6	315627	13	5,04	361.216	14	-0,44	

Πηγή: ΥΠΕΣ

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.ypes.gr.

Όσον αφορά στην εκλογική γεωγραφία των εκλογών του 2009 το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του στους Νομούς Ηρακλείου (62,73%), Λασιθίου (59,37%), Ρεθύμνου (57,91%), Δωδεκανήσων (54,89%) και Ηλείας (54,64%), και τα χαμηλότερα ποσοστά του σε Καστοριά (34,59%), Α' Αθηνών (35,52%), Λακωνίας (36,48%), Σερρών (37,07%) και Β' Θεσσαλονίκης (38,28%).¹¹¹

Αντίστοιχα, η Νέα Δημοκρατία συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά της στους Νομούς Καστοριάς (50,03%), Λακωνίας (47,26%) και Σερρών (46,21%) και τα χαμηλότερα ποσοστά της στις εκλογικές περιφέρειες Β' Πειραιώς (23,07%), Ηρακλείου (23,70%), Ρεθύμνου (27,41%), Λασιθίου (27,51%), Β' Αθηνών (26,63%), Αχαΐας (28,97%), Αττικής (29,47%), Ζακύνθου, Χανίων και Σάμου (29,74%).¹¹²

¹¹⁰ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> (πρόσβαση 9/4/2014).

¹¹¹ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> (πρόσβαση 9/4/2014).

¹¹² <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> (πρόσβαση 9/4/2014).

Το Κ.Κ.Ε. συγκέντρωσε υψηλότερα ποσοστά σε Σάμο (17,86%), Λέσβο (14,10%), Β' Πειραιώς (12,86%) και Κεφαλονιά (12,25%), ενώ ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά παρουσίασε σε Ροδόπη (2,51%), Ξάνθη (2,75%), Ευρυτανία (3,24%), Ρέθυμνο (3,75%) και Έβρο (3,77%). Αντίστοιχα, ο ΛΑ.Ο.Σ. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του σε Α' Θεσσαλονίκης (8,26%) και Αττικής (8,23%) και χαμηλότερα σε Ηράκλειο (2,10%), Λασιθί (2,19%), Λευκάδα (2,37%), Άρτα (2,58%) και Ευρυτανία (2,97%), ενώ ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του σε Α' (7,97%) και Β' Αθηνών (7,40%) και τα χαμηλότερα σε Έβρο (2,09%), Ευρυτανία (2,27%), Κιλκίς (2,49%) και Σέρρες (2,52%).

Διάγραμμα 5.1

Εκλογικός Χάρτης Ελλάδας 2009

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.ypes.gr.

Οι εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 είχαν ως αποτέλεσμα και πάλι τον σχηματισμό πεντακομματικής βουλής με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. να συγκεντρώνει εκατόν εξήντα έδρες, την Νέα Δημοκρατία ενενήντα μία, το Κ.Κ.Ε. είκοσι μία, τον ΛΑ.Ο.Σ. δεκαπέντε και τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. δεκατρείς.

Αναφορικά με την εκλογική επιρροή μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων του 2007 και του 2009 παρατηρούμε μια σαφή αύξηση των ποσοστών τόσο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., όσο και του ΛΑ.Ο.Σ. και των Οικολόγων Πράσινων, ενώ μειωμένα ποσοστά συγκέντρωσαν η Νέα Δημοκρατία, το Κ.Κ.Ε., ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και η Δημοκρατική Αναγέννηση. Πιο αναλυτικά, αναφορικά με τα δύο μεγάλα κόμματα, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αύξησε το ποσοστό του από το 38,40%

το 2007 στο 43,92% το 2009, ενώ τα ποσοστά της Νέας Δημοκρατίας μειώθηκαν από 41,83% σε 33,48%.¹¹³

Αντίστοιχα, αναφορικά με την εκλογική επιρροή των τριών βασικών ιδεολογικών χώρων (δεξιά, κέντρο, αριστερά) μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων του 2007 και του 2009 παρατηρούμε ότι η Δεξιά έχασε σημαντικό τμήμα της δυναμικής της, το Κέντρο παρουσίασε αύξηση των ποσοστών του, ενώ η Αριστερά διατήρησε αναλλοίωτη την επιρροή της.

Πιο αναλυτικά, η Δεξιά παρουσίασε μειωμένα ποσοστά κατά την τελευταία εκλογική αναμέτρηση από 46,53% το 2007 σε 39,85% το 2009, κυρίως λόγω της πτώσης της δημοτικότητας της Νέας Δημοκρατίας, ενώ μετρίασε την πρωτική πορεία της Δεξιάς η αύξηση των ποσοστών του ΛΑ.Ο.Σ.

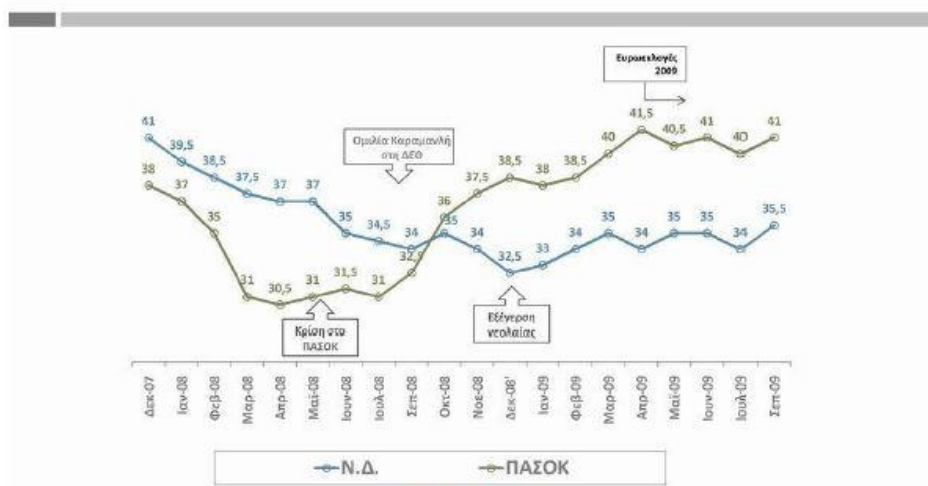
Αναφορικά με το Κέντρο, από την άλλη πλευρά, υπήρξε αύξηση της εκλογικής επιρροής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. από 38,10% το 2007 σε 43,92% το 2009 αυξάνοντας τα συνολικά ποσοστά του κεντρώου χώρου από 38,43% το 2007 σε 44,19% το 2009.

Πίνακας 5.2

Εκτίμηση εκλογικής επιρροής 2007-2009

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Δεκέμβριος 2007 – Σεπτέμβριος 2009

Πηγή: Public Issue

Πηγή: Public Issue.

¹¹³ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> (πρόσβαση 11/4/2014).

Τέλος, αναφορικά με την Αριστερά, τα κόμματα που την εκπροσωπούν διατήρησαν ουσιαστικά σταθερό το συνολικό τους ποσοστό (μείωση κατά 0,10%).

5.4 Η αλλαγή σκυτάλης στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας

Η ήττα της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του Φθινοπώρου του 2009 οδήγησε σε σημαντικές εσωκομματικές αλλαγές, μέσω της ανάγκης για αλλαγή ηγεσίας του κόμματος.

Έτσι, στις εσωκομματικές εκλογές για τη θέση του προέδρου της Νέα Δημοκρατίας αρχικά υποψήφιοι δήλωσαν η Ντόρα Μπακογιάννη, ο Δημήτρης Αβραμόπουλος, ο Παναγιώτης Ψωμιάδης και ο Αντώνης Σαμαράς, με τον Δημήτρη Αβραμόπουλο να αποχωρεί όμως από την προεκλογική «κούρσα» δίνοντας σαφές προβάδισμα στον Αντώνη Σαμαρά, ανατρέποντας θεαματικά την αρχική κυριαρχία της Ντόρας Μπακογιάννη.¹¹⁴

Πιο συγκεκριμένα, όταν ξεκίνησε η προεκλογική διαδικασία των εσωκομματικών εκλογών του κόμματος η Ντόρα Μπακογιάννη ήλεγχε τη μεγάλη πλειοψηφία του κομματικού μηχανισμού, ενώ ο Αντώνης Σαμαράς εμφανίζονταν ως το απόλυτο αυτσάιντερ, λόγω κυρίως της μακράς αποχής του από την κεντρική πολιτική σκηνή.

Ο νέος τρόπος εκλογής προέδρου σε αντίθεση με το προϋπάρχον καταστατικό, όμως, που εφαρμόστηκε στις συγκεκριμένες εκλογές έφερε τις μεγαλύτερες αλλαγές στην όλη διαδικασία. Έτσι, στο συνέδριο του κόμματος στις 7 Νοεμβρίου 2009 εγκρίθηκε η αλλαγή του καταστατικού για την διαδικασία εκλογής προέδρου του κόμματος που πλέον θα πραγματοποιούνταν με προσφυγή κυρίως στη βάση.¹¹⁵

Ταυτόχρονα, ο Δημήτρης Αβραμόπουλος (υποστηρικτής της συγκεκριμένης αλλαγής στην εκλογική διαδικασία), ο οποίος είχε ήδη αποσυρθεί από τις αρχές Νοεμβρίου από την κούρσα διαδοχής του Κώστα Καραμανλή, λίγες μέρες μετά το συνέδριο δήλωσε ανοιχτά την υποστήριξή τους στο πρόσωπο του Αντώνη Σαμαρά.

Έτσι, στις 29 Νοεμβρίου του 2009 διεξάγονται οι εσωκομματικές εκλογές της Νέας Δημοκρατίας με τη συμμετοχή περίπου 800.000 μελών, όπου αναδεικνύεται πρόεδρος του

¹¹⁴ <http://www.mavris.gr/1321/analysis-diadoxis-nd/> (πρόσβαση 12/4/2014).

¹¹⁵ <http://www.neolaia.gr/2009/12/01/> (πρόσβαση 12/4/2014).

κόμματος ο Αντώνης Σαμαράς με ποσοστό 50,06% έναντι 39,72% της Ντόρας Μπακογιάννη και 10,22% του Παναγιώτη Ψωμιάδη.¹¹⁶

Η Ντόρα Μπακογιάννη το ίδιο βράδυ αναγνωρίζει την ήττα της σε μία εκλογική διαδικασία με τεράστια συμμετοχή των ψηφοφόρων του κόμματος, αλλά και με πολλά τεχνικά προβλήματα.

5.5 Ο Σαμαράς 7^{ος} Πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας

Στο εκλογικό αποτέλεσμα των εσωκομματικών εκλογών της Νέας Δημοκρατίας για την ανάδειξη προέδρου ο γεωγραφικός κατακερματισμός της ψήφου ήταν εντυπωσιακός.

Πιο συγκεκριμένα, στη Βόρεια Ελλάδα (περιφέρειες Α. Μακεδονίας - Θράκης, Κ. Μακεδονίας, Δ. Μακεδονίας), ο Α. Σαμαράς επικράτησε της Ν. Μπακογιάννη σε 15 από τους 16 νομούς (εξαιρέση αποτελεί η Φλώρινα), με ποσοστά που υπερέβησαν στις περισσότερες περιπτώσεις το 44% και σε δύο περιπτώσεις το 50% (Κιλκίς 52,6% και Ημαθία 54,1%).¹¹⁷

Από την άλλη πλευρά, η ισχυρότατη παρουσία του Π. Ψωμιάδη διαφοροποίησε την εκλογική συμπεριφορά της κοινωνικής βάσης της Νέας Δημοκρατίας στη Β. Ελλάδα. Στη συγκεκριμένη περιοχή ο Ψωμιάδης συγκέντρωσε ποσοστά διπλάσια και τριπλάσια από τον πανελλαδικό του μέσο όρο εδραιώνοντας, με αυτόν τον τρόπο, την πολιτική του παρουσία, καθώς σε έξι από τους δεκαέξι νομούς της Β. Ελλάδας, ο Π. Ψωμιάδης συγκέντρωσε ποσοστό πάνω από 25%, ενώ σε τέσσερεις κατέγραψε ισοδύναμη επιρροή με την Ν. Μπακογιάννη.¹¹⁸

Από την άλλη πλευρά, στις περιοχές της Κεντρικής Ελλάδας (περιφέρειες Ηπείρου, Θεσσαλίας, Ιονίου), το ποσοστό του Π. Ψωμιάδη συρρικνώθηκε σημαντικά (<10%), με εξαίρεση την Λάρισα όπου είχε ποσοστό 11%, τα Τρίκαλα με 12,2% και την Κεφαλλονιά με 10,1%.

Αντίστοιχα, ο Α. Σαμαράς είχε τα μεγαλύτερα ποσοστά του στην Ήπειρο, με ποσοστά άνω του 50% (Αρτα 56,1%, Ιωάννινα 54,8%) και στη Λάρισα (59,6%), ενώ στους υπόλοιπους νομούς της Θεσσαλίας συγκέντρωσε ποσοστά άνω του 46%.

¹¹⁶ <http://www.sansimera.gr/articles/473> (πρόσβαση 12/4/2014).

¹¹⁷ <http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> (πρόσβαση 14/4/2014).

¹¹⁸ <http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> (πρόσβαση 14/4/2014).

Η Ν. Μπακογιάννη ξεπέρασε το 40% στην Καρδίτσα (45,8%), στη Θεσπρωτία (42,1%), στην Πρέβεζα (42,4%) και στη Μαγνησία (41,8%), ενώ μοναδική περιοχή εκλογικής της κυριαρχίας ήταν η νησιωτική Ελλάδα (Βόρειο και Νότιο Αιγαίο, Δωδεκάνησα και Κρήτη), καθώς στα Δωδεκάνησα και τις Κυκλάδες ξεπέρασε το 50%, ενώ σε όλους τους νομούς της Κρήτης προσέγγισε ποσοστά από 85,7% (Ρέθυμνο), μέχρι 92,8% (Χανιά).¹¹⁹

Αναφορικά με την Στερεά Ελλάδα, ο συσχετισμός μεταξύ των δύο ισχυρών υποψηφίων παρέμεινε σχετικά ισορροπημένος, με την Ν. Μπακογιάννη να κερδίζει τη Βοιωτία (59,1%), την Ευρυτανία (89,4%) και τη Φθιοτιίδα (50,9%), και τον Α. Σαμαρά την Αιτωλοακαρνανία (49,9%), την Εύβοια (47,9%) και τη Φωκίδα (55,1%).

Από την άλλη πλευρά, ο Σαμαράς επικράτησε και στους 7 νομούς της Πελοποννήσου με ποσοστό, σε 4 από τους 7, σχεδόν 60% και στη Μεσσηνία 93,3%, καθώς και στις εκλογικές περιφέρειες των Αθηνών (Α' και Β'), όπου συγκέντρωσε 57,6%, της Αττικής (Α' Αττικής συγκέντρωσε ποσοστό 56,3%) και του Πειραιά (Α' και Β') όπου συγκέντρωσε 52,6%.¹²⁰

5.6 Η νέα κυβέρνηση, το Μνημόνιο και οι επιπτώσεις στο πολιτικό και κομματικό σύστημα

Η νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε μετά τις εκλογές του 2009 είχε ως πρωθυπουργό τον Γιώργο Παπανδρέου, ο οποίος εκείνη την εποχή καταγράφηκε με αισθητή διαφορά ως ο πιο δημοφιλής Έλληνας πολιτικός αρχηγός, με την πρωθυπουργική δημοτικότητα να κυμαίνεται σε επίπεδα της τάξης του 82%, ενώ αρνητική γνώμη μετεκλογικά για το πρόσωπο του Γ. Παπανδρέου εξέφρασε μόνο το 16% του εκλογικού σώματος (σε αντίθεση με το 41% που δήλωνε αρνητική γνώμη προεκλογικά).¹²¹

Αυτή η δημοτικότητα όμως του πρωθυπουργού δεν αναίρεσε το γεγονός ότι η νέα κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη με πολλά μεγάλα ζητήματα προς επίλυση, καθώς οι κοινωνικές προσδοκίες για τις κυβερνητικές προτεραιότητες δεν είχαν μεταβληθεί, ενώ η ελληνική κοινή γνώμη περίμενε από τη νέα κυβέρνηση να δώσει λύσεις σε όλα τα ανοικτά και συσσωρευμένα κοινωνικά προβλήματα.

¹¹⁹ <http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> (πρόσβαση 18/4/2014).

¹²⁰ <http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> (πρόσβαση 18/4/2014).

¹²¹ <http://www.mavris.gr/1318/ekloges-2009/> (πρόσβαση 20/4/2014).

Έτσι, η νέα κοινοβουλευτική πλειοψηφία που προέκυψε στις εκλογές του 2009 επέδειξε σημαντική έλλειψη ικανοτήτων στη διάγνωση του πολιτικού πλαισίου, καθώς η ηγεσία του Γ. Παπανδρέου δεν κατόρθωσε ούτε προεκλογικά ούτε μετεκλογικά να κατανοήσει τις πραγματικές διαστάσεις της επιδεινούμενης κρίσης που απειλούσε τη χώρα και δεν προσπάθησε να ασκήσει μία διαπλαστική επιρροή στο πολιτικό προσωπικό και τους υποστηρικτές της σχετικά με το δέον γένεσθαι του κυβερνητικού έργου.¹²²

Από την άλλη πλευρά, στη Νέα Δημοκρατία η εκλογή Σαμαρά στην ηγεσία του κόμματος οδηγεί σε ορισμένα κρίσιμα συμπεράσματα σχετικά τόσο με τη θέση όσο και με τη λειτουργία των ελληνικών πολιτικών κομμάτων της τελευταίας περιόδου.

Αρχικά, σε όλες τις τελευταίες εσωκομματικές κρίσεις (του ΠΑ.ΣΟ.Κ. το 2007, του ΣΥΡΙΖΑ και της Νέας Δημοκρατίας το 2009) υπάρχει ως κοινός παρανομαστής η σοβαρή αυτονόμηση της ευρύτερης βάσης των κομμάτων από τις στάσεις και τις πρακτικές της κεντρικής κομματικής γραφειοκρατίας.¹²³

Ταυτόχρονα, όμως, σε συνθήκες μεγάλης οικονομικής κρίσης, υπάρχει μία βέβαιη δυσλειτουργία βασικών θεσμών, ενώ επεκτείνεται συνήθως σημαντικά το αίτημα για κόμματα με διακριτό πολιτικό πρόγραμμα και ισχυρή πολιτική ταυτότητα.¹²⁴

Έτσι, με την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. το 2009 διαμορφώνεται μία διαφορετική πολιτική ατζέντα και δράσεις που αποσκοπούν στην πολιτική ηγεμονία, με την επικοινωνιακή διαχείριση κατά τους πρώτους μήνες της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου να βασίζεται σε αιφνιδιαστικές επιθέσεις, ταχύτατες προωθήσεις, καταγισμό πληροφοριών, συντονισμένη κεντρική γραμμή και ποικιλία τακτικών.¹²⁵

Με αυτό τον τρόπο, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. βασιζόμενο στην εκφρασμένη βούληση για μεγάλες ανατροπές και αλλαγή πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, φάνηκε να αναζητά ένα νέο κοινωνικο-πολιτικό συμβόλαιο με τους πολίτες, που δεν θα βασίζεται πλέον σε

¹²² Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 291.

¹²³ http://www.vernardakis.gr/uplmed/97_kiriakatiki%206-12-09.pdf (πρόσβαση 17/4/2014).

¹²⁴ http://www.vernardakis.gr/uplmed/97_kiriakatiki%206-12-09.pdf (πρόσβαση 17/4/2014).

¹²⁵ Κουντούρη, Φ. (2011). *Πολιτική Δημοσιότητα και Εξουσία. Κόμματα και ΜΜΕ στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2000*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.

πελατειακές σχέσεις, αλλά στην αποκατάσταση της αξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος, της διαφάνειας και της λογοδοσίας του δημόσιου βίου.¹²⁶

Στο πλαίσιο αυτό η δημοσιονομική κρίση προβλήθηκε ως «ευκαιρία» διαρθρωτικών αλλαγών και αξιοποιήθηκε επικοινωνιακά με απώτερο στόχο την κοινωνική και πολιτική νομιμοποίηση των προωθούμενων μεταρρυθμίσεων.

Έτσι, τα κρίσιμα νομοσχέδια για τις αλλαγές στο ασφαλιστικό σύστημα, στο φορολογικό σύστημα και την τοπική αυτοδιοίκηση που δρομολογήθηκαν τους πρώτους μήνες της διακυβέρνησης του Παπανδρέου διυλίστηκαν μέσα από το πλαίσιο του προβλήματος της δημοσιονομικής κρίσης. Σε αυτό το πλαίσιο, η όποια αξιολόγησή τους αποτιμήθηκε σε σχέση με το μνημόνιο συνεργασίας με την ΕΚΤ (2010), το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τη συνεισφορά τους στην αντιμετώπιση της κρίσης.¹²⁷

Σύμφωνα, λοιπόν, με το μνημόνιο που υπέγραψε η Ελλάδα με το ΔΝΤ και την ΕΕ προκειμένου να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός στήριξης της οικονομίας¹²⁸, θα έπρεπε να ληφθούν τα παρακάτω μέτρα:

α) αντικατάσταση του 13ου και 14ου μισθού των δημοσίων υπαλλήλων με επίδομα 500€ σε όλους όσους έχουν αποδοχές μέχρι 3.000€ και πλήρης κατάργησή των δύο μισθών στα άτομα με μεγαλύτερες αποδοχές

β) αντικατάσταση της 13ης και 14ης σύνταξης με επίδομα 800€ για συντάξεις ως 2500€

γ) περικοπή επιδομάτων 8% στα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων και 3% στους υπαλλήλους των ΔΕΚΟ όπου δεν υπάρχουν επιδόματα

δ) αύξηση του υψηλού συντελεστή ΦΠΑ από 21% σε 23%, του μεσαίου από 10% σε 11% (από 1η Ιουλίου 2010) και από 11% σε 13% (από 1η Ιανουαρίου 2011) και αντίστοιχα του χαμηλού στο 6,5% (από 1η Ιανουαρίου 2011).

ε) αύξηση στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά κατά 10%

στ) αύξηση στις αντικειμενικές τιμές ακινήτων

¹²⁶ Κουντούρη, Φ. (2011). *Πολιτική Δημοσιότητα και Εξουσία. Κόμματα και ΜΜΕ στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2000*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.

¹²⁷ Mavrogordatos, G. & Mylonas, H. (2011). Greece, *European Journal of Political Research*, 50: 985-990, σ. 986.

¹²⁸ <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4573072/?iid=2> (πρόσβαση 18/4/2014).

ζ) πρόσθεση ενός επιπλέον 10% στους φόρους εισαγωγής επί της αξίας των περισσότερων εισαγόμενων αυτοκινήτων.

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με το μνημόνιο προβλέπονταν αλλαγές στα εργασιακά ζητήματα, με αύξηση του ορίου απολύσεων και μείωση του κατώτατου μισθού, ενώ αντίστοιχα, στον ασφαλιστικό τομέα προβλεπόταν αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών στον δημόσιο τομέα στα 65 χρόνια έως το τέλος του 2013 με έναρξη το 2011.¹²⁹

Την ανακοίνωση των παραπάνω μέτρων ακολούθησε πανελλαδική απεργία και διαδήλωση, η οποία καταστάληκε άγρια. Την επόμενη ημέρα το μνημόνιο υπερψηφίστηκε επί της αρχής από τη βουλή, ενώ υπέρ ψήφισαν 172 βουλευτές, από τον χώρο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και του ΛΑΟΣ, αλλά και η Ντόρα Μπακογιάννη από τον χώρο της Νέας Δημοκρατίας (η οποία όμως καταψήφισε τα μέτρα που αφορούσαν περικοπές και μειώσεις στην ψηφοφορία κατ' άρθρο και υπερψήφισε το πακέτο επί της αρχής και επί των διαρθρωτικών αλλαγών). Από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ, διαφοροποιήθηκαν και δεν τα υπερψήφισαν τρεις βουλευτές (Γιάννης Δημαράς, Σοφία Σακοράφα και Βασίλης Οικονόμου) οι οποίοι αμέσως διεγράφησαν από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος, που απέμεινε πλέον με 157 βουλευτές.¹³⁰

Στο διάστημα που ακολούθησε η κυβέρνηση προανήγγειλε μέτρα που προκάλεσαν τις αντιδράσεις συγκεκριμένων επαγγελματικών κλάδων, με σημαντικότερες περιπτώσεις αυτές των ιδιοκτητών φορτηγών για το άνοιγμα του επαγγέλματός τους, των ναυτεργατών, των υπαλλήλων των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς για περικοπές στους μισθούς τους, καθώς και των υπαλλήλων αρχαιολογικών χώρων για περικοπές θέσεων εργασίας.

Ταυτόχρονα, οι συνέπειες των μέτρων έγιναν γρήγορα αισθητές, με την ανεργία και τον πληθωρισμό να εκτινάσσονται,¹³¹ ενώ όλο και περισσότερες μικροεπιχειρήσεις οδηγήθηκαν στο κλείσιμο.

Αντίστοιχα, προς το τέλος του Δεκεμβρίου του 2010 η κυβέρνηση καταθέτει στη Βουλή πολυνομοσχέδιο που περιελάμβανε ρυθμίσεις για υπερίσχυση των επιχειρησιακών συμβάσεων έναντι των κλαδικών, με μόνο περιορισμό το ύψος του βασικού μισθού της

¹²⁹ <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4572642/?iid=2> (πρόσβαση 17/4/2014).

http://www.express.gr/news/finance/297750oz_20100502297750.php3 (πρόσβαση 15/4/2014).

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1132263&lngDtrID=251> (πρόσβαση 15/4/2014).

¹³⁰ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=159334> (πρόσβαση 16/4/2014).

<http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=07/05/2010&id=159403> (πρόσβαση 15/4/2014).

<http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=07/05/2010&id=159410> (πρόσβαση 17/4/2014).

¹³¹ ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίο Τύπου, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Σεπτέμβριος 2010 από http://www.skai.gr/files/1/pdf/anergia_2010_10.pdf (πρόσβαση 16/4/2014).

εθνικής συλλογικής σύμβασης,¹³² ενώ θεσπίστηκε η δοκιμαστική περίοδος εργασίας 12 μηνών, κατά τη διάρκεια των οποίων η σύμβαση μπορεί να καταγγελθεί χωρίς προειδοποίηση και χωρίς αποζημίωση απόλυσης. Ταυτόχρονα, το νομοσχέδιο έθετε πλαφόν για τις μικτές αποδοχές των εργαζομένων στις ΔΕΚΟ τα 4.000€ και μείωση 10% στις αμοιβές που ξεπερνούσαν τα 1.800€.¹³³

Το πολυνομοσχέδιο υπερψηφίστηκε από τους βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με εξαίρεση τον βουλευτή Βαγγέλη Παπαχρήστο, ο οποίος διεγράφη από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος, η οποία έμεινε πλέον με 156 βουλευτές, ενώ το 2010 έκλεισε με το ελληνικό χρέος να αγγίζει το 142,8% του ΑΕΠ και το έλλειμμα να βρίσκεται στο 10,5%.¹³⁴

Το νέο έτος (2011) η δυσαρέσκεια των πολιτών από την μεγάλη οικονομική ύφεση έγινε πιο έντονη και άρχισε να εκφράζεται με αποδοκιμασίες πολιτικών που εμφανίζονταν σε δημόσιους χώρους, ακόμα και στο εξωτερικό, ενώ η πραγματική οικονομία εξακολούθησε να επιδεινώνεται με συνέχιση του κλεισίματος μικρομεσαίων επιχειρήσεων και την ανεργία να φτάνει στα μέσα του 2011 σε ποσοστό 16,2%.¹³⁵

Αντίστοιχα, σταδιακά αποκαλύφθηκαν στοιχεία που παρουσίαζαν την μεγάλη απόκλιση της ελληνικής οικονομίας από τους στόχους και μία σημαντική υστέρηση των εσόδων.¹³⁶

Σε πολιτικό επίπεδο τον Ιούνιο του 2011 ανεξαρτητοποιήθηκε ο βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ., Γιώργος Λιάνης, με αποτέλεσμα το κυβερνών κόμμα να απομείνει με 155 βουλευτές, ενώ τη συζήτηση στη Βουλή για το Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, ακολούθησαν οι παραιτήσεις των βουλευτών του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Γιώργου Φλωρίδη και Έκτορα Νασιώκα και η απόφαση για ανασχηματισμό.¹³⁷

Τον ανασχηματισμό ακολούθησε τελικά η ψηφοφορία στη βουλή για το μεσοπρόθεσμο, εν μέσω ογκωδέστατων συγκεντρώσεων των πολιτών που λόγω της μεγάλης αστυνομικής καταστολής οδήγησε σε ξέσπασμα σοβαρών επεισοδίων με συγκρούσεις διαδηλωτών και δυνάμεων των ΜΑΤ.¹³⁸

¹³² <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4608345/?iid=2> (πρόσβαση 18/4/2014).

¹³³ <http://www.skai.gr/news/politics/article/158221/sarotikes-allages-sto-polynomoshedio/> (πρόσβαση 18/4/2014).

<http://www.skai.gr/files/1/PDF/polynomdec.pdf> (πρόσβαση 17/4/2014).

¹³⁴ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=233395> (πρόσβαση 17/4/2014).

¹³⁵ <http://www.tanea.gr/news/economy/article/4634820/?iid=2> (πρόσβαση 18/4/2014).

¹³⁶ <http://www.zougla.gr/page.ashx?pid=2&aid=347120&cid=8> (πρόσβαση 16/4/2014).

¹³⁷ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=406498> (πρόσβαση 17/4/2014).

¹³⁸ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=288914> (πρόσβαση 18/4/2014).

Το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα ψηφίστηκε τελικά από 155 βουλευτές (154 του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και 1 της ΝΔ), καθώς από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ψήφισε κατά μόνο ο Παναγιώτης Κουρουμπλής ενώ από τη ΝΔ ψήφισε υπέρ μόνο η Έλσα Παπαδημητρίου.

Συμπερασματικά, η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου μετά τις εκλογές του 2009 σταδιακά υπαναχώρησε σε μία παλαιοκομματικού τύπου διαχείριση της κυβερνητικής εξουσίας με επίφαση διαβούλευσης και συμμετοχικότητας, χωρίς όμως να κατορθώσει να κάνει μία τομή στους τρόπους αντιπροσώπευσης των πολιτών.¹³⁹

<http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=289314> (πρόσβαση 19/4/2014).

<http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=288805> (πρόσβαση 19/4/2014).

¹³⁹ Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 296.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΟΙ ΔΙΠΛΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2012

6.1 Η κυβέρνηση Παπαδήμου

Το Φθινόπωρο του 2011 ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου ανακοίνωσε την απόφαση του για διεξαγωγή δημοψηφίσματος με θέμα την νέα δανειακή σύμβαση,¹⁴⁰ η οποία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις τόσο από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, όσο και από το εσωτερικό του ίδιου του ΠΑΣΟΚ. Έτσι, την απόφαση αυτή ακολούθησε την επόμενη κιάλας ημέρα η ανεξαρτητοποίηση από το ΠΑΣΟΚ της βουλευτή Μιλένας Αποστολάκη λόγω διαφωνίας με την απόφαση του δημοψηφίσματος.¹⁴¹

Ταυτόχρονα, μετά από συνάντηση του Παπανδρέου με την καγκελάριο της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και τον πρόεδρο της Γαλλίας Νικολά Σαρκοζί ανακοινώθηκε πως από το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος θα κρινόταν η παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, ενώ πάγωσε η εκταμίευση της έκτης δόσης του πακέτου διάσωσης μέχρι την διενέργεια του δημοψηφίσματος.¹⁴²

Οι παραπάνω εξελίξεις, καθώς και η εναντίωση του αντιπροέδρου της κυβέρνησης και υπουργού οικονομικών Ε. Βενιζέλου στην διεξαγωγή δημοψηφίσματος με κύριο ερώτημα την παραμονή ή έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη,¹⁴³ οδήγησαν τον πρωθυπουργό στην παραίτηση από την ιδέα του δημοψηφίσματος.

Στη συνέχεια, και ενώ κατάφερε να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη βουλή, με 153 ψήφους υπέρ και 145 ψήφους κατά, ο Παπανδρέου συναντήθηκε στο προεδρικό μέγαρο με τον πρόεδρο της αξιωματικής αντιπολίτευσης Αντώνη Σαμαρά, ενώπιον του Προέδρου της

¹⁴⁰ http://news247.gr/eidiseis/politiki/dieksagwgh_dhmopshfismatos_anakoinwse_o_prwthypourgos.1433751.html (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴¹ Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=322623> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴² Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=323040> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴³ <http://www.evenizelos.gr/el/statementsgr/2790-statement> (πρόσβαση 2/5/2014).

Δημοκρατίας, όπου συμφωνήθηκε μεταξύ των δύο πολιτικών αρχηγών ο σχηματισμός κυβέρνησης συνεργασίας στην οποία συμμετείχε και ο ΛΑΟΣ.¹⁴⁴

Έπειτα από τετραήμερες διαβουλεύσεις με συμμετοχή των κομματικών επιτελείων του ΠΑΣΟΚ, της Νέας Δημοκρατίας και του ΛΑΟΣ, επιλέχθηκε στην ηγεσία του κυβερνητικού σχήματος ο Λουκάς Παπαδήμος ως νέος πρωθυπουργός, ενώ την νέα κυβέρνηση αποτελούσαν όλα σχεδόν τα στελέχη της κυβέρνησης Παπανδρέου, έξι στελέχη από τη Νέα Δημοκρατία και τέσσερα από το ΛΑΟΣ.¹⁴⁵

Με την οικονομία να επιδεινώνεται σημαντικά και την ανεργία να φτάνει σε ποσοστά ρεκόρ (20,9% τον Νοέμβριο), νέα μέτρα στα πλαίσια ενός δεύτερου Μνημονίου εγκρίθηκαν από την κυβέρνηση στις αρχές του 2012 περιλαμβάνοντας:¹⁴⁶

- Μείωση κατά 22% του κατώτατου μισθού σε όλα τα κλιμάκια του βασικού μισθού (από 751€ σε 586€) και 32% στους νεοεισερχόμενους μέχρι 25 ετών.
- Κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας από το δημόσιο τομέα έως το 2015, εκ των οποίων 15.000 μέσα στο 2012.
- Ατομικές ή επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας αντί για τις κλαδικές.
- Άρση μονιμότητας σε ΔΕΚΟ και υπό κρατικό έλεγχο τράπεζες.
- Περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας, άμυνας, λειτουργιών του Κράτους και εκλογών.
- Κατάργηση των Οργανισμών Εργατικής Κατοικίας και Εστίας.
- Αύξηση αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα.
- Πλήρες άνοιγμα 20 κλειστών επαγγελμάτων.
- Αύξηση των εισιτηρίων στις Αστικές Συγκοινωνίες και στον ΟΣΕ κατά 25%.
- Κλείσιμο 200 εφοριών, κατάργηση φοροαπαλλαγών και χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά.

¹⁴⁴ Vasilopoulou, S. & Halikiopoulou, D. (2013). In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012, *South European Society and Politics*, 18:4, 523-542, σ. 526.

¹⁴⁵ http://news247.gr/eidiseis/politiki/politiki-krisi/papadimos_h_nea_kyvernshsh.1487220.html (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴⁶ Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.oikonomia&id=324816> (πρόσβαση 2/5/2014).
Εφημερίδα ΗΜΕΡΗΣΙΑ <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26516&subid=2&pubid=112816780> (πρόσβαση 2/5/2014).

Τα παραπάνω μέτρα, λίγο πριν την ψήφισή τους, οδήγησαν στην παραίτηση στελεχών της Κυβέρνησης και αποχώρηση του ΛΑΟΣ,¹⁴⁷ αλλά πάραυτα εγκρίθηκαν με 199 βουλευτές να ψηφίζουν υπέρ, 74 κατά και 5 απών.¹⁴⁸

Έτσι, λοιπόν, στις 11 Απριλίου 2012, εν μέσω της Μεγάλης Εβδομάδας και έπειτα από δύο Μνημόνια (ένα το 2010 και άλλο ένα στις αρχές του 2012), ο πρωθυπουργός Λουκάς Παπαδήμος ανακοίνωσε την διεξαγωγή εκλογών στις 6 Μαΐου 2012.

6.2 Η κόπωση του ΠΑΣΟΚ και η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ

Το ΠΑΣΟΚ κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων υπέστη ραγδαία ιδεολογική μετάλλαξη, καθώς μέσα από την διακυβέρνησή του «ακύρωσε» όλο το προοδευτικό ιδεολογικό προσανατολισμό που είχε και κατέστησε τον κομματικό φορέα εκλογικό-εξουσιαστικό μηχανισμό του συστήματος.

Οι αλλαγές αυτές στην πολιτική φύση του ΠΑΣΟΚ εντάθηκαν με το Σύμφωνο Σταθερότητας και την μονεταριστικής έμπνευσης εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού στο νομισματικό και δημοσιονομικό επίπεδο, με αποτέλεσμα η χώρα να οδηγηθεί σε δανεισμό μεγάλων χρηματικών ποσών, ο οποίος σε συνδυασμό με την άνιση κατανομή των εισοδημάτων οδήγησε αναπόφευκτα στο Μνημόνιο.¹⁴⁹

Με το Μνημόνιο και τη διετή κυβερνητική του θητεία (2010-2011), το ΠΑΣΟΚ εντάχθηκε ιδεολογικά, και ανοικτά πλέον, στην «οικογένεια» των νεοφιλελεύθερων κομμάτων.

Οι ραγδαίες αλλαγές στο ιδεολογικό πλαίσιο του ΠΑΣΟΚ, καθώς και η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των περισσότερων Ελλήνων λόγω του Μνημονίου που το ΠΑΣΟΚ είχε ψηφίσει, οδήγησαν σε μείωση του ποσοστού του κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες, με συνέπεια να είναι αμφίβολο πλέον αν θα μπορούσε να διατηρήσει την αυτοδυναμία σε περίπτωση εκλογών.

¹⁴⁷ Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4693425/?iid=2> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴⁸ Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=443281&h1=true> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁴⁹ Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=327330> (πρόσβαση 2/5/2014).

Αντίστοιχα, τα ποσοστά δημοτικότητας του Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου μειώθηκαν τουλάχιστον κατά 9% στις δημοσκοπήσεις της περιόδου εκείνης, με συνέπεια, δημοφιλέστερος ηγέτης να εμφανίζεται για πρώτη φορά ο κ. Γ. Καρατζαφέρης.¹⁵⁰

Ταυτόχρονα, στη δημοσκόπηση της εταιρείας ALCO για το «Πρώτο Θέμα», αλλά και της εταιρείας «Pulse» για τον «Ελεύθερο Τύπο» η Ν.Δ. προηγούνταν με 21,3% (από 22,2% στην προηγούμενη δημοσκόπηση) και το ΠΑΣΟΚ ακολουθούσε με 15,5% (17,4%), ενώ σημαντική άνοδο παρουσίαζαν τα κόμματα της Αριστεράς, με την αδιευκρίνιστη ψήφο να φτάνει το 30%.

Από την άλλη πλευρά, στη δημοσκόπηση της Rass για το «Παρόν», η διαφορά των δύο κομμάτων είναι στο 4,3%, με την Ν.Δ. να συγκεντρώνει 25,1%, το ΠΑΣΟΚ 20,8%, το ΚΚΕ 8%, ο ΛΑΟΣ 5,2%, ο ΣΥΡΙΖΑ 4,1%, η Δημοκρατική Αριστερά 3,2%, οι Οικολόγοι Πράσινοι 3,1% και την αδιευκρίνιστη ψήφο να φτάνει το 20,7%.¹⁵¹

Η αποδυνάμωση του ΠΑΣΟΚ, λοιπόν, είναι εντυπωσιακή, ενώ από τους ψηφοφόρους του η μεγάλη πλειοψηφία μετακινήθηκε προς τα αριστερά (ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ). Έτσι, ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίζει θεαματική άνοδο 2,5 μονάδων και προσεγγίζει στην εκτίμηση εκλογικής επιρροής της Public Issue -για πρώτη φορά ύστερα από 29 μήνες, δηλαδή από τον Φεβρουάριο του 2009- ποσοστό 9%. Υπενθυμίζεται ότι κατά τη διάρκεια του 2008, λόγω της βαθείας κρίσης στην οποία είχε περιέλθει το ΠΑΣΟΚ, μετά τη δεύτερη εκλογική του ήττα (2007), ένα σημαντικό τμήμα της ιστορικής κοινωνικής του βάσης, είχε εκδηλώσει τότε την τάση μετατόπισης προς τα αριστερά και είχε οδηγήσει σε σημαντική άνοδο της επιρροής του ΣΥΡΙΖΑ, άνοδος που εσφαλμένα και ταυτολογικά θεωρήθηκε μόνον «δημοσκοπική».¹⁵²

6.3 Η Νέα Δημοκρατία τα «Ζάπεια» και η κυβερνητική πρόταση

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του 2012, στα πλαίσια της προεκλογικής του εκστρατείας, ο Α. Σαμαράς μέσα από 4 σημαντικές ομιλίες στο Ζάππειο με πλήθος κόσμου εξήγγελλε την κυβερνητική του πρόταση. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος δήλωσε πως στόχος της ΝΔ, μετά τις εκλογές είναι να θεμελιώσει τη νέα μεταπολίτευση, στην οποία συμπεριέλαβε

¹⁵⁰ Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ <http://www.kathimerini.gr/421088/article/epikairothta/politikh/ptwsh-pasok-oriakh-h-aytodynamia> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁵¹ Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=312809> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁵² Μαυρής, Γ. (2011). Εκλογική αποδυνάμωση του ΠΑΣΟΚ από δεξιά και αριστερά, *Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 17/07/2011.

την κατάργηση του νόμου Ραγκούση για την ιθαγένεια, την κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου στην πράξη, ενώ έκανε λόγο για ανακατάληψη των «πόλεών μας».

Ξεκινώντας την ομιλία του στο Ζάππειο, ο πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας, Αντώνης Σαμαράς, επισήμανε την ανάγκη αλλαγής του μοντέλου διακυβέρνησης της χώρας, παρουσιάζοντας το κυβερνητικό του πρόγραμμα για την κοινωνία και τους θεσμούς και την ασφάλεια του πολίτη.

Ο Αντώνης Σαμαράς πρόσθεσε ότι «δεν υπάρχουν αριστερές και δεξιές αναγκαίες και προτεραιότητες» αλλά προβλήματα που τους πλήττουν όλους. Παράλληλα, έκανε λόγο για αποκατάσταση «απαγορευμένων λέξεων, όπως η πατρίδα, η επιχειρηματικότητα, η ανάπτυξη, η ανταγωνιστικότητα».¹⁵³

Ο πρόεδρος της ΝΔ, αναφέρθηκε στο νόμο Ραγκούση, που τον χαρακτήρισε «νόμο-μαγνήτη για την προσέλκυση μεταναστών» και επανέλαβε ότι «εμείς θα καταργήσουμε». Σημείωσε επιπλέον ότι «κανένα από τα μεγάλα κόμματα δεν μιλούσε για τη λαθρομετανάστευση». Τόνισε, αντίστοιχα, ότι «όποιος μιλούσε για το πρόβλημα των λαθρομεταναστών, τον στιγματίζαν ως ακραίο, και υπήρξαν δυνάμεις της Αριστεράς που δημιούργησαν το επεισόδιο της Υπατίας, διεκδικώντας τη νομιμοποίηση εκατοντάδων μεταναστών». Ακόμη, ο Α. Σαμαράς αναφέρθηκε σχετικά στην ανακοίνωση υπουργού του ΠΑΣΟΚ ότι «θα καθαρίσει την Αθήνα», τονίζοντας πως αυτό το κόμμα (ΠΑΣΟΚ) έφερε το νόμο Ραγκούση, συμπληρώνοντας παράλληλα πως η Νέα Δημοκρατία θα τον καταργήσει.¹⁵⁴

Αναφέρθηκε επιπλέον στην ολοκλήρωση των έργων προστασίας των συνόρων, τη λειτουργία κέντρων προσωρινής κράτησης παράνομων μεταναστών -έξω από τον αστικό ιστό και με οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες με απέλασή τους στη συνέχεια εντός τεσσάρων μηνών- καθώς επίσης στην επιτάχυνση εξέτασης αιτήσεων ασύλου. Επιπλέον, σημείωσε την ανάγκη παρουσίας ευρωπαϊκών δυνάμεων στα ελληνικά σύνορα, για να γίνει κατανοητό ότι τα σύνορα της Ελλάδας είναι και σύνορα της Ε.Ε.

Αναφορικά με τα βουλευτικά θέματα ο Α. Σαμαράς πρότεινε την θεσμοθέτηση του ασυμβίβαστου βουλευτή με υπουργό, την ενίσχυση του ρόλου του βουλευτή αλλά και του Προέδρου της Δημοκρατίας με απευθείας εκλογή του από το λαό, τη μείωση του αριθμού των

¹⁵³ <http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁵⁴ <http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd> (πρόσβαση 2/5/2014).

βουλευτών, τη δημιουργία επιτροπής ελέγχου Πόθεν Έσχες από τους επικεφαλής των τριών δικαστηρίων, την αλλαγή του εκλογικού νόμου, αλλά και την επανεξέταση του νόμου για την ασυλία των υπουργών.¹⁵⁵

Δεσμεύτηκε επιπλέον, ότι θα συγκροτήσει μικρό υπουργικό σχήμα που να φθάσει σταδιακά τους 10 υπουργούς. Επίσης, επανάλαβε την δέσμευσή του για έλεγχο των «πόθεν έσχες» όλων των προσώπων που διετέλεσαν σε κυβερνητικές θέσεις από το 1974 και μετά.

Παράλληλα δεσμεύτηκε για αποτελεσματική αστυνόμευση και ενίσχυση της ασφάλειας των πολιτών, ενώ για τους αστυνομικούς δήλωσε ότι δεν θα γίνουν άλλες περικοπές και θα αποκατασταθεί η μισθολογική αδικία σε βάρος τους.

Ταυτόχρονα, ο Αντώνης Σαμαράς τόνισε πως θα αλλάξει το νομικό πλαίσιο αλλά και το πλαίσιο της αστυνόμευσης, προκειμένου να αυξηθεί η ασφάλεια των πολιτών, ενώ δήλωσε πως θα χρησιμοποιηθούν οι υδροφόρες, αλλά και οι κάμερες ασφαλείας για να αποφεύγονται εμπρησμοί, καταστροφές και βίαια επεισόδια.

Οι συγκεκριμένες δηλώσεις στο Ζάππειο ενέτειναν την άποψη ότι ο Α. Σαμαράς ακολουθεί πιστά την ατζέντα του Γάλλου Σαρκοζί σχετικά με τον νόμο και την τάξη, προβάλλοντας ένα συντηρητικό μοντέλο διακυβέρνησης, ενώ δημιούργησαν σημαντικές αντιδράσεις από τα υπόλοιπα υποψήφια κόμματα, τόσο τα Δεξιά (όπως ο ΛΑΟΣ) όσο και τα Αριστερά (ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ).¹⁵⁶

6.4 Οι εκλογές του Μαΐου, τα διλήμματα της κάλπης

Οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου 2012 αδιαμφισβήτητα οδήγησαν σε ριζική αλλαγή του πολιτικού τοπίου. Τα ποσοστά των κομμάτων της συγκυβέρνησης συρρικνώθηκαν σημαντικά ενώ εντυπωσιακή υπήρξε η αύξηση των ποσοστών των κομμάτων που εξέφραζαν την εναντίωση τους στην κυβερνητική πολιτική, με αποτέλεσμα τελικά να μην προκύψει κυβέρνηση. Έτσι, στις 16 Μαΐου ορίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Παναγιώτη Πικραμμένο και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για τις 17 Ιουνίου.¹⁵⁷

¹⁵⁵ <http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁵⁶ Vasilopoulou, S. & Halikiopoulou, D. (2013). In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012, *South European Society and Politics*, 18:4, 523-542, σ. 532.

¹⁵⁷ Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=457932> (πρόσβαση 1/5/2014).

Αναμφισβήτητα, οι εκλογές της 6ης Μαΐου 2012 αποτέλεσαν τομή στην σύγχρονη πολιτική και εκλογική ιστορία της χώρας, καθώς η λαϊκή ετυμηγορία επισημοποίησε την κατάρρευση του κομματικού συστήματος που συγκροτήθηκε κατά τη διάρκεια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Η εδραίωση της θεσμικής λειτουργίας του δικομματισμού, εξασφάλισε μεταπολιτευτικά την εναλλαγή στην εξουσία πέντε φορές (1981, 1990, 1993, 2004 και 2009). Με τη σύγκλιση όμως των δύο κομμάτων στην πολιτική του μνημονίου και τη συμμετοχή τους στη συγκυβέρνηση επήλθε η ακύρωσή της.¹⁵⁸

Πίνακας 6.1

Ο δικομματισμός στην Ελλάδα 2000 - 2009

Πηγή: Public Issue

Έτσι, μέσα σε 30 μήνες, τα δύο κόμματα της διακυβέρνησης απώλεσαν αθροιστικά 3,3 εκατομμύρια ψήφους (-2,2 εκ. το ΠΑΣΟΚ και -1,1 εκ. η ΝΔ). Πρόκειται για τη μαζικότερη πολιτική-εκλογική μετατόπιση της μεταπολιτευτικής περιόδου. Το εκλογικό αποτέλεσμα συνιστά σημείο μη-επιστροφής για τους κομματικούς σχηματισμούς του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας, ενώ αντίστοιχα η εκλογική τους επιρροή των εκλογών του 2012 (32%)

¹⁵⁸ Vasilopoulou, S. & Halikiopoulou, D. (2013). In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012, *South European Society and Politics*, 18:4, 523-542, σ. 527.

δεν αντιπροσωπεύει ούτε το ½ του ποσοστού που έλαβαν αθροιστικά στις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 (77%).¹⁵⁹

Έτσι, το ποσοστό του δικομματισμού έπειτα από τις εκλογές του 2012 (το άθροισμα των ποσοστών της Νέας Δημοκρατίας και του ΣΥΡΙΖΑ ήταν 35,6%, ενώ των τριών πρώτων κομμάτων (δηλαδή προσμετρώντας και το ΠΑΣΟΚ) το ποσοστό έφτασε μόλις το 48,81% του εκλογικού σώματος) είναι το χαμηλότερο που καταγράφηκε σε ελληνική εκλογική αναμέτρηση μετά το 1926, ενώ ποσοστό δικομματικής επιρροής αυτής της τάξης έχει καταγραφεί μόνον πριν από 62 χρόνια, στις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές του 1950.

Αντίστοιχα, η εκλογική επιρροή της Νέας Δημοκρατίας του 2012 (1.200.000 ψήφοι) αποτελεί μόλις το ½ της επιρροής της Νέας Δημοκρατίας του 2009, αλλά και μόλις το 60% της επιρροής της το 1981, όταν για πρώτη φορά απέτυχε στις εκλογές από το ΠΑΣΟΚ.

Η συντηρητική πλευρά του εκλογικού σώματος, λοιπόν, αναδύθηκε από τις εκλογές του 2012 κατακερματισμένη, τόσο γεωγραφικά, όσο και κοινωνικά, αλλά και πολιτικά και ιδεολογικά.

Ένας λόγος που συνέβη αυτό ήταν ότι στις συγκεκριμένες βουλευτικές εκλογές ο συντηρητικός πόλος χωρίστηκε σε τρία βασικά ιδεολογικά ρεύματα, την «λαϊκή δεξιά», την «άκρα δεξιά» και την νεοφιλελεύθερη δεξιά», ενώ συνολικά τον εκπροσωπούσαν επτά κομματικοί σχηματισμοί (οι οποίοι αθροιστικά αντιπροσωπεύουν το 45,8% του εκλογικού σώματος).¹⁶⁰

Πιο συγκεκριμένα, ο χώρος της «λαϊκής δεξιάς», που αποτελεί και τον κορμό, συγκεντρώνοντας αθροιστικά το 29,5% του εκλογικού σώματος, αντιπροσωπεύεται από την εναπομένουσα ΝΔ του Α. Σαμαρά (18,85%) και τους Ανεξάρτητους Έλληνες του Π. Καμμένου (10,6%), σε σχέση ισχύος 2:1.

Ο χώρος της «άκρας δεξιάς», που συγκεντρώνει αθροιστικά 9,9%, εκπροσωπείται κυρίως από τη Χρυσή Αυγή (6,97%) και δευτερευόντως από το ΛΑΟΣ (2,9%), ενώ ο χώρος της «φιλελεύθερης δεξιάς», συγκεντρώνει τη μικρότερη -αν και ιδιαίτερα επικεντρωμένη- κοινωνική επιρροή, αντιπροσωπεύοντας αθροιστικά το 6,5% του εκλογικού σώματος. Σε αυτό το ρεύμα εντάσσεται η ΔΗΣΥ (2,55%), η Δημιουργία Ξανά (2,15%) και η Δράση-ΦΣ (1,8%).¹⁶¹

¹⁵⁹ <http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> (πρόσβαση 30/4/2014).

¹⁶⁰ <http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> (πρόσβαση 30/4/2014).

¹⁶¹ <http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> (πρόσβαση 30/4/2014).

Με βάση την προηγούμενη ιδεολογική διάκριση, ο πόλος της Δεξιάς που αναδείχθηκε από την κάλπη έχει την εξής σύνθεση, η «λαϊκή δεξιά» αποτελεί σήμερα περίπου τα 2/3 του συντηρητικού πόλου (64%), η «άκρα δεξιά» το 1/5 (22%) και η «φιλελεύθερη δεξιά» μόνον το 1/7 (14%). Ωστόσο, μεγαλύτερη πολιτική σημασία έχει προφανώς το γεγονός ότι το μνημόνιο έχει διαιρέσει βαθύτατα και την ελληνική δεξιά.

Αντίστοιχα, οι βουλευτικές εκλογές του Μαΐου του 2012 ανέτρεψαν, επίσης, τη σχέση μεταξύ του Κέντρου και της Αριστεράς, καθώς η ιστορική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ, το οποίο αποτέλεσε και το κύριο πολιτικό παράγωγο της Μεταπολίτευσης, ανέτρεψε σε σημαντικό βαθμό τα προϋπάρχοντα δεδομένα. Έτσι, η Αριστερά, και κυρίως ο ΣΥΡΙΖΑ, αναγορεύεται πλέον στον αντίπαλο πόλο της πολιτικής σκηνής.

6.5 Ο απόηχος των εκλογών και η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης

Οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου δεν οδήγησαν κανένα κόμμα στην απόλυτη πλειοψηφία εδρών της Βουλής. Αυτό οδήγησε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια στην ανάθεση διερευνητικών εντολών στους αρχηγούς των τριών πρώτων κομμάτων (Νέα Δημοκρατία, ΣΥΡΙΖΑ και ΠΑΣΟΚ) κατ' επιταγήν του Συντάγματος. Οι αρχηγοί των τριών κομμάτων απέτυχαν να σχηματίσουν κυβέρνηση και επέστρεψαν τις εντολές στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Έπειτα από την αποτυχία της συνάντησης του προέδρου της Δημοκρατίας με τους αρχηγούς όλων των κοινοβουλευτικών κομμάτων και την προσπάθεια σχηματισμού κυβέρνησης, κλήθηκε ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας Παναγιώτης Πικραμμένος να σχηματίσει υπηρεσιακή κυβέρνηση που θα διεξαγάγει εκλογές, οι οποίες προκηρύχθηκαν για τις 17 Ιουνίου 2012.¹⁶²

Οι εκλογές του Ιουνίου διενεργήθηκαν από την υπηρεσιακή κυβέρνηση Παναγιώτη Πικραμμένου,¹⁶³ ενώ δεν εφαρμόστηκαν για αυτές οι περί εκλογής βουλευτών με σταυρό προτιμήσεως διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας, αλλά οι περί σειράς καταλήψεως εδρών διατάξεις (λίστα) της εκλογικής νομοθεσίας του 1985, που επαναφέρονται σε ισχύ σε

¹⁶² Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ <http://www.kathimerini.gr/1573/article/epikairothta/politikh/ekloges-stis-17-iouniou> (πρόσβαση 28/4/2014).

¹⁶³ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231196115> (πρόσβαση 2/5/2014).

παρόμοιες περιπτώσεις πρόωρων εκλογών.¹⁶⁴ Οι εκλογές χαρακτηρίστηκαν, κατά την περίοδο πριν τη διεξαγωγή τους, ως οι κρισιμότερες των τελευταίων ετών ή και δεκαετιών από τη Μεταπολίτευση και μετά, με δεδομένα τα μεγάλα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αλλά και τα σενάρια εξόδου της χώρας από το ευρώ.¹⁶⁵

Σύμφωνα με ανακοίνωση της Προεδρίας της Δημοκρατίας, σε τηλεφωνική συνομιλία που είχε η Γερμανίδα Καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια, του πρότεινε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος παράλληλα με τις εκλογές και με ερώτημα την παραμονή ή όχι της Ελλάδας στο ευρώ.¹⁶⁶ Αν και η είδηση διαψεύστηκε επίσημα από τη γερμανική πλευρά,¹⁶⁷ την επιβεβαίωσε και το γερμανικό περιοδικό Der Spiegel. Στο αίτημα της Άνγκελα Μέρκελ αντέδρασαν έντονα όλα τα ελληνικά κοινοβουλευτικά κόμματα, πριν όμως γίνει γνωστή η διάψευση από τη γερμανική πλευρά.¹⁶⁸

Δεύτερη παρέμβαση έγινε στις 15 Ιουνίου 2012 από τη γερμανική εφημερίδα Financial Times Deutschland, η οποία δημοσίευσε άρθρο στα ελληνικά, προτρέποντας τον ελληνικό λαό να αντισταθεί στη «δημαγωγία του ΣΥΡΙΖΑ και του Αλέξη Τσίπρα» και συνιστώντας ψήφο στη Νέα Δημοκρατία αλλά με «βαριά καρδιά».¹⁶⁹ Έντονη ήταν η αντίδραση τόσο των δύο εμπλεκόμενων στο δημοσίευμα κομμάτων (Νέα Δημοκρατία και ΣΥΡΙΖΑ) τα οποία κατήγγειλαν με ξεχωριστές δηλώσεις την παρέμβαση της γερμανικής εφημερίδας στα εσωτερικά της χώρας,¹⁷⁰ καθώς όμως και του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ, τα οποία χαρακτήρισαν το δημοσίευμα προσβλητικό και προκλητικό αντίστοιχα.¹⁷¹

Αξίζει, συνοπτικά, να σημειωθεί πως η μειωμένη αξιοπιστία των κυβερνητικών προθέσεων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι οι ηγεσίες αντιμετώπισαν τις αλλαγές ως μέσον για τη διεύρυνση της παραταξιακής τους επιρροής.¹⁷²

¹⁶⁴ <http://reviews.in.gr/greece/ekloges2012/article/?aid=1231199231> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁶⁵ Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=462617> (πρόσβαση 1/5/2014).

Εφημερίδα Πρώτο Θέμα <http://www.protothema.gr/ekloges/article/204636/hmera-perisyloghs-gia-pshfoporoyss-kai-xalaroshs-gia-politikoyss/> (πρόσβαση 2/5/2014).

Εφημερίδα ΤΟ ΕΘΝΟΣ <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=63664488> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁶⁶ <http://www.iefimerida.gr/news/51350> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁶⁷ <http://www.iefimerida.gr/news/51216> (πρόσβαση 1/5/2014).

¹⁶⁸ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231196571> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁶⁹ <http://archive.today/hX1r> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁷⁰ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231200647> (πρόσβαση 1/5/2014).

¹⁷¹ <http://www.iefimerida.gr/apenews/55638> (πρόσβαση 2/5/2014).

<http://www.iefimerida.gr/apenews/55640> (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁷² Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 293.

6.6 Οι δευτερες εκλογές και τα αποτελέσματα

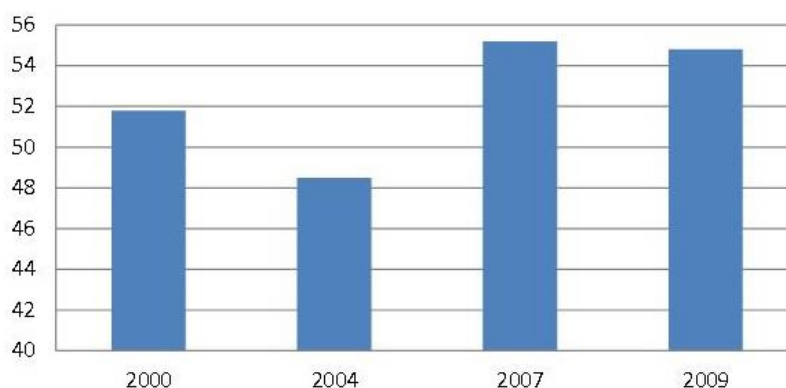
Κάτω από αυτές τις πολιτικές συνθήκες, πραγματοποιηθήκαν οι εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου, οι οποίες έκλεισαν ένα μεγάλο πολιτικό κύκλο, επιβεβαιώνοντας τις ραγδαίες ανακατατάξεις στο κομματικό σύστημα.

Αναφορικά με το εκλογικό αποτέλεσμα των συγκεκριμένων βουλευτικών εκλογών αξίζει να σημειωθεί πως το εκλογικό σώμα μειώθηκε σε σχέση με τις εκλογές της 6^{ης} Μαΐου κατά 260.000 ψηφοφόρους (6.216.582 άτομα). Πρόκειται για το μικρότερο εκλογικό σώμα σε ελληνικές εκλογές τα τελευταία είκοσι χρόνια, δείγμα μιας μεγάλης κρίσης της πολιτικής συμμετοχής. Σε σχέση με τις εκλογές του 2009 η μείωση της συμμετοχής φτάνει στους 828.024 ψηφοφόρους, σε σχέση με το 2007 τους 1.138.444 ψηφοφόρους και σε σχέση με το 2004 τους 1.356.786 ψηφοφόρους.¹⁷³

Το γεγονός της αύξησης της πολιτικής αποχής σχετίζεται άμεσα με τη συνολικότερη οικονομική και κοινωνική κρίση που διέρχεται η χώρα. Από το δυνάμει εκλογικό σώμα των 8.250.000 ψηφοφόρων περίπου 2.000.000 απέχουν, είτε συνειδητά είτε εξ'ανάγκης. Το πραγματικό ποσοστό αποχής (24% περίπου) ανατρέπει πάγια στοιχεία της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας, όπως η μεγάλη πολιτικοποίηση και εκλογική συμμετοχή. Η κοινωνική περιθωριοποίηση αντανακλάται και σε εκλογική-πολιτική περιθωριοποίηση σημαντικού τμήματος της κοινωνίας.

Πίνακας 6.2

Η εξέλιξη της αδιαφορίας για την πολιτική, 2000 - 2009

Πηγή: Βασιλόπουλος, Π. & Βερναρδάκης, Χ. Η εκλογική αποχή στην Ελλάδα: 2000-2009, από http://www.vernardakis.gr/uplmed/148_abstention%20en%20Greece%202000-2009.pdf [Πρόσβαση 15 Μαΐου 2014].

¹⁷³ http://www.vernardakis.gr/uplmed/145_Hotdoc%20%282%29.pdf (πρόσβαση 2/5/2014).

Αναφορικά με την πρόθεση ψήφου στην προεκλογική περίοδο η ΝΔ καταφέρνει να πάρει το εκλογικό προβάδισμα την τελευταία εβδομάδα προ των εκλογών, αφήνοντας πίσω τον ΣΥΡΙΖΑ που έδειχνε να προηγείται έως και δέκα ημέρες πριν. Η αλλαγή της σειράς κατάταξης προφανώς πιθανότατα σχετίζεται με το γεγονός ότι τα διλήμματα της ΝΔ αρχίζουν να υπερέχουν στην προεκλογική ατζέντα, είτε αυξάνοντας τα ποσοστά της είτε απομακρύνοντας ψηφοφόρους από τον ΣΥΡΙΖΑ. Η κορύφωση της προεκλογικής περιόδου βρίσκει την ΝΔ δυνατότερη επικοινωνιακά και τον ΣΥΡΙΖΑ χωρίς εφεδρείες. Αντίστοιχα, για τους Ανεξάρτητους Έλληνες καταγράφεται μια γενική σταθερότητα της επιρροής τους, με μικρές μόνο διακυμάνσεις, αποδεικνύοντας πως αποτελούν ένα συμπαγές εκλογικό ακροατήριο, ενώ αναφορικά με την Χρυσή Αυγή παρουσιάζεται άνοδος κατά τις τελευταίες ημέρες της προεκλογικής περιόδου, μετά από μια περίοδο διατήρησης μετρίων ποσοστών και στασιμότητας. Τέλος, η προεκλογική περίοδος για τη ΔΗΜΑΡ έκλεισε με πτωτική πορεία, γεγονός που όπως έδειχναν και οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων, δεν αποκλείεται να ευνόησε περισσότερο την ΝΔ, ενώ το ΚΚΕ είχε δώσει δείγματα της πτωτικής πορείας από την αρχή της προεκλογικής περιόδου, καταγράφοντας όμως δημοσκοπικά το τελικό του 4.5% δέκα περίπου ημέρες προ των εκλογών.¹⁷⁴

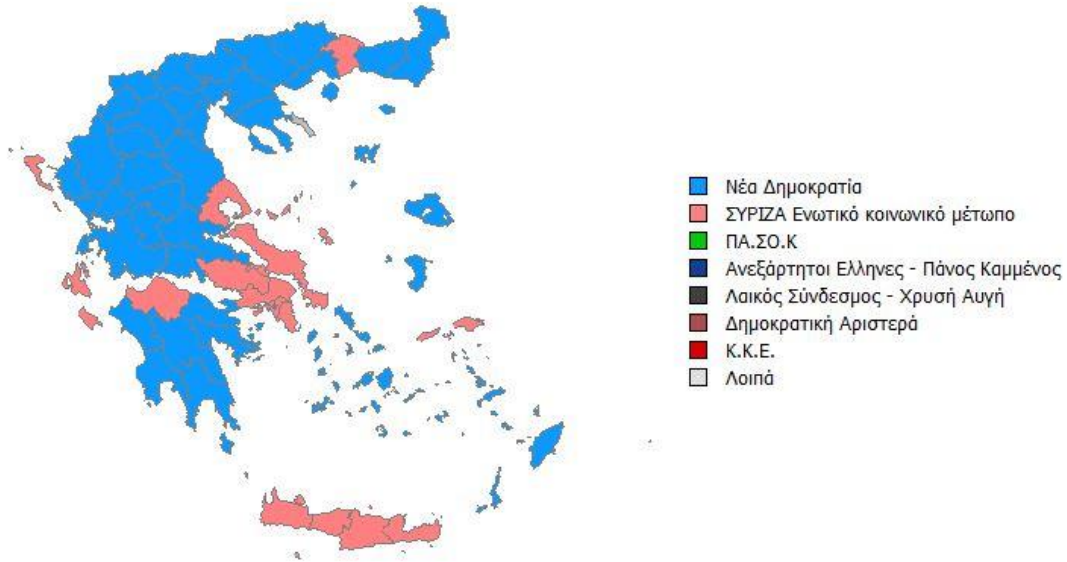
Αναφορικά με τα αποτελέσματα των εκλογών του Ιουνίου 2012, το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων απέσπασε η Νέα Δημοκρατία (29,66%), ενώ ακολούθησε ο ΣΥΡΙΖΑ με 26,89% και το ΠΑΣΟΚ με 12,28%. Τέταρτο κόμμα αναδείχθηκαν οι Ανεξάρτητοι Έλληνες του Πάνου Καμμένου (7,51%), ενώ ακολούθησε η Χρυσή Αυγή με 6,92% και η Δημοκρατική Αριστερά με 6,26%. Τέλος, χαμηλότερο ποσοστό έλαβε το ΚΚΕ με 4,50%.¹⁷⁵

¹⁷⁴ http://www.vernardakis.gr/uplmed/145_Hotdoc%20%282%29.pdf (πρόσβαση 2/5/2014).

¹⁷⁵ Υπουργείο Εσωτερικών <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2012b/public/index.html> (πρόσβαση 2/5/2014).

Διάγραμμα 6.1

Εκλογικός χάρτης Ελλάδας 2012

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, www.ypes.gr.

Σε γενικές γραμμές, οι εκλογές του Ιουνίου 2012 υπήρξαν εκλογές της «τελευταίας στιγμής». Είναι από τις σπάνιες εκείνες περιπτώσεις που το εκλογικό αποτέλεσμα δεν κρίνεται, όπως συνήθως, πολύ καιρό πριν τις εκλογές, αλλά διαμορφώνεται μέσα στην προεκλογική περίοδο. Και αυτό αφορά και την τελική καταγραφή των κομμάτων, αλλά και την τελική διαμόρφωση της συμμετοχής.

6.7 Η συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ

Καθώς τα ποσοστά που συγκέντρωσαν τα κόμματα δεν οδήγησαν κανένα στην αυτοδυναμία, έπειτα από συζητήσεις μεταξύ των κομμάτων δημιουργήθηκε Κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ της Νέας Δημοκρατίας, του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Δημοκρατικής Αριστεράς, η οποία βασίστηκε σε διακήρυξη συνεργασίας, που επεξεργάστηκε η εξαμελής επιτροπή των τριών κομμάτων που την στηρίζουν, και ως Πρωθυπουργό όριξε τον Αντώνη Σαμαρά.¹⁷⁶

Στόχος της συγκυβέρνησης αυτής ορίστηκε η αντιμετώπιση της κρίσης, το άνοιγμα του δρόμου της Ανάπτυξης, καθώς και η αναθεώρηση των όρων της Δανειακής Σύμβασης

¹⁷⁶ Εφημερίδα Πρώτο Θέμα <http://www.protothema.gr/ekloges/article/205848/aytoi-einai-oi-neoi-ypourgoi/> (πρόσβαση 2/5/2014).

(Μνημονίου), χωρίς να θέσει σε κίνδυνο την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας ούτε την παραμονή της στο ευρώ.

Ταυτόχρονα, η συγκυβέρνηση στόχευε στη δημιουργία των συνθηκών που θα οδηγήσουν την Ελλάδα οριστικά έξω από την κρίση, καθώς κι από την ανάγκη εξάρτησης από δανειακές συμβάσεις στο μέλλον.

Η συγκυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, του ΠΑΣΟΚ και της ΔΗΜΑΡ, ήδη από το φθινόπωρο του 2012 έδειχνε να διαθέτει περιορισμένη περίοδο χάριτος. Σε αυτό συνέβαλλε και η αλματώδης άνοδος της κοινωνικής απήχησης της Χρυσής Αυγής, μετά τις εκλογές του Ιουνίου, ως αποτέλεσμα της πολιτικής και ιδεολογικής νομιμοποίησης που πέτυχε σε αυτές, η οποία επηρέασε άμεσα τη ΝΔ, με αποτέλεσμα η κοινωνική της απήχηση να εμφανίζεται εμφανώς μειωμένη.¹⁷⁷

Έτσι, μέχρι το τέλος του 2012, τα ποσοστά της Νέας Δημοκρατίας κυμαίνονταν μεταξύ 25,5% και 27,5%, ενώ αντίστοιχα η απόσταση με τον ΣΥΡΙΖΑ (ως δεύτερο κόμμα) διευρύνθηκε σημαντικά (7,5%).¹⁷⁸

Το πρώτο πεντάμηνο, όμως, του 2013 η εκλογική επιρροή της ΝΔ θα κυμανθεί σταθερά μεταξύ 27,5% και 29%, δηλαδή πολύ κοντά στην εκλογική της επίδοση, ενώ αντίθετα οι δύο κεντροαριστεροί της εταίροι, το ΠΑΣΟΚ και η ΔΗΜΑΡ και κυρίως η δεύτερη, θα χρεωθούν το μεγαλύτερο μέρος της κυβερνητικής φθοράς.

Μέσα, λοιπόν, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο φθίνουσας πορείας της εκλογικής απήχησης της αξιωματικής αντιπολίτευσης (ΣΥΡΙΖΑ), αλλά και της εικόνας του Προέδρου του (Α. Τσίπρα), και καθώς το γενικό πολιτικό κλίμα συνέχιζε να βελτιώνεται σχετικά, η κυβέρνηση αποφάσισε το κλείσιμο της Ελληνικής Δημόσιας Τηλεόρασης (ΕΡΤ), το οποίο αν «πετύχαινε» ως πολιτικό εγχείρημα, θα επέτρεπε την προσφυγή στις κάλπες, με αυξημένες πιθανότητες εκλογικής νίκης και σημαντικά στρατηγικά πολιτικά αποτελέσματα για τη ΝΔ.

Όμως, η πολιτική πρωτοβουλία που ανέλαβε ο Αντώνης Σαμαράς, με υψηλό ρίσκο, δεν στέφθηκε με επιτυχία. Η συντριπτική πλειοψηφία της κοινής γνώμης, συμπεριλαμβανομένου και 1/3 των ψηφοφόρων της ΝΔ, αποδοκίμασε εντονότατα τη διακοπή του δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού προγράμματος. Η δυναμική της ενδοκυβερνητικής κρίσης, που

¹⁷⁷ Μαυρής, Γ. (2013). Κόμματα και κομματικό σύστημα σε μετάβαση, *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/6/2013.

¹⁷⁸ Μαυρής, Γ. (2013). Κόμματα και κομματικό σύστημα σε μετάβαση, *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/6/2013.

εκδηλώθηκε, προκάλεσε στη ΝΔ σημαντική εκλογική ζημιά, αλλά και έπληξε και την ίδια την εικόνα του Α. Σαμαρά.¹⁷⁹

Ταυτόχρονα, η Δημοκρατική Αριστερά αντιτιθέμενη στην απόφαση αυτή για την ΕΡΤ αποχώρησε από τη Συγκυβέρνηση, με αποτέλεσμα ο αναγκαστικός κυβερνητικός ανασχηματισμός που ακολούθησε να αφήσει επίσης αρνητικές εντυπώσεις στην κοινή γνώμη.

¹⁷⁹ Μαυρή, Γ. (2013). Κόμματα και κομματικό σύστημα σε μετάβαση, *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/6/2013.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε η μεταβολή της εκλογικής επιρροής της Νέας Δημοκρατίας, από τις Βουλευτικές Εκλογές του 2000 έως και τις τελευταίες διπλές εκλογές του 2012.

Πιο συγκεκριμένα, όπως διαφαίνεται από την βιβλιογραφική ανάλυση και το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας αυτής, στις μεταβολές της κοινωνικής επιρροής της Νέας Δημοκρατίας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο τόσο η επικοινωνιακή στρατηγική του κόμματος, όσο και οι εκάστοτε αρχηγοί του.

Αυτά τα στοιχεία σε συνδυασμό με την αυτοτοποθέτηση της πλειοψηφίας των ψηφοφόρων των κομμάτων στο λεγόμενο «μεσαίο» χώρο, δημιουργούν μία τάση αποϊδεολογικοποίησης και αποπολιτικοποίησης της κοινής γνώμης, ενώ αντίστοιχα οδηγούν στα εκλογικά αποτελέσματα των τελευταίων διπλών εκλογών του 2012, όπου παρατηρήθηκε σημαντική κρίση του δικομματισμού, αλλά και μεγάλη αύξηση της αποχής.

Το εκλογικό σώμα, έτσι, έδειξε να αποστασιοποιείται και να δυσφορεί, λόγω κυρίως των οικονομικών αλλαγών, που με τη σειρά τους επέφεραν κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Η παρατεταμένη χρονικά περίοδος σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας για την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, με κόστος για την κοινωνία, η ανεργία, η μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, η αύξηση απασχόλησης, η μείωση των θέσεων εργασίας, επέδρασαν καταλυτικά. Η κοινωνική ανοχή και η ψήφος εμπιστοσύνης που εκφράστηκε με την συγκατάθεση και τη νομιμοποίηση του ΠΑΣΟΚ στη διακυβέρνηση στην εκλογική αναμέτρηση του 2000 πλέον εκλείπουν.

Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί παράγοντες που σχετίζονται με τα προβλήματα της οικονομίας, αποτύπωσαν στο εκλογικό αποτέλεσμα την απώλεια της σημαίνουσας ιδεολογικής ταυτότητας των δύο μεγάλων κομμάτων (Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ), ενώ η αντιμετώπιση των πραγματικών προβλημάτων των πολιτών, όπως η ανεργία, η πρωτοφανής καταγεγραμμένη φτώχεια, το πρόβλημα των αστέγων, η διόγκωση των κυμάτων μεταναστών, αλλά και η απαίτηση για επαναπροσανατολισμό της πολιτικής στην ουσία, έγινε ιδιαίτερα εμφανής στις τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις.

Έτσι, ο εκλογικός θρίαμβος του ΠΑΣΟΚ στην αναμέτρηση του 2009 επισκιάστηκε πολύ γρήγορα από δραματικά οικονομικά προβλήματα, καθώς μέσα σε λίγους μήνες η κυβέρνηση προσέφυγε στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΔΝΤ (μηχανισμός στήριξης ΕΕ – ΔΝΤ -ΕΚΤ).

Η ψήφιση των οικονομικών μέτρων (περικοπή μισθών και αύξηση φόρων) προκειμένου να αντιμετωπισθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα και να ενεργοποιηθεί το πακέτο βοήθειας, είχε ως συνέπεια να ξεσπάσουν μεγάλες απεργιακές διαδηλώσεις σε όλη τη χώρα αλλά ιδιαίτερα στην Αθήνα, δημιουργώντας ένα κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας.

Με τις διπλές εκλογές του 2012 άνοιξε μια νέα ιστορική περίοδος, μεταβατικού χαρακτήρα που συνεχίζεται. Τον παλιό δικομματισμό, που κατέρρευσε, διαδέχεται σταδιακά ένα νέο κομματικό σύστημα, ένας συρρικνωμένος πλέον δικομματισμός, με τη ΝΔ και τον ΣΥΡΙΖΑ να κινούνται διαρκώς σε παρόμοια επίπεδα.

Ταυτόχρονα, αποδείχθηκε ότι η νεοφιλελεύθερη επίθεση που εκδηλώθηκε με την εφαρμογή του πολιτικού και οικονομικού προγράμματος του Μνημονίου, ως απάντηση των κυρίαρχων τάξεων στην κρίση, έχει διαιρέσει βαθύτατα την ελληνική κοινωνία. Η κοινωνική και ταξική πόλωση, που προκλήθηκε, αποτυπώθηκε ευδιάκριτα στην ψήφο των εκλογών του 2012, καθώς επανέκαμψε η σημασία της ταξικής ψήφου που είχε υποχωρήσει σημαντικά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Η πόλωση αυτή εγγράφει και μια νέα διαιρετική τομή στο ελληνικό κομματικό σύστημα, ανάμεσα στις φιλομνημονιακές και τις αντιμνημονιακές δυνάμεις, που εξακολουθεί σήμερα να τέμνει τη διαίρεση Αριστερά/Δεξιά.

Μέχρι σήμερα, ο ένας πόλος εκπροσωπήθηκε από την τρικομματική κυβερνητική συνεργασία, ανάμεσα στη ΝΔ που μετατοπίστηκε δεξιότερα και τους άλλους δύο (ΠΑΣΟΚ, ΔΗΜΑΡ) μάλλον προσωποπαγείς κομματικούς σχηματισμούς της φιλελεύθερης σοσιαλδημοκρατίας, που ανέλαβαν να διευρύνουν τη νομιμοποίηση προς τα αριστερά.

Από την άλλη πλευρά, ο ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί την κοινοβουλευτική έκφραση μιας νέας διευρυμένης κοινωνικής συσσωμάτωσης των μεσαίων και εργατικών μισθωτών στρωμάτων, αλλά και σημαντικού τμήματος κοινωνικών κατηγοριών, που μαζικοποιούνται και εξαθλιώνονται από την οικονομική κρίση, όπως η νεολαία, οι άνεργοι και οι ταξικά υποβαθμιζόμενοι.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Μαυρή, Γ. <http://www.mavris.gr/3465/1-kommata-kommatiko-systima/print/> (πρόσβαση 28/5/2014)

Η βαθιά οικονομική κρίση συνετέλεσε στην υπονόμηση των δεσμών των πολιτών με τα δύο κόμματα εξουσίας, ενώ ο αποκλεισμός κοινωνικών στρωμάτων από την αγορά εργασίας διαμόρφωσε μια νέα σχέση πολιτών – κομμάτων.

Αντίστοιχα, αναφορικά με τα υπόλοιπα κόμματα, το ΚΚΕ, το οποίο είχε επενδύσει στη στρατηγική της επιβίωσης, είδε να συρρικνώνονται τα ποσοστά του και το ερώτημα είναι αν αυτή η στρατηγική μπορεί να του διασφαλίσει την επιβίωσή του στο μέλλον. Η πορεία από τη στασιμότητα στη συρρίκνωση και η αμηχανία της ηγεσίας του οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ήττα του 2012 συνίσταται στη μη επιτυχή διαχείριση των διακυβευμάτων που αναδείχθηκαν στις δύο προεκλογικές περιόδους. Όσο για τη μεταβλητότητα της ψήφου της Χρυσής Αυγής ως ψήφου κυνικής αντιμνημονιακής συμπεριφοράς, δημιούργησε νέα δεδομένα στον χώρο της ακροδεξιάς με την ταυτόχρονη στροφή της Ν.Δ. προς τον χώρο αυτό.¹⁸¹

Από την άλλη πλευρά, η ηγεσία του κάθε κόμματος φάνηκε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο κοινωνικό προφίλ της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ αντίστοιχα, βασιζόμενη κυρίως στην ικανότητα μίας νέας διακυβέρνησης, στην καταπολέμηση της διαφθοράς και στην διαχείριση των προβλημάτων της χώρας.

Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται το γεγονός πως τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε σύγκλιση των δυο μεγάλων κομμάτων, βοηθώντας τα κόμματα αυτά να κρατήσουν σχετικά ψηλά τα ποσοστά τους, πέρα από το πολωτικό κλίμα και το διακύβευμα της εναλλαγής της εξουσίας, διότι οι πολίτες επιζητούσαν εκείνη τη δεδομένη στιγμή ξεκάθαρες λύσεις στα προβλήματα τους. Παρατηρείται όμως και η ύπαρξη ενός ασαφούς, αλλά μεγάλου χώρου πολιτικής ρευστότητας μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων, όπως εκδηλώθηκε και με την απευθείας (διαπαραταξιακή) μετατόπιση από το ΠΑΣΟΚ στη Νέα Δημοκρατία ενός σημαντικού αριθμού ψηφοφόρων.

Ταυτόχρονα, αναφορικά με την υπόλοιπη Νότια Ευρώπη, στην Ισπανία από τις εκλογές του 2008 παρατηρήθηκε επικράτηση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος έναντι του Λαϊκού, με το λαϊκό κόμμα, όμως να σημειώνει και αυτό αύξηση στα ποσοστά του σε σχέση με τις εκλογές του 2004. Από την άλλη όμως πλευρά, στις εκλογές του 2011 και λόγω των

¹⁸¹ <http://foreignaffairs.gr/articles/69098/nikos-marantzidis/h-krisi-kai-to-elliniko-kommatiko-systima?page=show> (πρόσβαση 29/5/2014)

σημαντικών κοινωνικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα έχασε τη διακυβέρνηση της χώρας από το Λαϊκό Κόμμα.

Αντίστοιχα, στην Πορτογαλία, στις εκλογές του 2009 το Σοσιαλιστικό Κόμμα κερδίζει τις γενικές εκλογές με 36,6%, χάνοντας όμως την απόλυτη πλειοψηφία που είχε κερδίσει το 2005 με 45%, ενώ το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα συγκεντρώνει το 29,1%, έναντι 28,8% το 2005. Στις εκλογές του 2011, και λόγω της οικονομικής κρίσης, νικητής αναδεικνύεται το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα με τα ποσοστά του Σοσιαλιστικού Κόμματος να πέφτουν σημαντικά.

Από την άλλη πλευρά, στην Ιταλία τα οικονομικά προβλήματα της χώρας έχουν μια θεμελιώδη πολιτική αιτία, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχει ένας συντεταγμένος εκλογικός συνασπισμός που να μπορεί να στηρίξει επί μακρόν τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Έτσι, μετά από χρόνια διακυβέρνησης, η κεντροδεξιά δεν διαθέτει κάποια συνολική αιτιολόγηση για τα οικονομικά προβλήματα της χώρας, ενώ όμως και η κεντροαριστερά είναι επίσης σε άβολη θέση, καθώς παρόλο που διαθέτει κεντρώο και φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό, ευνοϊκό για φιλελεύθερες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, έχει λίγα μέλη και φθίνουσα εκλογική βάση.

Τέλος, επιστρέφοντας στην Ελλάδα, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης γίνονται εμφανείς και μέσα από τα αποτελέσματα των Ευρωεκλογών του Μαΐου 2014, όπου ο εκλογικός καταποντισμός της ΝΔ και συνολικά του κυβερνητικού συνασπισμού, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ κατόρθωσε να συγκρατήσει σχεδόν το σύνολο των βουλευτικών του δυνάμεων (παρά την ταυτόχρονη υποχώρηση της ΔΗΜΑΡ και των ΑΝΕΛ αλλά και την αρκετά μεγάλη επιρροή του νέου κόμματος του Σ. Θεοδωράκη – ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ), οδήγησε σε θεαματική ανατροπή του εκλογικού συσχετισμού.

Έτσι, ενώ τα βασικά κοινωνικά χαρακτηριστικά της εκλογικής βάσης του ΣΥΡΙΖΑ που καταγράφηκαν στις βουλευτικές ψήφο παραμένουν, η σημερινή επιρροή του εμφανίζεται κοινωνικά περισσότερο «ισορροπημένη», καθώς από τη μία πλευρά, σημειώνει απώλειες στις νεότερες ηλικιακές ομάδες, στους ανέργους, τους φοιτητές, τους μισθωτούς του Ιδιωτικού Τομέα και τα αστικά κέντρα, ενώ ταυτόχρονα διευρύνει την επιρροή του στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, τους μισθωτούς του Δημοσίου Τομέα, τους συνταξιούχους και τις νοικοκυρές, καθώς και τις αγροτικές περιοχές.

Αντίστοιχα, η ψήφος της δεξιάς διαμαρτυρίας, που δεν είχε εκφραστεί ανοικτά στις προεκλογικές δημοσκοπήσεις, εκδηλώθηκε εντονότερα ως ψήφος της τελευταίας στιγμής, επαναφέροντας το ΛΑΟΣ στο πολιτικό προσκήνιο, αλλά και μέσω της περαιτέρω ανόδου της Χρυσής Αυγής.¹⁸²

Έτσι, και το εκλογικό αποτέλεσμα των ευρωεκλογών, όπως, σε μικρότερο βαθμό, και εκείνο των εκλογών του 2012, αποκάλυψε τις βαθιές ρωγμές που έχει επιφέρει η οικονομική κρίση και η παρούσα πολιτική στην σημερινή κοινωνική δομή της χώρας.

¹⁸² <http://www.mavris.gr/4110/aktinografia-tis-psifou/> (πρόσβαση 28/5/2014)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Βερναρδάκης Χ. (2004). Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, στο Κοντογιώργης Γ., Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού, Δ. Χρυσόχου (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004*, Αθήνα: Κριτική, 154-175.
- Βερναρδάκης, Χ. (2008). Ιδεολογικές αξίες, πολιτικές στάσεις και ηγεμονία. Οι «ισχυρές μεταβλητές» της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς στη συγκυρία των βουλευτικών εκλογών του 2007, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ. 66-81.
- Βερναρδάκης, Γ. (1999). Τέσσερις Μύθοι για το Κόμμα του Χρηματιστήριου, *Ρεύματα*, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1999.
- Βερναρδάκης, Χ. (2000). «Υπάρχει σήμερα ‘πολιτικό κενό’;» εφ. *ΗΜΕΡΗΣΙΑ* 27/10/2000 (το κείμενο μπορεί να αναζητηθεί και στο δικτυακό τόπο www.vprc.gr).
- Βερναρδάκης, Χ. (2002). «Πολιτικές Ανακατατάξεις και Κοινωνικές Μετατοπίσεις: Περιοδολόγηση της Πολιτικής Σκηνής μετά της Εκλογές του Απριλίου 2000» στο Χρ. Βερναρδάκης, (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 15-34.
- Βερναρδάκης, Χ. (2002). *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης.
- Βερναρδάκης, Χ. (2005). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογες κόμματα, ομάδες συμφερόντων, χώρος κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Βερναρδάκης, Χ. (2007). Κοινωνικές συμμαχίες και εκλογικοί συσχετισμοί. Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2007 και οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του στο κομματικό σύστημα, στο Χρ. Βερναρδάκης (επίμ.) (2007). *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Βερναρδάκης, Χ. (2009). «Από το δικομματισμό στον πολυκομματισμό; Η πολιτική

- και ιδεολογική γεωγραφία του νέου κομματικού συστήματος». Στο:
Γ.Κωνσταντινίδης, Ν. Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σελ.133-148.
- Βερναρδάκης, Χ. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Βερναρδάκης, Χρ. (2002). «Πολιτικές Ανακατατάξεις και Κοινωνικές Μετατοπίσεις: Περιοδολόγηση της Πολιτικής Σκηνής μετά της Εκλογές του Απριλίου 2000» στο Χρ. Βερναρδάκης, (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες – Δημοσκοπήσεις 2002*. Αθήνα: Νέα Σύνορα/Λιβάνης, σελ. 15-34.
- Βερναρδάκης, Χρ. (2004). Βουλευτικές Εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων, *Θέσεις*, 87, σ. 15-26.
- Βερναρδάκης, Χρ. (2005). «Πολιτικά κόμματα και ‘μεσαίος χώρος’. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), *VPRC: Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ.57-85, Αθήνα: Σαββάλας.
- Γεωργιάδου, Β. & Νικολακόπουλου, Η. (2000). «Ο λαός της Εκκλησίας – Όψεις της εκκλησιαστικής θρησκευτικότητας στην Ελλάδα», στον τόμο της *VPRC Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες-Δημοσκοπήσεις, 2001*. Αθήνα: Λιβάνη, σ. 141-185.
- Γεωργιάδου, Β. (2008). Ψηφίζοντας την άκρα Δεξιά. Η εκλογική επιλογή του ΛΑΟΣ, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ. 243-256.
- Δρεττάκης, Μ. (2004). *Οι Βουλευτικές Εκλογές και Ευρωεκλογές του 2004*, Αθήνα: Χ.Ε., σ. 24-27.
- Κοντιάδης, Ξ. & Ανθόπουλος, Χ. (2008). *Κρίση του πολιτικού συστήματος*; Αθήνα: Σιδέρη.
- Κοντιάδης, Ξ. (2009). *Ελλειμματική Δημοκρατία. Κράτος και Κόμματα στην σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρη.
- Κουντούρη, Φ. (2011). *Πολιτική Δημοσιότητα και Εξουσία. Κόμματα και ΜΜΕ στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2000*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.

- Κουσουλής, Λ. & Λούλης, Γ. (2002). *Η πολιτική επικοινωνία στη πράξη – Τα σεμινάρια του Λέγειν και Πράττειν*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.
- Κουστένης, Π. (2008). ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ στο Λεκανοπέδιο: Δύο ξένοι στην ίδια πόλη;, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ.100-118.
- Κωνσταντινίδης, Γ. (2008). Προσωποκεντρικές επιλογές στην εποχή της γενικευμένης πολιτικής δυσαρέσκειας: η ψήφος για τη Νέα Δημοκρατία στις εκλογές του 2007, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ.165-178.
- Κωνσταντινίδης, Γ., Μαραντζίδης, Ν. & Παππάς, Τ. Σ. (2009). *Κόμματα και Πολιτική στην Ελλάδα: Οι Σύγχρονες Εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Λούλης, Γ. (2007). *Πολιτική Κυριαρχία .Πως Κερδίζεται και πως Χάνεται*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Μακρυδημήτρης, Α., Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (2003). *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων, Κόμμα-Διοίκηση-Πολιτική: ζητήματα διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαυρής, Γ. (1999). Οι στάσεις της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στη διακυβέρνηση, *Έρευνα Διακυβέρνησης*, Αθήνα: ΙΣΤΑΜΕ.
- Μαυρής, Γ. (2001). “Τι έχει αλλάξει στην κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές”, εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 9/10/2001.
- Μαυρής, Γ. (2002). Η απόλυτη κυριαρχία του δικομματισμού, *Καθημερινή*, 8 Δεκεμβρίου 2002.
- Μαυρής, Γ. (2004). “Οι αλλαγές στην κοινωνική βάση των κομμάτων”, εφ. *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 20/2/2004.
- Μαυρής, Γ. (2004). Οι Βουλευτικές εκλογές του 2004, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 18, σ.16.
- Μαυρής, Γ. (2007). Εκλογές 2007, Πλήρη αποτελέσματα και πίνακες, *Η Καθημερινή*, (18/09/2007).
- Μαυρής, Γ. (2007). Πως διαμορφώθηκε το εκλογικό αποτέλεσμα της 16^{ης} Σεπτεμβρίου. Η επιρροή των πολιτικών δυνάμεων, κατά την τετραετία 2004 – 2007, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 32, σ. 12-27.
- Μαυρής, Γ. (2007). Το κοινωνικό προφίλ των κομμάτων, *Η Καθημερινή*, ειδική έκδοση για τις εκλογές του 2007, 18/9/07.
- Μαυρής, Γ. (2011). Εκλογική αποδυνάμωση του ΠΑΣΟΚ από δεξιά και αριστερά,

- Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 17/07/2011.
- Μαυρή, Γ. (2013). Κόμματα και κομματικό σύστημα σε μετάβαση, *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/6/2013.
- Μενδρινού Μ. (2000). *Η Εκλογική πολιτική στο ελληνικό Πολιτικό σύστημα. Εσωτερικοί Παραμετροί, 1974-2000*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μποτόπουλος, Κ., Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (2003). *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων, Αριστερά-Δεξιά: διατήρηση, μετατόπιση ή εξαφάνιση*; Αθήνα: Παπαζήση.
- Νικολακόπουλος, Η. (2007). 1.200.000 ψηφοφόροι άλλαξαν κόμμα, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 8, σ. 169-172.
- Νικολακόπουλος, Ηλ. (2004). Μια πρώτη ακτινογραφία της ψήφου της 7^{ης} Μαρτίου, *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 18.
- Παπάζογλου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία. Κρίση και νέα θεμέλια διακυβέρνησης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Παππάς, Τ. (2008). Κομματική κρίση και έλλειμμα ηγεσίας: Το ΠΑΣΟΚ ανάμεσα σε δύο ήττες, *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19, σ.179-190.
- Παππάς, Τ. (2009). «Γιατί το ΠΑΣΟΚ χάνει στις εκλογές; 4+1 ερμηνείες». Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης και Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ. 231-257.
- Ραβανός, Ά. (2012). Παιχνίδια στη πολυκατοικία , *Εφημερίδα Βήμα*, 13 Μαΐου 2012.
- Σπουρδαλάκης, Μ. (2003). Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία, στο Τσάτσος, Δ. & Κοντιάδης, Ξ. (επιμ.), *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, Αθήνα: Παπαζήση, 39-63.
- Σταθόπουλος, Π. (2004). *Αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος στις εκλογές του 2004*. Κείμενο στην Κ.Ε. Ν.Δ.
- Τσίρμπας, Γ. (2009). «Η υποχώρηση του δικομματισμού μετά τις εκλογές του 2007: Τα χαρακτηριστικά, οι αιτίες και η ισχύς του φαινομένου», Στο: Γ.Κωνσταντινίδης, Ν.Μαρατζίδης & Τ.Παππάς (επιμ), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Κριτική, σ.103-132.
- Χατζηπαντελής, Θ. (2008). Ο πολιτικός ανταγωνισμός: 1996-2007, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σ.49-65.

Ξενόγλωσση

- Karamichas, J. (2007). The Impact of the Summer 2007 Forest Fires in Greece, Recent Environmental Mobilizations, Cyber-Activism and Electoral Performance, *South European Society and Politics*, 12(4).
- Kassimeris, G. (2004). The 2004 Greek Election: PASOK's Monopoly Ends, *West European Politics*, 27 (5), 943-953.
- Mavrogordatos, G. & Marantzidis, N. (2010). Greece, *European Journal of Political Research*, 49: 991-1000.
- Mavrogordatos, G. & Mylonas, H. (2011). Greece, *European Journal of Political Research*, 50: 985-990.
- Mavrogordatos, G. (2000). Greece, *Journal of Political Research*, 38: 397-401.
- Mavrogordatos, G. (2001). Greece, *Journal of Political Research*, 40: 313-319.
- Mavrogordatos, G. (2002). Greece, *Journal of Political Research*, 41: 964-967.
- Mavrogordatos, G. (2003). Greece, *Journal of Political Research*, 42: 964-966.
- Mavrogordatos, G. (2005). Greece, *European Journal of Political Research*, 44: 1025-1032.
- Mavrogordatos, G. (2006). Greece, *European Journal of Political Research*, 45: 1117-1119.
- Mavrogordatos, G. (2007). Greece, *European Journal of Political Research*, 46: 962 - 965.
- Mavrogordatos, G. (2008). Greece, *European Journal of Political Research*, 47: 990 – 997.
- Patrikios, S. & Karyotis, G. (2008). The Greek parliamentary election of 2007, *Electoral Studies*, 27.
- Spourdalakis, M. & Chrisanthos, T. (2006). Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK, *South European Society and Politics*, 11 (3-4): 497-512.
- Vasilopoulou, S. & Halikiopoulou, D. (2013). In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012, *South European Society and Politics*, 18:4, 523-542.

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

<http://www.in.gr/news/Reviews/review.asp?lngReviewID=574864> [Πρόσβαση 10 Μαΐου 2014].

http://www.skai.gr/articles/news/views/Πολιτική_ανασκόπηση-2007/ [Πρόσβαση 3 Μαΐου 2014].

<http://archive.today/hX1r> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> [Πρόσβαση 9 Απριλίου 2014].

<http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> [Πρόσβαση 9 Απριλίου 2014].

<http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> [Πρόσβαση 9 Απριλίου 2014].

<http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> [Πρόσβαση 11 Απριλίου 2014].

<http://katerini-news.gr> [Πρόσβαση 8 Απριλίου 2014].

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1132263&lngDtrID=251> [Πρόσβαση 15 Απριλίου 2014].

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231196115> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231196571> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231200647> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=849429> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

http://news247.gr/eidiseis/politiki/dieksagwgh_dhmopshfismatos_anakoinwse_o_prwthypourgos.1433751.html [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

http://news247.gr/eidiseis/politiki/politiki-krisi/papadimos_h_nea_kyvernshsh.1487220.html [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://reviews.in.gr/greece/ekloges2012/article/?aid=1231199231> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://telegraph.gr> [Πρόσβαση 7 Απριλίου 2014].

<http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://tvxs.gr/news/ekloges-2012-enimerosi/zappeio-iv-skliri-atzenta-apo-ton-arxigo-tis-nd>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=07/05/2010&id=159403> [Πρόσβαση 15 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=07/05/2010&id=159410> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=2014-01-05&s=analysh> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=156288> [Πρόσβαση 8 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=159334> [Πρόσβαση 16 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=223548> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=233395> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=288914> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=288805> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2014].

<http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=289314> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2014].

<http://www.evenizelos.gr/el/statementsgr/2790-statement> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

http://www.express.gr/news/finance/297750oz_20100502297750.php3 [Πρόσβαση 15 Απριλίου 2014].

<http://www.iefimerida.gr/apenews/55638> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://www.iefimerida.gr/apenews/55640> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://www.iefimerida.gr/news/51216> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

<http://www.iefimerida.gr/news/51350> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

<http://www.kathimerini.gr/266956/article/epikairothta/politikh/oionei-voyleytikes-oi-nomarxiakes> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

<http://www.mavris.gr/1318/ekloges-2009/> [Πρόσβαση 20 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/1321/analysis-diadoxis-nd/> [Πρόσβαση 12 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> [Πρόσβαση 14 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> [Πρόσβαση 14 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/1355/prosopa-nd/> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2014].

<http://www.mavris.gr/3090/ekloges-2012-telos-metapoliteftikou-dikommatismou/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2014].

<http://www.neolaia.gr/2009/12/01/> [Πρόσβαση 12 Απριλίου 2014].

<http://www.sansimera.gr/articles/473> [Πρόσβαση 12 Απριλίου 2014].

<http://www.skai.gr/files/1/PDF/polynomdec.pdf> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

<http://www.skai.gr/news/politics/article/158221/sarotikes-allages-sto-polunomoshedio/> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.tanea.gr/news/economy/article/4634820/?iid=2> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4572642/?iid=2> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4573072/?iid=2> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4608345/?iid=2> [Πρόσβαση 18 Απριλίου 2014].

<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=406498> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

http://www.vernardakis.gr/uplmed/145_Hotdoc%20%282%29.pdf [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

http://www.vernardakis.gr/uplmed/145_Hotdoc%20%282%29.pdf [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

http://www.vernardakis.gr/uplmed/97_kiriakatiki%206-12-09.pdf [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

http://www.vernardakis.gr/uplmed/97_kiriakatiki%206-12-09.pdf [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2014].

<http://www.vprc.gr/projshow.php?id=1014> [Πρόσβαση 3 Απριλίου 2014].

<http://www.zougla.gr/page.ashx?pid=2&aid=347120&cid=8> [Πρόσβαση 16 Απριλίου 2014].

[www.nd.gr/web/our history](http://www.nd.gr/web/our_history) [Πρόσβαση 27 Μαρτίου 2014].

www.sansimera.gr [Πρόσβαση 28 Μαρτίου 2014].

www.ypes.gr [Πρόσβαση 8 Απριλίου 2014].

ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίο Τύπου, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Σεπτέμβριος 2010 από http://www.skai.gr/files/1/pdf/anergia_2010_10.pdf [Πρόσβαση 16 Απριλίου 2014].

Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=312809>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=327330>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.oikonomia&id=324816>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=322623>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ <http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=323040>
[Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΗΜΕΡΗΣΙΑ <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26516&subid=2&pubid=112816780> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ <http://www.kathimerini.gr/1573/article/epikairothta/politikh/ekloges-stis-17-ioynioy>
[Πρόσβαση 28 Απριλίου 2014].

Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ <http://www.kathimerini.gr/421088/article/epikairothta/politikh/ptwsh-pasok-oriakh-h-aytodynamia> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα Πρώτο Θέμα <http://www.protothema.gr/ekloges/article/204636/hmeraperisylloghs-gia-pshfoforoys-kai-xalaroshs-gia-politikoys-/> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα Πρώτο Θέμα <http://www.protothema.gr/ekloges/article/205848/aytoi-einai-oi-neoi-ypourgoi-/> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4693425/?iid=2> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=462617> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=443281&h1=true> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=457932> [Πρόσβαση 1 Μαΐου 2014].

Εφημερίδα ΤΟ ΕΘΝΟΣ <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=63664488> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].

Υπουργείο Εσωτερικών <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2012b/public/index.html> [Πρόσβαση 2 Μαΐου 2014].